

**SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN KÄSITYKSIÄ
LASTENSUOJELUN JA AIKUISSOSIAALITYÖN
YHTEISTEN ASIAKKAIDEN KANSSA TYÖSKENTELYSTÄ**

Päivi Esala
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityön maisteriohjelma
Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2013

TIIVISTELMÄ

SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN KÄSITYKSIÄ LASTENSUOJELUN JA AIKUISSOSIAALITYÖN YHTEISTEN ASIAKKAIDEN KANSSA TYÖSKENTELYSTÄ

Päivi Esala

Pro gradu –tutkielma

Sosiaalityön maisteriohjelma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2013

Ohjaaja: Mikko Mäntysaari

Sivut: 72 + 1 liite

Tutkielman tavoitteena on tarkastella aikuissosiaalityön ja lastensuojelun yhteisten asiakkaiden kanssa työskentelyä ja siihen vaikuttavia tekijöitä. Tutkielman aineistona on yhdeksän sosiaalityöntekijän yksilöllistä teemahaastattelua. Sosiaalityöntekijät työskentelivät neljällä eri kunnallisella työnantajalla aikuissosiaalityössä, lastensuojelussa tai yhdennetyssä sosiaalityössä. Analysoin aineistoa teoriasidonnaisen sisällönanalyysin avulla. Sekä haastattelurungon että aineiston analyysikehikon muodostamisen apuna käytin ohjelmateoriaa.

Tutkimusaihetta lähestyin eriytyneen sosiaalityön näkökulmasta. Sosiaalityöntekijöiden käsitykset sosiaalityön ydinalueista eli sosiaalityön kohderyhmistä, tavoitteista ja vaikuttavista työtavoista eivät oleellisesti eroa toisistaan aikuissosiaalityössä ja lastensuojelussa. Aikuissosiaalityötä ja lastensuojelua yhdistää näkemys kokonaisvaltaisesta ja koko perheeseen kohdistuvasta sosiaalityöstä. Molemmilla sosiaalityön osa-alueilla asiakkaiden ongelmat ovat toisiinsa kietoutuneita. Noin puolet lastensuojelun asiakasperheistä asioi myös aikuissosiaalityössä, lähinnä toimeentulotukiasiakkaina.

Lastensuojelua ja aikuissosiaalityötä erottaa oma lainsäädäntönsä ja eriytyneen sosiaalityön mallissa myös omat erilliset organisaatiot. Eriytyminen edellyttää yhteistyön lisäämistä organisaatioiden välillä. Yhteistyön tekemistä edesauttavat samankaltaiset näkemykset sosiaalityön ytimeistä. Yhteistyötä vaikeuttavat tekijät liittyvät organisaatioon ja siinä muun muassa siihen, miten esimiehet tukevat yhteistyön tekemistä. Lisäksi lastensuojelun ja aikuissosiaalityön yksiköiden fyysinen etäisyys vähentää yhteistyötä. Jatkuva sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus vaikeuttaa myös yhteistyötä kuten myös voimakkaassa muutosvaiheessa oleva sosiaali- ja terveystyöpalveluiden toimintaympäristö. Muuttuva toimintaympäristö sekä edellyttää että mahdollistaa organisoinnin edelleen kehittämistä.

Haasteita yhteistyölle luo myös toimeentulotuen myöntämistä säätelevä ohjeistus. Vastakkain näyttävät asettuvan aikuissosiaalityön norminmukaisuus ja lastensuojelun yksilöllisyys ja tarpeenmukaisuus.

Avainsanat: eriytynyt sosiaalityö, aikuissosiaalityö, lastensuojelu, yhteistyö, ohjelmateoria

Sisältö

1. JOHDANTO	3
2. ERIYTYNYT SOSIAALITYÖ.....	5
2.1 Historiaa	5
2.3 Tutkimuksia lastensuojelun ja aikuissosiaalityön kohtaamisesta.....	9
3. ARVIOINTI	12
3.1 Arvioinnin taustaa	12
3.2 Realistinen arviointi	13
3.3 Ohjelmateoria.....	14
3.4 Sosiaalityöntekijän näkökulma	17
3.5 Ohjelmateoriaa hyödyntäneitä tutkimuksia.....	19
4. TUTKIMUSASETELMA	22
4.1 Tutkimustehtävä.....	22
4.2 Aineiston hankinta	22
4.3 Aineiston analyysi.....	23
4.4 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	26
5. LASTENSUOJELUN JA AIKUISSOSIAALITYÖN ERITYISPIIRTEET.....	28
5.1 Lastensuojelun sosiaalityö.....	28
5.2 Aikuissosiaalityö.....	33
5.3 Toimeentulotuesta etuuskäsittelyyn	37
5.4 Lastensuojelun ja aikuissosiaalityön yhteiskunnallinen konteksti	40
6. YHDISTÄVIÄ ELEMENTTEJÄ	43
6.1 Asiakkaana perhe, jossa ongelmat kietoutuvat toisiinsa	43
6.2 Työtavana asiakaslähtöisyys ja tavoitteena muutos	46
6.2.1 Työtavat.....	46
6.2.2 Tavoitteena muutos	50
7. ERIYTYNYT SOSIAALITYÖ JA YHTEISET ASIAKKAAT	52
7.1 Suhtautuminen eriytymiseen	52
7.2 Yhteiset asiakkaat ja yhteistyö	53
8. YHTEISTYÖTÄ EDISTÄVIÄ JA RAJOITTAVIA TEKIJÖITÄ	58
8.1 Organisaatioon liittyvät tekijät	58
8.2 Ohjeistus.....	60
8.3 Toimintaympäristön muutos	62
9. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	63
KIRJALLISUUS	68
LIITE 1.....	73

1. JOHDANTO

Tutkimukseni lähtökohtana on ollut maassamme noin kymmenen viime vuoden aikana tapahtuneet kunnallisen sosiaalityön organisoinnin muutokset yhdenntyn sosiaalityön mallista eriytyneen sosiaalityön malliin. Yhdennetyllä tai kokonaisvaltaisella sosiaalityöllä tarkoitetaan sosiaalityön organisointia siten, että saman työntekijän asiakkaina ovat niin lastensuojelu-, toimeentulotuki-, päihdetyön kuin muunkin sosiaalityön tukea tarvitsevat asiakkaat. Eriytyneessä sosiaalityössä asiakkaat asioivat esimerkiksi aikuissosiaalityöhön, lapsiperhetyöhön, vammaissosiaalityöhön tai maahanmuuttajatyöhön erikoistuneen sosiaalityöntekijän kanssa. Nykyisin tavallinen perusjako kunnissa on jako ainakin aikuissosiaalityöhön ja lastensuojeluun tai lapsiperhesosiaalityöhön. Nimitykset lastensuojelu ja lapsiperhetyöskentely viittaavat monessa kunnassa samaan asiaan ja käytän jatkossa termiä lastensuojelu. Yhdennetyllä mallilla sosiaalityötä tehdään pääsääntöisesti vain pienissä kunnissa.

Tarkastelen tutkimuksessani lastensuojelun ja aikuissosiaalityön suhdetta käytännön sosiaalityössä. Pohdinta sai alkunsa nykyisistä sosiaalityön käytännöistä. Sosiaalityön asiakkaissa on perheitä, jotka ovat asiakkaina lastensuojelussa ja aikuissosiaalityössä samanaikaisesti. Tyypillinen aikuissosiaalityön osa-alue on toimeentulotukityö ja useissa kunnissa myös lastensuojelussa asiakkaana olevien perheiden toimeentulotukiasiat hoidetaan aikuissosiaalityön piirissä. Toimeentulotukityö on todennäköisin toimintakenttä, jossa lastensuojelun asiakas kohtaa aikuissosiaalityöntekijän. Toimeentulotuen lisäksi moni vanhempi voi tarvita myös aikuissosiaalityön elämänhallintaa, kuntoutumista ja työllistymistä tukeva apua.

Tutkimukseni viitekehyksenä on ohjelmateoria ja tarkastelen aihetta eriytyneen sosiaalityön näkökulmasta. Aineistona on sosiaalityöntekijöiden teemahaastattelut ja jäsenän aineistoa teoriasidonnaisen sisällönanalyysin avulla. Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella aikuissosiaalityön ja lastensuojelun yhteisten asiakkaiden kanssa työskentelyä ja siihen vaikuttavia tekijöitä. Selvitän kysymystä toisaalta vertailemalla lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden ja aikuissosiaalityöntekijöiden käsityksiä sosiaalityön kohderyhmistä, tavoitteista ja vaikuttavan sosiaalityön tekemisestä ja toisaalta kysymällä sosiaalityöntekijöiltä yhteisten asiakasperheiden kanssa työskentelystä.

Tarkastelen tutkimuksessani nykyistä aikuissosiaalityötä ja lastensuojelutyötä käyttäen apuna ohjelmateoriaa - arviointitutkimuksen yhtä lähestymistapaa. Tavoitteena ei ole luoda sosiaalityön ohjelmateoriaa vaan vertailemalla sosiaalityöntekijöiden implisiittisiä ”ohjelmateorioita” tai pikemminkin niiden osia sosiaalityöstä pyrin löytämään tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa sellaisten perheiden kanssa työskentelyyn, jotka ovat sekä lastensuojelun että aikuissosiaalityön asiakkaina.

Sen lisäksi, että arvioinnilla pyritään osoittamaan sosiaalityön vaikuttavuutta ja arvoa, sen avulla voidaan myös kehittää ja parantaa sosiaalityön käytäntöjä niin, että se pystyy paremmin vastaamaan asiakkaidensa ja laajemminkin yhteiskunnan tarpeita (Kazi 2003, 2). Tämänkaltaisella arvioinnin sosiaalityöhön liittyvällä luontevalla yhteydellä perustelen arviointitutkimukseen kuuluvan ohjelmateorian valinnan tutkimukselliseksi viitekehikseksi tutkielmassani.

Kunnissa, joissa tässä tutkimuksessa haastateltavat työskentelivät, sosiaalityö esiteltiin internetsivuilla hyvin erilaisilla tavoilla. Jossakin organisaatiossa aikuissosiaalityö ja lastensuojelu olivat omina otsikoinaan sosiaalipalvelujen alla. Kahden kunnan sivuilla käsitettä aikuissosiaalityö ei käytetty lainkaan vaan puhuttiin sosiaalipalvelujen alla vain toimeentulotukityöstä, työllistämispalvelusta ja joko lastensuojelusta tai lapsiperhetyöstä. Kaikille haastatelluille sosiaalityöntekijöille jako aikuissosiaalityöhön ja lastensuojeluun oli kuitenkin selkeä tapa hahmottaa sosiaalityötä.

Luvussa kaksi perehdyn kunnallisen perussosiaalityön organisoinnin kehitykseen yhdenntetystä sosiaalityöstä eriytyneeseen sosiaalityöhön. Kolmannessa luvussa tarkastelen arviointia ja ohjelmateoriaa, jota olen käyttänyt haastattelun teemarungon apukysymysten pohjana ja tulosten analyysin apuna. Lisäksi tarkastelen arvioinnin sosiaalityöntekijänäkökulmaa. Luvussa neljä selostan tutkimusasetelman ja tutkimuksen kulkua. Loppuosa tutkimusraportista koostuu tutkimustuloksista. Luvuissa viisi ja kuusi tarkastelen tutkimuksen perusteella syntyneitä kuvia lastensuojelusta ja aikuissosiaalityöstä ja niitä yhdistävistä tekijöistä. Luvussa seitsemän esitän eriytynyttä sosiaalityötä ja yhteisiä asiakkaita koskevat tulokset. Luvussa kahdeksan tarkastelen lastensuojelun ja aikuissosiaalityön yhteistyötä edistäviä ja rajoittavia tekijöitä. Viimeisessä luvussa kiteytän tutkimuksen antia.

2. ERIYTYNYT SOSIAALITYÖ

2.1 Historiaa

Sosiaalityötä on kuntien sosiaalihuollossa toteutettu aikojen kuluessa erilaisista lähtökohdista. Historiallisesti katsottuna sosiaalityön eriytyminen on liittynyt koko sosiaalihuollon kehittymiseen maassamme. Vuoden 1922 köyhäinhuoltolain myötä vaivashoidon perinne alkoi muuttua ja sosiaalisen alueenlaitokset alkoivat eriytyä terveydenhuollollisista. Samoin lapsille alkoi syntyä omia laitoksiaan. Vuoden 1936 huoltolait eriyttivät asiakasryhmiä entisestään ja yhteiskunnallisen huollon kohteiksi tulivat suojeltavat lapset, köyhät, alkoholistit ja irtolaiset. Tässä määrittelyssä ovat nykyisenkunnallisen lastensuojelutyön ja aikuissosiaalityön juuret. (Juhila 2006, 30-31.)

Vuoden 1956 huoltoapulaki korvasi köyhäinhuoltolain ja sosiaalihuollon käsite yleistyi: kokonaisuus alettiin nähdä rakentuvana lastensuojelusta (tuon aikaisin käsittein lasten ja nuorten huollosta), huoltoavusta (nykyisin toimeentulotuki), päihdehuollosta (aiempi käsite alkoholistihuolto) ja irtolaishuollosta. 1980-luvulla eriytyneisiin ongelmiin ja ikäkategorioidiin perustuvaa sosiaalityötä purettiin ja alettiin tehdä alueellista ja yhdenmukaista sosiaalityötä, jossa sama työntekijä kohtaa ja käsittelee asiakkaan tai asiakasperheen kaikki asiat ja ongelmat. (Juhila 2008a, 83-84.)

Viime vuosikymmenien aikana yleinen kehitys maamme sosiaalityön järjestämisessä on siten ollut 1) siirtyminen eriytyneestä päihdehuollon, lastenhuollon ja toimeentulotuen jaottelusta yhdenmukaistettuun (alueellisen) sosiaalityön toteuttamiseen 1970- ja 1980-luvulla ja 2) siirtyminen takaisin eriytettyyn sosiaalityöhön 1990-2000-luvun vaihteesta alkaen. Pienimpien kuntien kohdalla eriytynyt työmuoto ei kuitenkaan käytännön sosiaalityössä toimi samalla lailla kuin suuremmissa kunnissa koska pienessä kunnassa voi olla vain yksi sosiaalityöntekijä, joka vastaa kaikesta sosiaalityöstä. Toisaalta useat pienet kunnat ovat viime vuosina muodostaneet kuntayhtymiä sosiaali- ja terveystalvelujen järjestämiseksi suuremmalle väestöpohjalle. Lisäksi suurimmista kunnista ainakin Helsingissä eriytyneestä sosiaalityöstä ei ole koskaan kokonaan luovuttu. Ruotsissa kehityskulku on kahden viime vuosikymmenen aikana ollut kohti yksilö- ja perhekohtaisen sosiaalihuollon yhä erikoistuneempaa organisointia (Móren, Blom, Lundgen & Berlinski 2010, 189).

Irene Roivaisen (2008, 258) mukaan nykyisin voidaan paikantaa kaksi osin päällekkäistä trendiä: yhtäältä sosiaalityön tehtävälueiden organisointi ilmiöperusteisesti ja toisaalta organisointi ikä- ja väestöryhmäperusteisesti. Ilmiöpohjainen eriytymiskehitys perustuu tehtävälueiden organisointiin sosiaalisten ongelmien mukaan, jolloin vaikeutena on kokonaisvaltaisen näkökulman puute. Toinen eriytymiskehitys perustuu sosiaalityön organisointiin sosiaalisten ongelmien mukaan ikäperusteisesti. (Roivainen 2008, 258-261.)

Timo Toikko (2005) näkee sosiaalityöllä historiallisessa mielessä kolme perinnettä: hallinnollisten toimenpiteiden perinteen, henkilökohtaisen vuorovaikutuksen perinteen ja yhteisöllisen muutostyön perinteen. Hallinnollisten toimenpiteiden perinteen näkökulmasta sosiaalityössä on kysymys ongelmallisten asioiden selvittelystä ja järjestämisestä erilaisten lakiin perustuvien toimenpiteiden avulla. Henkilökohtaiseen vuorovaikutuksen perinnee nojautuu ajatukseen, että asiakasta voidaan tukea yhdessä keskustelemalla ja tavoitteena on asiakkaan oman ajattelun ja elämänhallinnan kehittyminen. Yhteisöllisen muutostyön perinteen ajatuksena on purkaa sosiaalityössäkin sisäänrakennettuna oleva hierarkkinen suhde, jonka jälkeen yhteinen toiminta ja keskustelu synnyttävät myös ratkaisuja henkilökohtaisiin ja sosiaalisiin ongelmiin. Nämä perinteet ovat nähtävissä menneissä työtavoissa mutta myös nykypäivän sosiaalityössä. Kaikissa perinteissä on sekä materiaalisia että ei-materiaalisia avun elementtejä mutta erityisesti hallinnollisten toimenpiteiden perinteessä painopiste on materiaalisessa avussa. Henkilökohtainen vuorovaikutus rakentuu ei-materiaalisten elementtien varaan. Yhteisöllisessä muutoksessa on kyse materiaalisten ja ei-materiaalisten elementtien yhdistelmästä. (Toikko 2005, 222-230.)

Eriytyminen nähdään yleensä hallinnollisena tapana järjestää palvelut uudelleen. Eriytymisessä on kuitenkin nähtävissä myös taustalla olevia työtapojen ja painotusten muutoksia siitä, minkälaista sosiaalityön pitäisi sisällöllisesti olla. Vielä kymmenen vuotta sitten, 2000-luvun alussa, sosiaalityötä tehtiin monessa kunnassa vahvalla luottamuksella yhdennetyn aluesosiaalityön ajatukseen. Perusajatuksia yhdennetyn sosiaalityön takana olivat yhteisöllisyys, kokonaisvaltaisuus, jalkautuminen, moni-ammattilinen yhteistyö ja rakenteellinen vaikuttaminen. Yhdennetyn aluesosiaalityön ajassa voidaan mielestäni nähdä Toikon (2005, 223) mainitseman yhteisöllisen muutostyön perinteen korostuminen. Eriytetyn sosiaalityön taustalla taas voidaan nähdä juridis-hallinnollinen painotus.

2.2 Eriytymiseen johtaneita tekijöitä

Niin kutsutussa elämänkaarimallissa kunnallinen sosiaalityö pilkkoutuu lapsi- ja perhesosiaalityöhön, aikuissosiaalityöhön ja vanhuussosiaalityöhön. Näiden lisäksi omaksi alueekseen on alettu erottaa lisäksi nuorisososiaalityö. Elämänkaarimallin tavassa organisoida sosiaalityö on paljon vanhaa, eriyttiväthän jo vuoden 1936 huoltolait asiakasryhmiä toisistaan selkeästi. Uutta ovat käsitteistö, joilla asiakasryhmiä jaotellaan ja joista viimeisimpänä on yleistynyt aikuissosiaalityön käsite. Kirsi Juhilan mukaan vaihtuvat käsitteet luovat pohjaa sosiaalityön organisoinnille ja päinvastoin. (Juhila 2008a, 83, 85.) Eriytymisen taustalla on nähty eriytynyt tietoperusta, eriytyneet työmenetelmät, eriytynyt lainsäädäntö ja eri asiakasryhmien tarpeiden ja ongelmien erilaistuminen ja monimutkaistuminen. (Virkki, Vartiainen, Kettunen & Heinämäki 2011, 59; Juhila 2008a, 86-87.)

Sosiaalityön eriytymisen nykykehitys liittyy kiinteästi myös yleiseen sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmien kehitykseen ja muuttumiseen. 2000-luvun palvelujärjestelmän muutospiirteitä ovat olleet mm. palvelujen yhtenäistäminen, sosiaali- ja terveydenhuollon integraatio, palvelujen keskittäminen, erikoistuminen ja palvelujen saatavuuden aiempaa määrätietoisempi säätely. Taustalla yleisellä tasolla on mainittu muun muassa sellaisia megatrendejä kuten globalisaatio, markkinoistaminen, hyvinvointivaltion ja työn muutokset, teknologian kehitys, väestön ikääntyminen, urbanisaatio, kulttuuriset muutokset, oletukset suuruuden ekonomiasta ja eriarvoisuuden lisääntyminen. Kyseiset tekijät muokkaavat merkittävästi sosiaalipalvelujen tuotantotapoja ja työn sisältöjä. (Virkki ym. 2011, 130,137.)

Virpi Filppa (2002) on jäsentänyt yleisesti sosiaalialan erityisosaamista *rakenteita, tarpeita ja sisältöä* painottaviin näkökulmiin. Tämän jäsennyksen mukaan erityisosaamisen lähtökohtana ovat kansalaisten sosiaalialaa koskevien moniulotteiset ja monimutkaiset tarpeet, joiden tyydyttämiseksi tarvitaan työn sisällöllistä erityisosaamista ja erityisasiantuntijuutta. Erityisosaamisen tavoitettavuus taas edellyttää määrättyä palvelurakennetta. (Filppa 2002, 65.)

Sosiaalipalvelujen erikoistumiskeskustelussa toistuvat yleisemminkin samat taustatekijät: asiakkaiden monimutkaistuneet ongelmat ja tarpeet, palvelurakenteen muutokset ja

pyrkimys työn sisällä ammatilliseen erikoistumiseen. Näiden keskinäisestä suhteesta sen sijaan on esitetty erilaisia näkökulmia.

ParaSos-tutkimus tarkastelee sitä, miten sosiaalipalvelut ovat muuttuneet kunta- ja palvelurakennemuutostusta koskevan Paras-puitelain käynnistämässä liikeaallossa. Lain tavoitteena on elinvoimainen ja toimintakykyinen sekä eheä kuntarakenne. Lisäksi lain tavoitteena on varmistaa koko maassa laadukkaat ja asukkaiden saatavilla olevat palvelut ja taloudellisesti tehokas palvelujärjestelmä. Tutkimuksen mukaan Paras-hankkeen puitteissa järjestelmiä on kehitetty pitkälti organisaationäkökulmasta, minkä seurauksena palvelutarpeen arvioinnin kriteerit ovat yhdenmukaistuneet ja ammatillistuneet erityisesti palvelujen tuotteistamisen seurauksena. (Virkki ym. 2011, 15, 132; Laki kunta- ja palvelurakennemuutoksesta.)

Segregoituneet toiminta- ja ohjausjärjestelmät pilkkovat sosiaalialan ammatillisen työn prosessit osiin ja erillisiksi yksityiskohdiksi, jolloin voi hävitä paljon sellaisia resursseja kuin aikaa, rahaa, pitkäjänteisyyttä, systemaattisuutta, osaamista, intoa ja näkemystä. Näistä syistä vaaditaan myös sosiaalialan ammatillisen työn ja koulutusjärjestelmän tarkastelemista erityisesti osaamisen ja sen oikein kohdentamisen näkökulmista. Tässä tarkastelussa nousevat esille nykyisen tehtävä- ja palvelurakenteen heikkoudet ja ongelmat. Sosiaalialaa ammattialana ei ole kovinkaan paljoa tarkasteltu sosiaalitalouden näkökulmasta. Mitä kustannuksia syntyy palveluketjujen katkoksisista tai aukkokohdista? Mitä maksaa palveluiden odottaminen tai se, ettei kansalainen saa sellaista palvelua, joka kohdistuisi juuri hänen tarpeisiinsa? Myös sosiaalialalta odotetaan toiminnallista ja taloudellista vaikuttavuutta. (Vuorensyrjä ym. 2006, 27.)

Sosiaalialan erityisosaaminen on noussut maassamme tarkasteluun 1990-luvun puolivälissä. Erityisosaamista edellyttävissä palveluissa, kuten lastensuojelussa, mielenterveyspalveluissa ja päihdehuollossa, asiantuntemus oheni tuolla vuosikymmenellä, kun monet kunnat joutuivat laman vuoksi ylivoimaisten talousongelmien eteen. Muutokset kuntien valtionosuuksissa, valtiollisen suunnittelu- ja ohjausjärjestelmän purkaminen, keskusvirastojen aseman muuttaminen, palveluiden kunnallistaminen sekä täydennyskoulutusvelvoitteen poistaminen vaikuttivat muiden muutostekijöiden ohella siihen, että erityisosaamisen turvaamiseen liittyvät kysymykset nousivat tarkasteluun. (Filppa 2002, 12.) Sosiaalityön osalta puhutaan 1990-luvulla tapahtuneesta sosiaalityön kapeutumuksesta kun toimeentulotukityön rooli korostui sosiaalityössä ja muuhun

sosiaalityöhön, esimerkiksi lastensuojeluun, jäi vähemmän sosiaalityöntekijöiden aikaa ja huomiota (Piiroinen 2005, 78).

Filppa viittaa sosiaalihuollon erityisosaamista vuonna 1997 pohtineen työryhmän määritelmään, jossa sosiaalihuollon erityispalvelut nähdään erityisryhmien tarpeiden mukaisiksi palveluiksi, joiden tuottaminen edellyttää erityisosaamista ja –järjestelyjä ja joita ei voida peruspalveluina tuottaa. Tällaisiksi nähtiin ainakin vammaispalvelut ja kehitysvammahuolto, päihdehuolto ja huumausainekysymys, lastensuojelu, lasten ja nuorten neuvonta sekä erityisnuorisotyö, sosiaalihuollon turva-, kriisi- ja päivystyspalvelut, peruspalveluista syrjäytyneisiin kohdistuva erityissosiaalityö, kriminaalihuolto ja ulkomaalaispalvelut. (Filppa 2002, 15.) Tässä kohden lastensuojelu nostetaan jälleen omaksi erityisosaamisalueekseen muusta perussosiaalityöstä.

2.3 Tutkimuksia lastensuojelun ja aikuissosiaalityön kohtaamisesta

Suomalaisia tutkimuksia lastensuojelun ja aikuissosiaalityön kohtaamisesta eriytetyn sosiaalityön näkökulmasta en ole löytänyt. Sen sijaan löytyy viittauksia asiaan liittyviin ongelmiin. Anita Sipilä (2011, 128-129) on tutkinut väitöskirjassaan sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuuksia. Tässä sosiaalityön määrällisessä tutkimuksessa hän on todennut, että kuntien kiristynyt rahatilanne aiheuttaa eri sektoreiden välistä kilpailua etenkin lastensuojelun ja aikuissosiaalityön välillä ja että ennaltaehkäisevä työ on kutistunut olemattomiin.

Ruotsalaisessa tutkimuksessa vertailtiin laadullisin menetelmin *kolmessa eri sosiaalityön organisoinnin mallia käyttävässä kunnassa* työskentelevien sosiaalityöntekijöiden käsityksiä sosiaalityön tekemisestä. *Ensimmäisessä* kunnassa sosiaalityö oli organisoitu eriytyneesti ja jaettu neljään ongelma-alueeseen: nuoriso- ja aikuistyöhön, taloudelliseen avustamiseen, lapsi- ja perhetyöhön ja sosiaalipsykiatriseen työhön. Näissä alueissa oli lisäksi tietty ikäryhmäjako ja jako vastaanotto-, selvitys- ja käsittelyryhmiin. *Toisessa* kunnassa sosiaalityö oli organisoitu yhdennetyn mallin mukaan ja kaikki työskentelivät kaikkien esilletulevien tehtävien parissa. *Kolmannessa* kunnassa sosiaalityö organisoitiin ”sekamallilla” jossa oli jako toisaalta vastaanotto- ja selvitystyöhön ja toisaalta neuvonta- ja käsittelytyöhön. Näiden sisällä oli lisäksi tietty jako ikä- ja ongelmaryhmä, mutta tavoitteena oli kuitenkin asiakkaiden tarpeista lähtevä kokonaisvaltainen työ. Sen

edistämiseksi oli sekamalla toteuttavassa kunnassa lisäksi dialogiin pyrkivä foorumi, jossa vastaanotto/selvitystyöryhmän ja neuvonta/käsittelytyöryhmän työntekijät tapasivat toisensa kokonaisvaltaisen näkemyksen saavuttamiseksi. Näissä tapaamisissa oli myös asiakas mukana. (Móren ym. 2010, 192.)

Kyseisen tutkimuksen mukaan yhteistyön eri muodoilla on merkitystä sille, kuinka organisaatiossa voidaan saavuttaa tasapaino sosiaalityön syvän ja laaja-alaisen osaamisen välillä. Erikoistuneessa mallissa ja ”sekamallissa” yhteistyötä tehdään organisatorisen kokonaisvaltaisen kuvan saavuttamiseksi ja yhdennetyssä mallissa yhteistyön tarkoituksena on syvemmän osaamisen saavuttaminen organisaatiossa. Erikoistuneessa organisaatiossa kokonaiskuvan saavuttaminen tarkoittaa käytännössä paljon yhteensovittamista ja kokouksia eri yksiköiden välillä. Yhdennetyssä tavassa tehdä sosiaalityötä osaamisen syventäminen tapahtuu käytännössä sosiaalityöntekijän spontaanisti kokoaman ammattilaisryhmän avulla yksittäisissä tapauksissa. Tutkimusmateriaalin perusteella oli havaittavissa merkkejä siitä, että asiakkaan osallisuus muutokseen tähtäävässä työskentelyssä toteutuisi paremmin ”sekamallissa” ja yhdennetyssä mallissa kuin eriytyneessä sosiaalityössä. (Móren ym. 2010, 205.)

Englantilaisissa lastensuojelun tutkimuksissa on keskusteltu painopisteiden vuorottelusta kokonaisvaltaisen perheiden tukemisen ja varsinaisen lastensuojelun välillä. Useat tutkimukset tarkastelevat ennaltaehkäisevän sosiaalityön merkitystä lasten ja perheiden tukemisessa vastakohtana sille kehitykselle, että sosiaalityöntekijän tehtävät liittyisivät lastensuojelussa vain korjaavaan lastensuojeluun kaikkein huolestuttavimmissa perhetilanteissa. Jälkimmäinen kehityskulku on liittynyt englantilaisessa sosiaalityössä mm. lastensuojelun ja aikuissosiaalityön eriytymiseen. (McGhee 2011, 1100, Parton 2009, 76-77, Corby 2006, 160-161, Spratt 2011.)

Lastensuojelun ja aikuissosiaalityön eriytyminen voi vähentää sosiaalityöntekijän saamaa kokonaiskuvaa asiakkaan tilanteesta. Tarja Heino on määrällisessä tutkimuksessa selvittänyt uusien lastensuojeluasiakkaiden taustoja. Tutkimus ei ole sosiaalityön eriytymiseen painottunut vaan keskittyy sosiaalityöntekijöiden tietoon lastensuojeluasiakkaiden taustoista. Tutkimuksessa kartoitettiin yhdeksän kunnan lastensuojeluasiakkuuksia eikä siitä ilmene, tehtiinkö kunnissa sosiaalityötä eriytetyn vai yhdennetyn mallin mukaan. Tutkimuksessa on kuitenkin todettu muun muassa se, että sosiaalityöntekijät tietävät heikosti lapsen kulttuurisesta taustasta, asumisväljyydestä

lapsen kodissa, perheen aikuisten ammasteista ja työsuhteista. Sen perusteella voi päätellä tutkimuksessa mukana olleiden kuntien organisoineen sosiaalityötä pääsääntöisesti eriytyneellä mallilla. Kun sosioekonominen tilannekartoitus jää tekemättä, lastensuojelutyö irtaantuu yhteiskunnallisesta tehtävästään ja on vaara, että lastensuojelutyö kapeutuu vuorovaikutuksen tarkasteluksi psykologisen työn kehikkoon. (Heino 2007, 70.)

Sosiaalityön professionaalisuutta ja organisaatiokulttuurien ja -ilmapiirien eroja on käsitelty määrällisessä tutkimuksessa, jossa vertailtiin kunnallista lastensuojelutyötä ja toimeentulokityötä 14 kunnassa. Tarkastelun perustana oli teoria, jonka mukaan professionaalista työtä luonnehtii muun muassa teoreettisen tiedon soveltamiseen liittyvä harkintavalta ja itsenäisyys työssä. Tulosten mukaan sekä työn itsenäisyydessä että vastarinnan kulttuurissa oli lastensuojelun ja toimeentulokityön yksiköiden välillä eroja. Vastarinta koski tässä yhteydessä kilpailua, kriittisyyttä, haasteiden välttelyä sekä myös alistumista ja toisten seurailua. Eroa oli myös kuntien välillä. (Rostila, Mäntysaari, Suominen & Asikainen 2011, 143,149.)

3. ARVIOINTI

3.1 Arvioinnin taustaa

Arvioinnista löytyy kirjallisuudesta monenlaisia määritelmiä. Arvioinnilla tarkoitetaan Huey-Tsyh Chenin (2005, 3) mukaan julkisen sektorin hyvinvointiohjelmien suunnittelun, täytäntöönpanon ja vaikuttavuuden systemaattista arvioimista ja parantamista. Evert Vedungin (2010, 22, 31) mukaan arviointi on systemaattista ja perusteellista julkisen sektorin toiminnan vaikutusten, tehokkuuden, hallinnon, päätöksenteon ja organisoinnin arviointia jälkikäteen tai toiminnan ollessa käynnissä. Chenin (2005, 6) mukaan arvionnin tulee olla kokonaisvaltaista ja sekä tieteellisesti että sidosryhmien kannalta uskottavaa. Ray Pawson korostaa teorian merkitystä tutkimuksessa ja arvioinnissa tarkoittaen sitä, että ennen mittauksiin ja tuloksiin paneutumista tarvitaan kunnollista ymmärrystä siitä, mitä tutkitaan (Pawson 2003, 471).

Michael Quinn Pattonin (1994) mukaan arviointitoiminnan kehittymisen lähtökohtana ovat olleet erilaiset projektit, joilla on pyritty sovittamaan yhteen rajallisia resursseja rajoittamattomilta näyttävien ongelmien kanssa. Poliittis- taloudellisesta järjestelmästä riippumatta valtion tehtäviin kuuluu suunnittelu, joka taas tarkoittaa tarpeiden arvioimista, ratkaisujen määrittämistä, kohderyhmien määrittämistä, tavoitteiden asettamista, resurssien hankkimista, ohjelmien toteuttamista ja tulosten arviointia. Arvioinnin tehtävä on paljastaa näissä osa-alueissa olevia puutteita. Arvioinnin yhteydessä puhutaan summatiivisesta ja formatiivisesta arvioinnista. Summatiivisessa arvioinnissa huomio kohdistetaan siihen mikä on toiminnan arvo ja mitä toiminnalla on saavutettu. Formatiivisessa arvioinnissa taas huomio kohdistetaan toiminnan kehittämiseen ja parantamiseen, heikkouksiin ja vahvuuksiin. (Patton 1994, 312.) Michael Scrivenin (2001, 304) mukaan arviointi on noin puolen vuosisadan kuluessa kehittynyt nykyisenkaltaiseksi transdisipliiniksi, jolla on ennen kaikkea toisia tieteitä avustava rooli oman itsenäisen statuksensa lisäksi.

Mikko Mäntysaari on todennut Suomessa 1990-luvulla tapahtuneen arviointitutkimuksen edistymisen liittyvän vahvasti myös Euroopan unionin jäsenyyteen ja EU:n tukemaan toimintaan. Mäntysaari viittaa tanskalaisen evaluaatiotutkijan Erik Albaekin käsityksiin arviointitutkimuksen taustalla olevista intresseistä, joita voivat olla esimerkiksi halu parantaa organisaation ohjautuvuutta, halu perustella muutoksia organisaatiossa,

organisaation eloonjäämiskamppailu ja halu osoittaa organisaation olevan moderni ja uudistushenkinen. Arviointitutkimuksen lisääntymisen yhteydessä syntyy myös uudentyyppistä asiantuntijuutta ja tutkimustietoa käytetään entistä aktiivisemmin ja laadukkaammin yhteiskuntapolitiikan suuntaamiseen. Myös monen ammatin, esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden työhön kuuluu vähintään arviointitutkimusten tulosten käyttö, mutta myös suoranainen arviointien tekeminen enemmän tai vähemmän tutkimuksellisesti. (Mäntysaari 1999, 7-8.)

3.2 Realistinen arviointi

Realistisessa arvioinnissa ollaan Manzoor Kazin mukaan (2003, 20) vaikutusten lisäksi kiinnostuneita intervention eri osatekijöiden toiminnasta ja niiden välisistä suhteista. Pawson ja Tilley (1997) kiteyttävät realistisen arvioinnin *konteksti (context) – mekanismi (mechanism) - tulos (outcome)* –kaavaan (*CMO*). Konteksteilla tarkoitetaan tällöin niitä yhteyksiä, missä ongelmien mekanismit aktivoituvat ja missä yhteyksissä ohjelmien mekanismit alkavat toimia tuloksellisesti. Kontekstit vastaavat kysymykseen kenelle ja missä olosuhteissa ohjelma toimii. Mekanismeilla taas tarkoitetaan sitä, miten niitä kausaalisia mekanismeja, jotka tuottavat sosiaalisia ja käyttäytymiseen liittyviä ongelmia, torjutaan tai hälvennetään sosiaalisten ohjelmien mahdollistamalla vaihtoehtoisilla kausaalisilla mekanismeilla. Mekanismit vastaavat kysymykseen miksi ohjelma toimii. Tulosten tarkastelulla taas on realistisessa arvioinnissa teoriaa testaava rooli; niitä analysoidaan otaksuttujen mekanismeihin ja konteksteihin liittyvien teorioiden paikkansapitävyyttä. Kiteytetysti voidaan sanoa, että tämän nk. CMO-rakenteen avulla muodostetaan käsitys siitä mikä toimii, kenelle ja missä olosuhteissa (Pawson & Tilley 1997, 216-217.) On myös tarkasteltava sitä *miksi* ohjelma vaikuttaa. Konteksteja, mekanismeja ja tuloksia ei tulisi käsittää niinkään ohjelmien osaelementteinä vaan termit liittyvät pikemminkin niiden selittävään tehtävään ja rooliin selitysten testaajina. (Pawson & Manzano-Santaella 2012, 178, 189.)

Mekanismit syntyvät ja toimivat aina mahdollistavissa tai rajoittavissa konteksteissa. Sosiaalityötä arvioitaessa pyritään pääsemään kiinni mekanismeihin, jotka saavat aikaan muutoksia esimerkiksi sosiaalityön asiakkaan elämässä. (Kemppainen ym. 2010, 19.) Kohdennettaessa interventioita on kysymys konteksteista ja mekanismeista ja niiden välisistä suhteista tärkeä. Toimintaan liittyvien tekijöiden määrittely kontekstiksi tai

mekanismiksi voi johtaa erilaisiin ratkaisuihin toimintaa ohjatessa. Valinta sen välillä, edustaako jokin toimintaan liittyvä tekijä kontekstia tai mekanisme, voi toimia asiakkaiden valikoinnin ja poissulkemisen välineenä. Esimerkiksi motivaation määrittelemisen asiakkaan ominaisuudeksi, kontekstiksi, voi johtaa tilanteeseen, jossa palvelua suunnataan ainoastaan ennakolta motivoituneiksi määritellyille henkilöille. Sen sijaan, jos motivaatio nähdään asiakkaan ja työntekijän välisessä vuorovaikutuksessa syntyväksi ja avun saamista edistäväksi mekanismiksi, voidaan päätyä miettimään juuri motivaatiota synnyttäviä interventioita. (Kemppainen ym. 2010, 23.)

Vastaavasti voidaan ajatella lastensuojelussa esimerkiksi puhuttaessa heikosta vanhemmuudesta. Jos sitä pidetään vain kontekstiin liittyvänä tekijänä, vanhemman ominaisuutena, työskentely vanhemmuuden tukemiseksi voi jäädä vähäiseksi ja painottua esimerkiksi lapsen sijoittamiseen kodin ulkopuolelle sen sijaan, että mietittäisiin ja toteutettaisiin vanhemmuutta tukevia mekanisme. Realistisen arvioinnin lähtökohdista käsin konteksteja ja mekanismeja ei kuitenkaan voida käsitellä toisistaan erillisinä tekijöinä, vaan ne toimivat käytännössä aina keskenään vuorovaikutuksessa ja jotkin muuttujat voivat toimia sekä kontekstina että mekanismina (Kemppainen ym. 2010, 21-22).

3.3 Ohjelmateoria

Ohjelmateoria on arviointikirjallisuuden keskeisiä käsitteitä. Peter Dahler-Larsenin määritelmän mukaan arvioinnin lähtökohtana on tarkat käsitykset siitä, miten ja miksi jokin interventio vaikuttaa ja näitä käsityksiä kutsutaan ohjelmateoriaksi. Ohjelmateoria ohjaa vaikuttavuuden arviointia ja osoittaa, mikä interventiossa on tärkeää (Dahler-Larsen 2005, 23-25, 30). Yllä (s.10) on puhuttu arvioinnin joko summatiivisesta tai formatiivisesta luonteesta. Samalla tavoin ohjelmateorian käyttötarkoituksena voi olla joko tehdä oletuksia siitä, miksi joku interventio tai palvelu toimii tai kehittää palvelua paremmaksi tämän tiedon avulla. Omassa työssäni lähestyn tutkimusaihetta ensimmäisessä käyttötarkoituksessa.

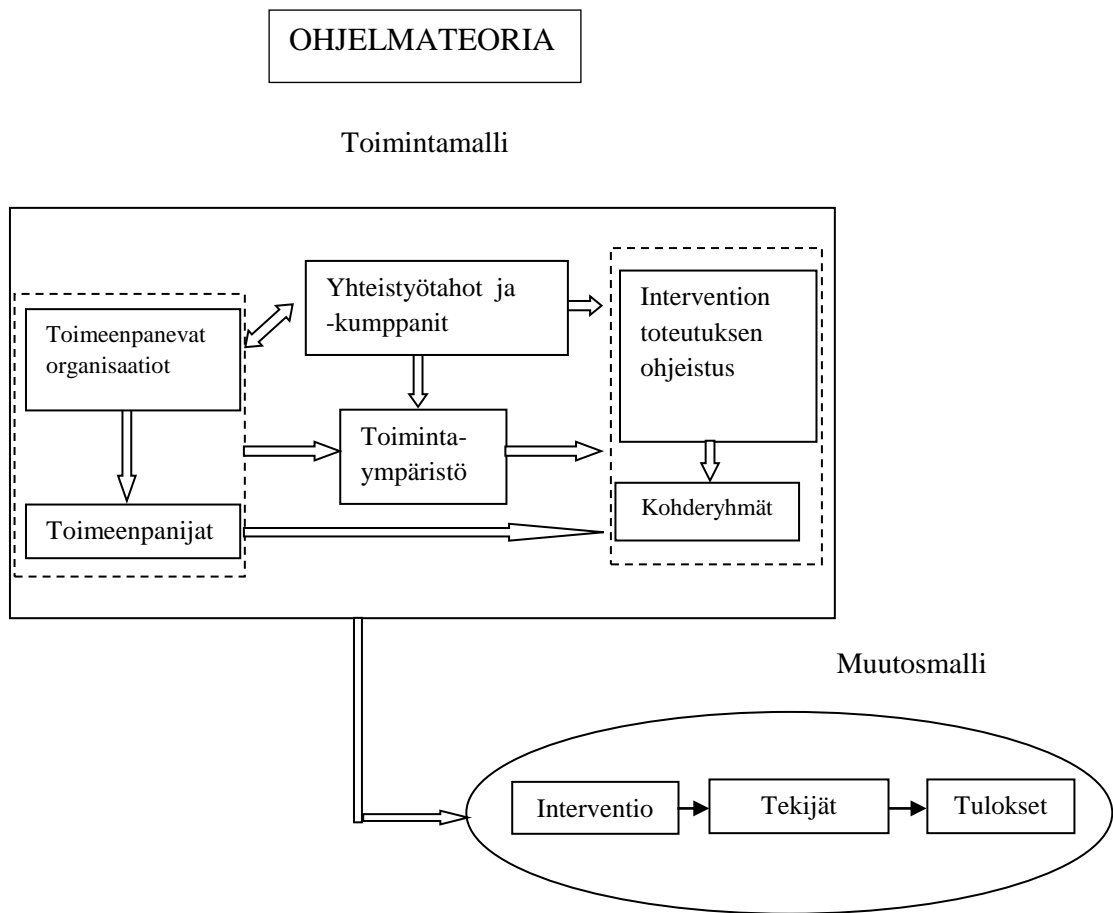
Jotta arvioinnin avulla voidaan kehittää ja parantaa hyvinvointia edistäviä ohjelmia tai interventioita, tulee ohjelmien olla arvioitavissa eli ohjelman kohderyhmät, toimenpiteet ja tavoitteet olla selkeästi määritellyt. Esimerkiksi Manalo ja Meezan ovat tarkastelleet perheiden tukemiseen tähtäviä ohjelmia ja niiden arviointia. Heidän mukaansa käsite

perhe tukemisen kohderyhmänä on arvioinnin kannalta ongelmallinen ja epämääräinen. Useimmat *perhepalvelut* ovat todellisuudessa erityisiä palveluja jollekin tai joillekin perheenjäsenille. Tarkoituksenmukaisen arvioinnin mahdollistamiseksi perheiden tukiohjelmat tulisi purkaa konkreettisiin osatekijöihin ja kohderyhmiin. (Manalo & Meezan 2000, 419.) Ohjelmateorian avulla voidaan intervention kohderyhmät, tavoitteet ja toimenpiteet sekä niiden osatekijät esittää systemaattisella tavalla.

Ohjelmateoriassa on Chenin mukaan laajasti määriteltynä kysymys siitä, mitä täytyy tehdä toivottujen tavoitteiden saavuttamiseksi, mitä muita merkittäviä vaikutuksia voidaan odottaa ja kuinka nämä tavoitteet ja vaikutukset tuotetaan (Chen 1990, 43). Ohjelmateoria nojautuu systeemiteorian käsitteisiin. Systeemiteorian termien avulla voidaan havainnollistaa tietyn intervention tai ohjelman luonne ja ominaispiirteet. Toimivan ohjelman on täytettävä kaksi tehtävää. Ensinnäkin ohjelman tulee toimia sisäisesti ja muuttaa sujuvasti panokset tuotoksiksi. Toiseksi ohjelman tulee toimia myös ulkoisesti eli olla vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa, jotta välttämätön tuki ja resurssit ohjelmalle tulevat turvatuksi. Tällöin puhutaan ohjelmista avoimina systeemeinä. Systeemiteoriasta johtaen voidaan jokaisen intervention hahmottaa sisältävän viisi eri osatekijää, jotka ovat panos, muuntaminen, tuotos, palaute ja ympäristö. (Chen 2005, 3-4.)

Ohjelmateorialla tarkoitetaan intervention taustana olevia käsityksiä siitä, kuinka ohjelman tulisi toimia. Ohjelmateoreettisen jäsenyyksen mukaan kutakin interventiota tarkastellaan kahden mallin avulla. Ensimmäinen malli sisältää kausaalisuuteen perustuvia olettamuksia sosiaalisista ongelmista ja niiden syistä sekä olettamuksia toimivista interventioista ja niiden mekanismeista. Puhutaan *muutosmallista* (change model). Muutosmallissa tarkasteltavia komponentteja ovat tavoitteet ja tulokset, vaikuttavat tekijät ja interventio. Toinen malli sisältää intervention suunnittelijoiden ja muiden sidosryhmien olettamuksia tarpeellisista käytännön toimenpiteistä intervention toteuttamiseksi ja puhutaan *toimintamallista* (action model). Toimintamallin komponentteja ovat kohderyhmän tavoittamiseksi ja palvelujen aikaansaamiseksi tarvittavat henkilöstö, resurssit, puitteet ja tukiorganisaatiot. (Chen 2005, 20-28.)

Sivulla 16 olevassa kaaviossa on esitetty ohjelmateorian käsitteellinen rakenne.

Kaavio 1. Ohjelmateorian käsitteellinen rakenne (Chen 2005, 29)

Ohjelmateoriaa voidaan hyödyntää laajentamalla ja syventämällä sen avulla asianosaisten toimijoiden käsityksiä interventiosta, käyttämällä sitä apuna arvioinnin suunnittelussa, tehtäessä kenttätöitä ja arviointia sekä luotaessa arvio- ja seurantajärjestelmää (Chen 2005, 16-23, Vedung 2010, 46-59, Kotiranta 2008, 215). Ohjelmateorian avulla voidaan myös nähdä, mitä on tarkoitus tutkia lähemmin ja missä järjestyksessä (Kotiranta, 2008, 63).

Ohjelmateoriaan sisältyy vahva *kausaalisuuden* painotus. Vedungin mukaan kausaalisuuden lisäksi on korostettava myös ohjelmateorioiden *arvioivaa tai arvottavaa* luonnetta. Ohjelmateoria osoittaa tiet, joiden kautta saavutetaan päämäärät eli jotain jonka arvoa voidaan mitata. Ohjelmateoria voi sisältää kuvauksia ongelman luonteesta ja suuruudesta, ongelman syistä ja siitä, mitä seuraa, jos mitään ei tehdä. (Vedung 2009, 47.)

Ohjelmateoreettinen näkökulma sisältää lisäksi ajatuksen siitä, että arvioinnin tulisi olla *tilannekohtaista* eli valittavat arviointimetodit ja –lähestymistavat riippuvat interventioiden luonteesta ja arvioinnin tarkoituksesta ja asiayhteydestä (Chen 2005, 11-12).

Sosiaalityössä kokonaisuudessaan toteutetaan monenlaisia ja erilaisiin ihmisryhmiin kohdistuvia interventioita. Samoin myös aikuissosiaalityöhön ja lastensuojelutyöhön sisältyy useita erilaisia interventioita, ja interventioiden taustalla on monia erilaisia, ainakin implisiittisiä, hiljaiseen tietoon perustuvia ohjelmateorioita. Voidaan kysyä, onko mahdollistakaan löytää yleistä käsitystä vaikuttavasta aikuissosiaalisosiaalityöstä tai lastensuojelusta. Tutkimuksessani pyrin lähestymään tätä kysymystä. Tavoitteenani on vertailla aikuissosiaalityöntekijöiden ja lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden käsityksiä toimivasta sosiaalityöstä ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Voi myös kysyä, onko sosiaalityöntekijöiden käsityksistä löydettävissä viitteitä sosiaalityön yleisestä metodista. Metodilla viitataan tällöin Tuija Kotirannan pelkistettyyn ilmaisuun: sosiaalityön metodi on tietoinen tapa toimia (Kotiranta 2008, 55-56). Kiinnostavaa on se, miten sosiaalityöntekijät kuvaavat tapaansa toimia.

3.4 Sosiaalityöntekijän näkökulma

Erlaisia arviointimalleja voidaan Vedungin (2009) mukaan jakaa seuraavien näkökulmien mukaan: prosessin seurantomallit, tavoite-tulosmallit, relevanssimallit, toimijamallit ja taloudelliset mallit. Toimijamallit erottaa tavoite-tulosmalleista ja relevanssimalleista se, että toimijamalleissa arviointikriteerit tulevat palvelun käyttäjiltä, sidosryhmiltä ja ammattilaisilta kun taas jälkimmäisissä malleissa arviointikriteerit tulevat institutionalisoidusta interventiosta itsestään, ei toimijoilta. Työntekijäsidonnainen arviointi kuuluu toimijamalleihin, jonka muita näkökulmia ovat käyttäjäsidonnainen (asiakas) ja eturyhmäsidonnainen arviointi. Työntekijäsidonnaisessa arvioinnissa professionaalille asiantuntijoille annetaan tehtäväksi omien tai kollegojen suoritusten arviointi profession omien kriteerien ja laatustandardien mukaan (Vedung 2004, 28, 71, 91).

Työntekijäsidonnaisen arvioinnin etuna on se, että työntekijöillä on lähituntuma palveluihin, heillä on omakohtaista tietoa ja rooli arvioinnissa voimaannuttaa. Heikkoutena voi olla työntekijöiden taipumus puolustaa omaa palvelualaa ja esimerkiksi se, ettei muutosta tueta. (Kettunen 2012, 7.)

Sosiaalityöntekijät ovat Blombergin, Kallion ja Krollin näkemyksen mukaan hyvinvointivaltion ja erityisesti sosiaalipalvelujen sekä sosiaalisten ongelmien asiantuntijoita. Sosiaalityöntekijöillä on ensikäden tietoa järjestelmän puutteista, haasteista sekä sosiaalisten ongelmien yleisyydestä ja paikantumisesta. Heillä on koulutuksen ja työn tuomaa asiantuntijuutta. Kyseiset tutkijat tarkastelivat omassa tutkimuksessaan pohjoismaalaisten sosiaalityöntekijöiden käsityksiä köydyden syistä. (Blomberg, Kallio & Kroll 2010, 589.)

Kriittisissä näkökulmissa vaikuttavuuden arviointi nähdään Kemppaisen ym. (2010, 12) mukaan usein hallinnon välineenä ja riskien hallinnan työkaluna. Esille nousevat esimerkiksi tehokkuuteen liittyvät vaatimukset. Palvelujen on oltava kustannustehokkaita ja niillä on saatava aikaan oikeita asioita riskien hallinnan ja ongelmien kontrolloinnin suhteen ja siten yhteiskunnallisen järjestyksen ylläpitämiseksi. (Kemppainen ym. 2010, 12.) Näkökulmana tässä tutkimuksessa ei ollut niinkään hallinnollisessa kustannustehokkuutta painottavassa vaikuttavuudessa vaan vaikuttavuutta on lähestytty erityisesti asiakkaan ja työntekijän näkökulmasta.

Tässä tutkimuksessa rajaan arviointinäkökulmaa siten, että tutkin sosiaalityöntekijöiden omaan työhön perustuvia käsityksiä eriytyneestä sosiaalityöstä ja erityisesti niiden asiakkaiden kannalta, jotka ovat asiakkaina sekä lastensuojelussa että aikuissosiaalityössä.

Tällaista työntekijäsidonnaista arviointimallia voidaan perustella sillä, että sosiaalityöntekijöillä on vankkaa, omakohtaista tietoa arvioitavasta asiasta ja oman työn arviointi kuuluu sosiaalityön kompetenssiin. Haluan rajata tutkimuksen koskemaan sosiaalityöntekijöiden käsityksiä ja jätän tietoisesti muut asianosaiset ja muunlaisen aineiston vähemmälle huomioille. Kokonaisvaltaisessa intervention hyvyyden tai soveltuvuuden arvioinnissa tulee tutkittavaa asiaa tarkastella useasta näkökulmasta ja monenlaisia aineistoja käyttäen. Tässä ei kuitenkaan ole kysymys varsinaisesta arviointitutkimuksesta vaan arvioinnin taustalla olevaa ohjelmateoriaa käytetään lähestymistapana tutkimukseen.

3.5 Ohjelmateoriaa hyödyntäneitä tutkimuksia

Stina Högnabba (2008) on kuntouttavan sosiaalityön erkoisalaan liittyvässä tutkimuksessaan ”Muuttaako asiakkaan puhe työikäntöjää?” tutkinut sekä määrällisellä että laadullisella tutkimusotteella Bikva-arviointimenetelmän (Tanskassa kehitetty asiakkaat laadunvarmistajina –menetelmä) vaikutuksia sosiaalialan työyksiköissä sekä sitä, miten asiakkaan puhe tuodaan muutoksen välineeksi. Tutkimuksessa on käytetty ohjelmateoriaa aineiston analyysiin ja käsitteellistämiseen. Högnabban mukaan ohjelmateorian eri komponentit luovat systemaattisuutta aineiston ja tulosten tarkasteluun ja vastaavat myös systemaattisesti tutkimusongelmiin. Tutkimuksen keskeinen tulos oli Bikvan tarkennettu ohjelmateoria. Luodun ohjelmateorian muutosmallin mukaan tulosten saavuttamiseen vaikuttavia tekijöitä olivat työntekijöiden kyky kuulla asiakkaita, uudenlaisen tiedon muodostus, arvokeskustelu, johdon tuki sekä reflektiivinen ja avoin keskustelumahdollisuus. (Högnabba 2008, 5,26.)

Tarja Kemppainen ym. ovat ohjelmateorian avulla pyrkineet löytämään niitä mekanismeja, joilla sosiaalityö olisi vaikuttavaa ja asiakaslähtöistä. Lapin seitsemän kunnan sosiaalitoimistoissa toteutetussa määrällistä tutkimusotetta käyttävässä tutkimuksessa kerättiin tieto kaikista asiakkaiden ja työntekijöiden välisistä kohtaamisista 6–8 kk ajalta. Kysely kohdistettiin sekä työntekijöille että asiakkaille. Tutkimuksen lähtökohdaksi muodostettiin ohjelmateoria, jonka mukaan ”vaikuttavan sosiaalityön edellytys on vuorovaikutuksellinen, suunnitelmallinen, asiakasta osallistava työtapana, minkä toteutuksesta vastaa ammattitaitoinen ja riittävä sosiaalialan henkilöstö, joka tutkii omaa työtään”. Analysoidun empiirisen aineiston perusteella ohjelmateoria näytti olevan oikean suuntainen, mutta aineiston perusteella ei päästy kuitenkaan vielä kovin tarkkaan käsitykseen sosiaalityön auttavista mekanismeista. (Kemppainen ym. 2010, 9, 133, 137.)

Marketta Rajavaara (2007) on väitöskirjassaan ”Vaikuttavuusyhteiskunta – Sosiaalisten olojen arvostelusta vaikutusten todentamiseen” tarkastellut nimikkeen mukaisesti yleisesti arviointia ja vaikuttavuutta sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön kontekstissa.

Myös Minna Kivipelto (2006) on väitöskirjatutkimuksessaan perehtynyt sosiaalityön arviointiin ja ohjelmateoriaan. Väitöskirjan nimi on ”Sosiaalityön kriittinen arviointi. Sosiaalityön kriittisen arvioinnin perustelut, teoriat ja menetelmät”.

Alpo Komminaho on sosiaalityön pro gradu –tutkielmassaan tarkastellut kuntien päihde- ja mielenterveysstrategian ohjausvaikutusta laadullisena tapaustutkimuksena ja käyttänyt tulkintakehyksenä ohjelmateoria-lähestymistapaa. Ohjelmateoriaa on käytetty tutkimuksessa teemahaastattelun ja analyysin kehikkona. Päihde- ja mielenterveysstrategia on ymmärretty ohjelmateorian mukaisena interventiona, jonka kuntaympäristössä tapahtuvaa toimeenpanoa tutkimuksessa tarkastellaan. Tutkimustulosten mukaan strategiat ohjaavat käytännön toimintaa väljästi, hankkeet tukevat vahvasti strategian toimeenpanoa ja sosiaali- ja terveystoimen keski- ja lähijohto on tärkeä tekijä strategian toimeenpanon onnistumisessa. (Komminaho 2012, 4, 82).

Ulkomaisia arviointiin ja ohjelmateoriaan liittyviä viitteitä löytyy runsaasti. Jyväskylän yliopiston kirjaston Nelli –tiedonhakujärjestelmästä yhteiskuntatieteiden tietokannoista löytyi 3.3.2013 yhteensä 2134 tulosta pikahauulla ”social work” AND ”program theory”. Hakutulos oli laaja-alainen painottuen joko sosiaalityöhön tai sosiaalityön arviointiin.

Haku, joka painotti ohjelmateoriaa hakusanana eli ”program theory” AND ”social work” tuotti 148 tulosta. Näistä esimerkkinä Chenin ja Turnerin (2012) tutkimus, jossa vertailtiin tieteellisistä lähtökohdista luotua ohjelmateoriaa sidosryhmälähtöiseen ohjelmateoriaan. Arviointi sisälsi sekä prosessin että tulosten arviointia ja tehtiin pääosin määrällisenä tutkimuksena. Vaikka molemmissa - tässä tapauksessa passiivisen tupakoinnin ehkäisyyn tähtäävissä - interventiomalleissa oli käytännössä omat vahvuutensa ja heikkoutensa, oli sidosryhmälähtöinen ohjelma toteuttamiskelpoisempi ja tehokkaampi. Tutkijat korostivat tulosten hyödyllisyyttä näiden kahden interventiotyyppin ymmärtämisessä, yhteisöjen ongelmiin kohdistuvien parempien strategioiden hyödyntämisessä ja ohjelmateorian ja teorialähtöisen arvioinnin kehittämisessä. (Chen & Turner 2012, 395, 401-402.)

Ruotsalaisessa artikkelissa tarkastellaan näyttöön perustuvien käytäntöjen toteuttamista sosiaalityössä. Tutkimuksen analyysin keskeisenä käsitteenä käytettiin ohjelmateoriaa, jonka avulla pyrittiin kuvaamaan käsityksiä siitä, mitä sosiaalityön eri toimenpiteillä pyrittiin saavuttamaan ja käsityksiä siitä, miten ja miksi näiden toimenpiteiden ajatellaan vaikuttavan tavoitteiden saavuttamiseksi. Tutkimus perustui kansallisten ja paikallisten raporttien, sopimusten, tiedostusmateriaalien ja artikkelien analyysiin sekä havaintoihin ja muistiinpanoihin noin 20 seminaarista ja konferenssista. Lisäksi analysoitiin paikallisen ja kansallisen tason toimijoiden haastatteluja ja myös epävirallisia keskusteluja. Materiaali kerättiin ajanjaksona 2009-2011. Tutkimuksen tuloksena todettiin, että puuttuu selkeä

strategia siitä, kuinka näyttöön perustuvien käytäntöjen toteutus tapahtuu käytännössä. Ohjelma ja sen toteutus – sisältö ja muodot - ovat tiiviisti yhteenkietoutuneita. (Denvall & Johansson 2012, 26-48.)

Arviointitutkimuksen piiriin kuuluu myös artikkeli, jonka mukaan luotaessa interventioiden taustalla olevista ohjelmateorioista läpinäkyviä on kiinnitettävä huomiota erityisesti metodeihin (Leeuw 2003, 17-18). Seuraavana esimerkkinä ulkomaisen kirjallisuuden haun tuloksista on tutkimus, jossa arvioitiin sijaiskotien rekrytointi – ja valmennusmenetelmiä. Teoreettisena viitekehystenä käytettiin mm. ohjelmateoriaa ja aineistoa analysoitiin pitkittäistutkimuksessa kvantitatiivisella vertailevalla analyysillä.(Johnson 2011.)

4. TUTKIMUSASETELMA

4.1 Tutkimustehtävä

Aikuissosiaalityö ja lastensuojelu perustuvat erilaiseen lainsäädäntöön, käyttävät erilaisia työmenetelmiä ja kohdistuvat erilaisiin asiakasryhmiin. Sosiaalityön siirryttyä yhdenmätyn sosiaalityön mallista eriytyneen sosiaalityön malliin on aikuissosiaalityöllä ja lastensuojelulla myös eri organisaatiot ja työntekijät. Tutkimustehtävänä on selvittää, miten eriytyminen vaikuttaa sellaisten asiakasperheiden kanssa työskentelyyn, jotka ovat asiakkaana sekä aikuissosiaalityössä että lastensuojelussa. Tutkimuksessa tarkastellaan ohjelmateorian avulla sekä sosiaalityöntekijöiden käsityksiä oman työnsä kohderyhmistä, tavoitteista ja interventioista sekä niistä käytännön sosiaalityössä vaikuttavista tekijöistä, jotka edistävät tai ehkäisevät yhteistyön tekemistä.

Tutkimuskysymys on kaksijakoinen ja kuuluu:

Miten aikuissosiaalityön ja lastensuojelun kohderyhmät, tavoitteet ja työskentelytavat vastaavat toisiaan ja mitkä tekijät käytännön sosiaalityössä vaikuttavat yhteisten asiakasperheiden kanssa työskentelyyn?

4.2 Aineiston hankinta

Tutkimusaineiston hankinnan toteutin haastattelemalla kunnallisen perussosiaalityön piirissä työskenteleviä sosiaalityöntekijöitä yksilöllisissä teemahaastattelussa. Tutkimusaineiston hankinnan lähtökohtana ovat tutkimusongelmat tai tutkimustehtävä. Perinteisiä laadullisen tutkimuksen aineistonhankintamenetelmiä ovat muun muassa haastattelut ja havainnointi. Teemahaastattelussa pyritään kaikkien haastateltavien kanssa käymään läpi samat teemat, mutta kunkin haastateltavan vapaalle puheelle annetaan riittävästi tilaa. Koska teemahaastattelussa pyritään saamaan tietoa ennalta määrättyistä teemoista, tärkeä on valita haastateltaviksi sellaiset ihmiset, joilla on tietoa kyseisestä aihepiiristä (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Halusin tutkia sosiaalityöntekijöiden käsityksiä ja kokemuksia aikuissosiaalityöstä, lastensuojelusta ja yhteisten asiakkaiden kanssa työskentelystä, jolloin järkevältä tuntui kysyä asiaa juuri sosiaalityöntekijöiltä itseltään. Haastateltavien valikoinnissa huomioin myös heidän asiantuntemuksensa siten, että kaikilla haastateltavilla oli useamman vuoden työkokemus takanaan.

Haastattelut tein vuoden 2012 loka-marraskuussa yhdeksälle sosiaalityöntekijälle, jotka työskentelivät tai olivat työskennelleet neljällä eri kunnallisella työnantajalla. Kahdeksan sosiaalityöntekijää työskenteli Uudellamaalla ja yksi Etelä-Savossa. Neljä sosiaalityöntekijöistä edusti lastensuojelua, neljä aikuissosiaalityötä ja yksi yhdenmennyttä sosiaalityötä. Yhdeksästä sosiaalityöntekijästä kolme edusti lähiesimiestasoa (esimerkiksi johtava sosiaalityöntekijä tai vastaava) ja kuusi sosiaalityöntekijöistä toimi pelkästään asiakastyössä. Haastatelluista kuudella oli lainmukainen sosiaalityön kelpoisuus ja kolmella sosionomi(amk) koulutus.

Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tilastollisiin yleistyksiin vaan pyritään mm. kuvaamaan ilmiötä tai tapahtumaa, ymmärtämään tiettyä toimintaa tai antamaan teoreettisesti mielekäs tulkinta jollekin ilmiölle. Siksi on tärkeää, että henkilöt, joilta tietoa kerätään, tietävät tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman paljon tai että heillä on kokemusta asiasta. Tässä mielessä tiedonantajien valinnan ei tule olla satunnaista vaan harkittua ja tarkoitukseen sopivaa. Eräs erityinen aineistonkokoamisen menetelmä on ns. lumipallo-otanta. Siinä haastattelujen alkutilanteessa tiedetään avainhenkilö tai avainhenkilöitä, joka johdattaa tutkijan toisten tiedonantajien pariin. (Tuomi & Sarajärvi 2002,87- 88.)

Aloitin haastateltavien hankkimisen kysymällä tuntemiltani sosiaalityöntekijöiltä halukkuutta osallistua haastatteluun. Etenin lumipallomenetelmää käyttäen eli kysyin edelliseltä haastateltavalta vihjeitä sopivista haastateltavista, jotka suostuivatkin haastatteluun. Haastateltavien määrää jouduin rajoittamaan tutkimusekonomisista syistä eli tutkimukseen käytettävissä olevan ajan ja resurssien puitteissa.

Haastattelun teemarunko koostui neljästä teemasta, joita olivat vastaajien taustatiedot, sosiaalityön ydin, eriytynyt sosiaalityö ja lastensuojelun ja aikuissosiaalityön yhteiset asiakkaat.

4.3 Aineiston analyysi

Haastatteluaineistoa analysoin teoriasidonnaisen sisällönanalyysin avulla. Hain haastatteluaineistosta ensiksi aikuissosiaalityön ja lastensuojelun sosiaalityön kohteeseen, tavoitteeseen, interventioon, työntekijöihin, organisaatioon ja ympäristöön liittyviä teemoja. Toiseksi hain sekä lastensuojelun että aikuissosiaalityön yhteisiin asiakkuuksiin liittyviä teemoja. Lisäksi olin avoin myös muille teemoille, jotka sosiaalityöntekijöiden

haastatteluissa tulivat esille. Tutkimuksessani olen hyödyntänyt ohjelmateoriaa tulkintakehyksenä haastattelurungon luomisessa ja tulosten analyysissa. Eskolan ja Suorannan (1998, 82-83) mukaan laadullinen tutkimus hyötyy tulkintateoriasta, teoriasta, jota käytetään analyysin apuna.

Etsin sosiaalityöntekijöiden vastauksista lastensuojelun ja aikuissosiaalityön välistä samanlaisuutta. Vertasin lastensuojelun sosiaalityöntekijöitten, aikuissosiaalityöntekijöitten ja yhdenmetyllä mallilla työskentelevän sosiaalityöntekijän haastatteluja ja niistä löytyviä yhteneväisyyksiä tai eroja koskien eri teemoja.

Eskolan ja Suorannan mukaan tutkimusaineiston analyysin ja tulkinnan suhteesta on olemassa useanlaisia näkemyksiä. Näkemykset voidaan jakaa kahteen ryhmään sen mukaan kuinka erillisinä tapahtumina analyysi ja tulkinta nähdään. Ensimmäisessä näkökulmassa analyysiä ja tulkintaa ei eksplisiittisesti eroteta, vaan laadullinen tutkimus on hermeneuttinen päättelyprosessi, ns. hermeneuttinen kehä. Analyysivaiheessa tehdään tulkintoja, jotka ohjaavat analyysia jne. Toisessa näkökulmassa analyysivaihe nähdään olevan tutkinnasta ainakin teknisesti erillinen tapahtuma. Tällöin analyysissä raakamateriaalista erotellaan tutkimusongelman kannalta olennainen aines. Vasta luokitellusta aineistosta voidaan tehdä tulkintoja. (Eskola & Suoranta 1998, 150-151.) Tämän tutkimuksen aineiston analysoinnissa on piirteitä molemmista näkökulmista.

Tuija Kotiranta (2008) on omassa väitöskirjassaan viitannut hermeneuttiseen kehään hieman kokonaisvaltaisemmalla, koko tutkimusprosessia koskevalla tasolla. Hän on lisäksi kuvannut käyttämäänsä metodia puhumalla hermeneuttisen kehän sijasta kierteestä tai spiraalista, jolloin ajattelussa ei kehämäisesti tavoitella päätymistä alkupisteeseen vaan uudelle tasolle. Eteneminen tutkimusprosessissa tapahtuu havainnoinnin ja teoreettisen ja tutkimuskirjallisuuden kirjallisuuden lukemisen vuorotteluna. (Kotiranta 2008, 37-38.)

Purin tekstin eli litteroin sen sana sanalta puhekielisenä omat kysymykseni ja kommenttini mukaan lukien. Litteroitua aineistoa kertyi 154 sivua rivivälillä yksi kirjoitettuna. Repliikit erotin toisistaan ylimääräisellä rivinvälillä. Kun aineisto oli purettu tekstiksi oli seuraava vaihe aineiston järjestäminen. Koin luontevaksi jatkaa erottelemalla materiaalista olennaisen aineksen koodaamalla aineiston teemakortistoon Eskolan ja Suorannan (1998, 153-158) kuvaamalla tavalla.

Analyysikehikon eli teemakortiston muodostin Chenin (2005, 29) ohjelmateorian keskeisten käsitteiden pohjalta. Teemoiksi tulivat tässä vaiheessa sosiaalityön kohderyhmät, tavoitteet/tulokset, interventio ja protokolla, vaikuttavat tekijät, ympäristö, organisaatio ja työntekijät. Kirjasin tekstinkäsittelyohjelman avulla teemojen alle koko aineistosta haastattelu kerrallaan yhdellä tai muutamalla sanalla koodatut lausumat. Erottelin aineistosta omiksi teemakortistoikseen haastattelurungon mukaisesti sosiaalityön ydintä, eriytynyttä sosiaalityötä ja yhteisiä asiakkaita koskevat lausumat.

Koodauksen ja teemoittelun jälkeen aloin käymään läpi tiivistettyyn muotoon saamaani teemakortistoa palaamalla lukemaan litteroitua aineistoa tarkistaakseni koodatun aineiston laajemman sisällön ja liittymisen kyseiseen teemaan. Läpi koko analyysivaiheen koin raakatekstiin palaamisen hyödylliseksi. Lukemisen edetessä ja samanaikaisesti kirjallisuutta lukiessa yhdistelin joitakin haastattelu-teemoja ja lisäsin teemarunkoon haastatteluaineistosta esiin tulleita uusia teemoja. Tässä analyysivaiheessa mukaan tuli aiemmin mainittua hermeneuttista päättelyä, jossa analyysi ja tulkinta vuorottelevat. Uuden teemarungon kanssa kävin jälleen läpi kaikki haastattelut. Litteroitua tekstiä lukiessani merkitsin alustavat sitaattilainaukset yliviivaustussilla raakatekstiin ja kirjoiti tekstin marginaaliin teeman, johon se liitetään.

Eskolan ja Suorannan mukaan pelkän aineiston lukemisen perusteella syntyvät oivallukset abstraktioista ja yleistyksistä eivät riitä rungoksi analyysin jatkokehittelyä varten vaan analyysissä pitäisi edetä asteittain. Ensimmäinen jäsenitys ei ole yleensä viimeinen vaan laadullisen aineiston jäsentäminen ja tulkinta tapahtuvat useassa vaiheessa. (Eskola & Suoranta 1998, 151-152.) Tutkimusaineistoni analyysi alkoi haastattelurungosta ja ohjelmateoriasta muodostetun analyysikehikon avulla ja päättyi alustavien jäsenysten jälkeen analyysin ja tulkinnan kautta lopulliseen jäsennykseen. Siinä tutkimuksen tulokset alakukuineen osittain noudattavat haastattelurunkoa mutta osittain muodostuivat aineiston usein toistuvista ja sosiaalityöntekijöiden painottamista teemoista.

Sitaattilainaukset haastatteluista kirjoitin lopulliseen tutkielmaan yleiskielellä niitä muutoin mitenkään muuttamatta. Kaikki käytetyt sitaatit eivät ole kokonaisia puheenvuoroja, vaan osassa on otettu vaan alku-, keski- tai loppukohta puheenvuorosta, mitä kuvaa kolme pistettä tekstin alussa tai lopussa. Tekstin keskellä olevat kolme pistettä kuvaavat puhujan taukoa puheessa. Jokaisen sitaatin perään merkitsin sen, edustiko puhuja aikuissosiaalityötä, lastensuojelua vai yhdenmennyä sosiaalityötä. Numerot 1-9 kertovat

haastattelujen tekojärjestyksestä ja kutakin kunnallista työnantajaa edustaa kirjain A, B, C tai D.

4.4 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

”Laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on tutkijan avoin subjektiviteetti ja sen myöntäminen, että tutkija on tutkimuksensa keskeinen tutkimusväline” (Eskola & Suoranta 1998, 211). Edelläolevan lauseen sisältöä pidän tärkeänä arvioitaessa laadullisen tutkimuksen luotettavuutta. Tutkimusraporttiin tulee sisältyä riittävästi sellaista tietoa tutkijasta, jolla voi olla merkitystä tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa. Tiedostan omien kokemusteni vaikuttavan tässä tutkimuksessa ainakin tutkimusaiheen valintaan ja kysymyksenasetteluun.

Pitkälle ajalle sijottuvan työhistorian aikana ensin yhdennetyssä sosiaalityössä ja sittemmin lastensuojelussa olen seurannut sosiaalityön eriytymistä. Yhdennetystä lastensuojelutyön piiriin siirtyminen ja siinä sittemmin työskentely voivat vaikuttaa näkökulmiini tässä tutkimuksessa. Olen kiinnittänyt tutkimuksen luotettavuusnäkökohtaan kuitenkin erityisesti huomiota ja käynyt sen vuoksi sekä aineistoa että tutkimusraporttia läpi useamman kerran pyrkimyksenä lastensuojelun ja aikuissosiaalityön tasapuoliseen ja omista kokemuksista mahdolliseen vapaaseen tarkasteluun. On kuitenkin selvää, että tutkijan havainnot ovat aina latautuneet aikaisemmilla kokemuksilla (Eskola & Suoranta 1998, 19). Olen pikemminkin toivonut yllättyväni tutkimuksen kuluessa ja näin on myös tapahtunut. Laaja-alaisen työkokemuksen erilaisissa työyksiköissä ja työssä sekä aikuissosiaalityön parissa (yhdennetyt työn aikana) ja lastensuojelun parissa voi ajatella myös auttavan siinä, että voi tutkijana olla avoin tutkittavien erilaisille näkemyksille. Myös se, että olen ollut nyt opiskelijana puolitoista vuotta pois sosiaalityöstä auttaa tarkastelemaan sosiaalityötä tutkijan roolista käsin.

Osan haastateltavista sosiaalityöntekijöistä tunsin entuudestaan aikaisempien työ- tai opiskeluyhteyksien kautta, minkä voidaan ajatella vaikuttavan tutkimuksen tekemiseen. Haastattelutilanteessa niin haastattelija kuin haastateltavakin voivat olettaa tietävänsä, mitä toinen tarkoittaa eikä avata kysymyksiä ja vastauksia riittävästi. Voi myös olla, että ennestään tuttujen haastateltavan ja haastattelijan suhteessa on olemassa tietyt roolit, jotka vaikuttavat vuorovaikutustilanteeseen. Kun haastattelin tuntemiani henkilöitä, kiinnitin tähän asiaan erityistä huomiota enkä haastattelutilanteessa enkä aineistoa jälkeempään ole

havainnut tähän liittyviä ongelmia. Haastattelutilanteessa olin selkeästi tutkijan roolissa ja haastateltava suhtautui tilanteeseen samalla tavalla.

Tutkimuksen eettisyyttä tarkastellaan useimmiten tiedon hankintaan ja käyttöön liittyvissä kysymyksissä (Eskola & Suoranta 1998, 52). Haastattelututkimuksessa on kunnioitettava haastateltavien vapaaehtoisuutta tutkimukseen samoin kuin aikaa, jonka he siihen uhraavat. Haastattelutilanne on henkilökohtainen vuorovaikutustilanne, jossa edetään haastateltavan ehdoilla. Haastatteleman sosiaalityöntekijät osallistuivat tutkimukseen vapaaehtoisesti ja voi jopa sanoa innostuneesti. Haastattelupaikan saivat haasteltavat itse valita. Vaikka tutkimuksessa ei tutkittu arkaluonteisia henkilökohtaisia asioita, oli kyse jokaisen omista käsityksistä ja kokemuksista ja niiden luottamuksellisuutta halusin korostaa. Haastateltaville lupasin, että heidän henkilötietonsa ja työpaikkansa eivät tutkimuksesta ilmene, joten tunnistamista helpottavat seikat on jätetty tutkimusraportista pois.

Kerättyä haastatteluaineistoa hyödynnän vain tässä tutkimuksessa ja tuhoan haastatteluäänitteet, litteroinnit ja teemakortistot tutkimuksen valmistuttua.

5. LASTENSUOJELUN JA AIKUISSOSIAALITYÖN ERITYISPIIRTEET

Tässä kappaleessa esittelen lastensuojelun ja aikuissosiaalityön erityispiirteitä muun muassa lainsäädännön kannalta sekä tarkastelen molempaa sosiaalityön osa-aluetta ohjelmateorian *muutosmallin* näkökulmasta eli sitä, miten sosiaalityöntekijät kuvaavat työnsä kohderyhmää, työnsä tavoitteita ja olettamuksiaan asiakkaidensa ongelmien syistä ja toimivista työtavoista.

5.1 Lastensuojelun sosiaalityö

Lastensuojelun sosiaalityön käytäntö on viiden viime vuoden aikana käynyt läpi suuren muutoksen, ensisijaisesti 1.1.2008 voimaan tulleen uuden lastensuojelulain [13.4.2007/417] vuoksi. Laki ohjaa aiempaa huomattavasti voimakkaammin lastensuojeluprosessin kulkua lastensuojeluilmoituksesta lähtien ja määrittelee selvemmin mm. ehkäisevään työtoteeseen, lapsen kuulemiseen ja dokumentaatioon liittyvät sosiaalityöntekijän tehtävät. Laki määrittelee myös enimmäisajat lastensuojeluilmoitusten käsittelylle ja lastensuojelutarpeen arvioinnille.

Puhe lastensuojelun juridisoitumisesta on alkanut kuitenkin jo ennen uutta lastensuojelulakia. Päivi Sinkon (2005) mukaan juridisoitumisen tausta löytyy 1960-luvun oikeusvaltioajattelussa ja siihen liittyvässä perus- ja ihmisoikeuksien ja yksilön oikeusturvan korostumisessa. Merkittävään rooliin juridisoituminen on noussut 1990-2000-lukujen taitteessa. Kuitenkin lastensuojelutoiminta on ollut oikeudellisen sääntelyn piirissä aina 1800-luvun lopulta lähtien. (Sinko 2005, 21, 56.)

Juridisoitumista voidaan tarkastella monesta näkökulmasta. Lapsen, vanhempien ja sosiaalityöntekijöiden kannalta juridisoituminen näyttäytyy eri valossa. Nykylainsäädäntö korostaa erityisesti lapsen oikeuksia. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän kannalta juridisoituminen sekä vaatii että antaa enemmän: työ vaatii entistä paremmin perusteltua ja avoimempaa työskentelyä mutta laki myös antaa siihen paremmat välineet.

Lastensuojelun viimeaikaisessa kehityksessä olennaista on ollut lapsen yksilöllisen aseman ja edun korostaminen. Tämän kehitys nähtävissä jo 1980-luvulla voimaan tulleessa lastensuojelulaissa [5.8.1983/683] sekä laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta [8.4.1083/36]. Lastensuojelutyön lähtökohdaksi asetettiin tuolloin lapsen etu ja lapsen näkemysten huomioonottamisesta säädettiin erikseen. Toisaalta jo 1950-luvulta lähtien on sosiaalityössä korostunut myös perhekeskeinen ajattelu. Viimeisten noin kymmenen vuoden aikana lapsen yksilöllisen kokemuksen merkitystä on alettu korostaa entistä voimallisemmin ja samalla myös perhekeskeistä lähestymistapaa on voimakkaastikin kritisoitu. (Tapola-Haapala, 2011, 87-88.)

Lastensuojelun asiakkaaksi lastensuojelun sosiaalityöntekijät nimesivät haastatteluissa lapsen ja perheen. Nimityksellä *asiakas* tarkoitettiin sekä lasta että koko perhettä, sen mukaan kenen kanssa kulloinkin työskennellään. Lapsi nähtiin keskipisteeksi, mutta työskentely painottui käytännössä aikuisiin. Lastensuojelun avohuollossa työskennellyt sosiaalityöntekijä kertoi, että kun lastensuojelun asiakasperhe siirtyy alkuarvioinnista avohuollon tiimiin, saattoi ensimmäinen tapaaminen olla vain vanhempien kanssa, tai vanhemmat ja lapsi yhdessä. Vasta sitten tavataan yksin lasta. Tarve ja halu työskennellä enemmän nimenomaan lasten kanssa oli kuitenkin puheenvuoroissa nähtävissä.

Haastattelemieni lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden puheessa kuuluu ajatus siitä, että lasten ongelmat aiheutuvat paljon juuri aikuisten tai perheen vaikeuksista ja korjaantuvat aikuisten tilanteen parantumisella. Kunnissa ja yleisessä julkisessa keskustelussa, mutta myös lastensuojelulaissa korostetaan huostaanoton ja sijaishuollon viimesijaisuutta. Viesti sosiaalityölle on ollut lastensuojelun painottaminen avohuollon tukemiseen lapsen omaan kotiin ja kodin olosuhteisiin on pyritty vaikuttamaan nimenomaan vanhempien kanssa työskentelemällä. Nykyisessä laissa painotetaan kuitenkin lisäksi erityisesti lapsen aitoa kuulemistä ja hänen mielipiteidensä ja tarpeidensa parempaa huomioimista.

Lastensuojelun tavoitteena sosiaalityöntekijät näkivät lapsen hyvinvoinnin ja turvallisen kasvu- ja elinympäristön, perheen ja lapsen saaman avun ja tuen, lastensuojelullisen huolen vähentymisen ja lastensuojeluasiakkuuden lopettamisen.

Taustatekijät lastensuojelun asiakkuudelle jakautuivat toisaalta lapsen oireiluun ja toisaalta vanhempien ongelmiin. Lastensuojeluun ohjautuvien lasten oireilua olivat epäsosiaalinen

käyttäytyminen, koulunkäyntivaikeudet, ongelmalliset suhteet biologisiin tai uusperheen vanhempiin. Lasten oireilu yhdistettiin usein vanhempien ongelmiin:

” No lapsen käyttäytyminen, vanhempien mielenterveys- tai päihdeongelmat eli se lapsi rupeaa oireilemaan joko siitä, että ne vanhemmat eivät kykene huolehtimaan siitä lapsesta tai antaa sitä turvaa mitä se lapsi tarvitsee. Tai sitten myös on lapsen ihan tämmöistä terveydellistä tai sairaudellista. Jos on joku tämmöinen, on adhd tai näitä, niin se luo myös semmoista omaa siihen lapsen kasvuun. ” (Lastensuojelu5, kunta C)

Tavallisimpia vanhempien ongelmia ja niiden taustoja lastensuojelun asiakasperheissä olivat sosiaalityöntekijöiden mukaan päihde- ja mielenterveysongelmat, uupumus, taloudelliset vaikeudet, puutteellinen vanhemmuus, kasvatusvaikeudet, avioerot ja uusperheet. Vaikka, kuten sosiaalityöntekijätkin mainitsivat, vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmat ovat niitä perinteisiä lastensuojelun asiakkuuden syitä, ne nähtiin limittyvän muihin elämän ongelma-alueisiin ja olevan usein seurausta muista, kaukaakin tulevista ongelmista. Perhe voi olla muuttanut uudelle paikkakunnalle ja tukiverkostot ovat vähäisiä. Uupumusta voidaan yrittää lievittää päihteillä ja päihde- ja mielenterveysongelmat kytkeytyvät toisiinsa. Yksi sosiaalityöntekijä kuvasi sukupolvien yli kestävästä lastensuojeluasiakkuudesta, jossa vanhemman omat kasvuolosuhteet ja opittu käyttäytyminen heijastuu omaan vanhemmuuteen.

Lastensuojelussa nähtiin myös uusi asiakasryhmä, joiden elämään ei kuulunut työttömyyttä tai taloudellisia vaikeuksia vaan pikemminkin urakeskeisyyttä, vanhemmuuden otteen kirpoamista ja uusperheiden ongelmatiikkaa:

”...tämmöinen uusavuttomuus eli ei uskalleta räyhäävälle murrosikäiselle sanoa mitään ja pistää niitä rajoja kotona... niin heti tulee, että ’mua on lyöty’ tai on sitä tai tätä tehty, vaikkei aina olisikaan. Mutta tietysti on pahoinpitelyä myöskin. ”(Lastensuojelu3, kunta C)

Lastensuojelun sisällä on eriydytty eri kunnissa eri tavoin alkuarvioon, avohuoltoon, sijais- ja jälkihuoltoon omine tiimeineen. Haastatteluissa korostuu avohuollon tukitoimien merkitys lastensuojelutyölle ja niistä erityisesti lapsiperheiden kotipalvelua kaivattiin nykyistä enemmän. Tämä työmuoto tarjoaa uupuneelle vanhemmalle konkreettista apua lastenhoidossa ja kodinhoidossa. Kotipalvelu nähtiin erityisen hyväksi ennaltaehkäiseväksi työmuodoksi, jonka tuella monet perheet voisivat välttää koko lastensuojeluasiakkuuden,

mutta myös lastensuojelun asiakkuudessa jo oltaessa perinteinen kodinhoitoapu nähdään tärkeäksi. Toinen tärkeä työmuoto on perhetyö, joka tukee vanhemmuuteen liittyvissä kysymyksissä.

Ennaltaehkäisy nousi yhdistäväksi teemaksi kaikissa lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa. Nähtiin, että juuri lapsiperheiden kotipalvelulla sekä aikuissosiaalityön kanssa tehtävällä yhteistyöllä ja harkinnanvaraisen toimeentulotuen avulla perheitä pitäisi voida tukea nykyistä enemmän ja siten vähentää lastensuojelun tarvetta. Sosiaalityöntekijät pohtivat tässä lasten suojelemista laaja-alaisina sosiaalityöntekijöinä, omat tiukat lastensuojelun ammattirajat ylittäen.

Lastensuojelun avohuollon tukitoimien järjestämisen lisäksi haastateltujen työssä oleellista on asiakkaiden ohjaus ja neuvonta muihin palveluihin (mm. mielenterveys-, päihde-, toimeentulotuki- ja velkaneuvontapalvelut) sekä verkostomainen työskentely muiden toimijoiden kanssa. Ylipäätään lastensuojelutyö nähdään vaativana työnä, jossa yhden sosiaalityöntekijän sanoin ”puututaan ja mennään perheisiin sisään, tuetaan ja kontrolloidaan”.

Lapsen huomioiminen lastensuojelutyössä

Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa näkyy perhekeskeinen työskentely. Ilman vanhempien kanssa työskentelyä ei koettu voitavan vaikuttaa lapsen asioihin. Lastensuojelun sosiaalityöntekijä pohti sitä, kuka onkaan käytännössä asiakas:

”Niin kyllähän lapsi on...kyllähän se perhe on, kyllä perheen kansa tehdään paljon työtä. Riippuu siitä, jos puhutaan melkein täysi-ikäisestä, jostain 16-17-vuotiaasta, niin silloin varmaan tehdään enemmän ihan hänen kanssaan. Mutta jos puhutaan ihan pienistä lapsista, niin kyllähän vanhemmat on sitten siinä keskiössä tosi paljon. Että ei ilman niitä vanhempia pysty kyllä sen lapsen asioihin hirveästi puuttumaan. Kyllä se perhe siellä on. Että kyllä kokonaisvaltaista työtä täytyy tehdä.” (Lastensuojelu5, kunta C)

Myös toisen kunnan lastensuojelun sosiaalityöntekijä pohti asiaa:

”Siis käytännössähän sitä työtä tehdään aikuisten kanssa pääsääntöisesti, vaikka se lapsi tietysti siinä on keskipisteenä .” (Lastensuojelu4, kunta A)

Tutkimuksessa, jossa selvitettiin perhekeskeisyyden toteutumista erityistä tukea tarvitsevien lasten kanssa työskentelevässä neljässä ammattiryhmässä, päivähoitossa, terapiatyössä, neuvolatyössä ja sosiaalityössä, havaittiin, että kaikissa ryhmissä korostettiin koko perheen huomioimista. Perheen huomioiminen tapahtui kuitenkin eri tavalla eri ammattiryhmissä. Päivähoito- ja terapiatyön perheitä tukevan työn lähtökohtana oli koulutustaustan muovaama asiantuntijuus ja tavoitteena lapsen myönteinen kasvu. Sosiaalityön ja neuvolatyön perheitä tukevan työn lähtökohtana oli perhekäsitykset (perheiden erilainen arjenhallinta ja ongelmakeskeisyys) ja tavoitteena perheen selviytyminen. Neuvola- ja sosiaalityössä työskennellään enimmäkseen vanhempien kanssa ja pyritään edistämään koko perheen hyvinvointia, jotta perhe selviytyisi lapsen hoitoon ja kasvatukseen liittyvistä tehtävistä. Päivähoito- ja terapiatyössä lapsen myönteisen kasvun ei välttämättä nähdä selittyvän perheen elämänhallinnan kautta. (Rantala 2002, 183.)

Lastensuojelua on kritisoitu perhekeskeisyydestä ja lasten sivuuttamisesta työskentelyssä. Johanna Hurtig, joka tutki lastensuojelun perhetyön käytäntöjä havaitsi, että lasten avuntarve jää edelleen perheen aikuisten tilanteen varjoon. Lastensuojelutettavaa lähestytään perheen ja vanhempien avuntarpeen kautta ja lasten luotetaan hyötyvän vanhempien saamasta avusta. (Hurtig 2003, 193.)

Vuonna 2008 uudistunut lastensuojelulaki korostaa lasta lastensuojelutyön keskiössä. Haastatteluissa lapsi ei asiakkuudesta puhuttaessa kuitenkaan korostu. Työskentelyn painottuminen vanhempiin ja heidän ongelmiin tiedostetaan, mutta siitä ei haluta myöskään tinkiä. Työntekijät painottavat kuitenkin sitä, että lasten kanssa tulisi olla enemmän aikaa työskennellä.

Seuraavan sitaatista voi päätellä, että lastensuojelun sosiaalityössä jo nähdään lapsen kanssa työskentelyn tärkeys, mutta käytännössä vanhempien kanssa työskentely vie suurimman osan ajasta. Syyksi nähdään resurssien puute.

”No siis jos miettii nyt resursseja, niin eihän tällä hetkellä ole aikaa, mutta ehdottomasti pitäisi enemmän tavata lapsia. On se minusta aika sääliäväää välillä, tai silleen harmillista, että olet työskennellyt perheen kanssa pitkään ja lapsi ei edes tiedä kuka tuo tyyppi on kun tulee välillä käymään kotona. Että niin vähän näkee sitä lasta ja kuitenkin päättää sen perheen asioista. Minun mielestäni se on tosi surullista. Että kyllä

ehdottomasti lapsen kanssa pitäisi paljon enemmän tehdä työtä ja kuulla jotenkin enemmän häntä. Että kyllä se jää vähiin lastensuojelussa.”(Lastensuojelu5, kunta C)

Lastensuojelun kehittämistä pohtiva työryhmän on kuullut laajasti lastensuojelun asiakkaita. Tärkeimpänä asiana aineistosta nousi lasten ja vanhempien tarve tulla kohdatuksi ja kuulluksi omana itsenään. Nuoret kokivat ongelmaksi sen, että mielikuvia lapsista, nuorista ja heidän perheistään tehdään papereiden perusteella. Nuorilla on myös kokemus, että heidän on vaikea saada muutettua työntekijän luomaa mielikuvaa työskentelyn aikana. (Toimiva lastensuojelu 2012, 8-9.)

5.2 Aikuissosiaalityö

Aikuissosiaalityön käsite on viime vuosien aikana vakiintunut yleiseen käyttöön viitaten kuvaamaan tiettyä kunnallisen sosiaalityön osaa, jonka ydinsisältöjä ovat toimeentulotukityö, kuntouttava työtoiminta ja päihdetyö. Sisältö määritellään tällöin lainsäädäntöpohjan kautta: lait toimeentulotuesta [30.12.1997/1412] ja kuntouttavasta työtoiminnasta [2.3.2001/189] sekä päihdehuoltolaki [17.1.1986/41]. Toimeentulotuki jakaantuu perustoimeentulotukeen, täydentävään toimeentulotukeen ja ehkäisevään toimeentulotukeen.

Kuntouttavan työtoiminnan pääsisällöksi on laissa määritelty aktivointisuunnitelma ja kunnan järjestämä kuntouttava työtoiminta. Kohderyhmänä ovat pitkään jatkuneen työttömyyden perusteella työmarkkinatukea tai toimeentulotukea saaneet henkilöt. Kuntouttavan työtoiminnan tarkoituksena on lain mukaan parantaa henkilön elämänhallintaa sekä luoda edellytyksiä työllistymiselle.

Elämänhallinnassa voidaan erottaa ulkoinen ja sisäinen elämänhallinta. Ulkoinen elämänhallinta edellyttää taloudellisia, sosiaalisia, psyykkisiä ja fyysisiä resursseja, jotka turvaavat ihmisen autonomiaa ja hänen mahdollisuuksiaan toimia. Sisäinen elämänhallinta on kokemus ja tunne ja toteutuu vuorovaikutuksessa muun maailman kanssa siten, että muiden ihmisten tapa toimia ja kohdella ihmistä vaikuttavat suoraan hänen kokemaansa elämänhallinnan tunteeseen. Elämänhallinnan tunnetta on helppo tukea, mutta sitä on myös helppo vaurioittaa. Ulkoinen ja sisäinen elämänhallinta vahvistavat olennaisesti toisiaan. (Liukko 2006, 81-82.) Sisäisen ja ulkoisen elämänhallinnan käsitteistä voidaan puhua myös empowerment-käsitteen avulla: sisäisestä elämänhallinnasta voidaan verrata

voimaantumiseen (psykykkisen toimintavoiman vahvistuminen) ja ulkoista elämänhallintaa valtaistumiseen (yhteiskunnallisen toimintavoiman vahvistuminen) (Liukko 2006, 84).

Kirsi Juhila on tutkinut suomalaista aikuissosiaalityötä kuntien verkkosivujen pohjalta. Kohderyhmä rajataan yleensä koskemaan yli 18-vuotiaita asiakkaita ja joissakin kunnissa rajataan aikuissosiaalityö tiukasti koskemaan vain lapsettomia yksinasuvia tai pariskuntia. Kyse on suunnitelmallisesta ja yksilö- tai perhelähtöisestä otteesta, johon sisältyy asiakkaan tilanteen arviointi, muutostavoitteet ja tarvittavien välineiden valinta. Kyse on tarveharkintaisesta palvelusta, jossa kuntouttamisen tai kuntoutuksen käsitteet nousevat päällimmäiseksi. (Juhila 2008b, 18-22.)

Eeva Liukko tarkastelee sosiaalityötä toimintana, ammattikäytäntöinä. Hän jakaa aikuisuuden perussosiaalityön lähestymistavat huollollisen sosiaalityön ammattikäytäntöön ja muutossosiaalityön ammattikäytäntöön. Ne voidaan nähdä monikerroksisena ilmiönä, jossa näkökulmina ovat toiminnan kohde, tavoite, toimintatavat ja työtä ohjaavat arvot. Hän puhuu ammattikäytännöstä yläkäsitteenä, jonka alatasoina ovat työorientaatiot, työmenetelmät, työvälineet sekä työtaidot. Työorientaatiot Liukko jakaa byrokratiatyöhön, kriisityöhön, professiotyöhön ja aktivointityöhön. Ammattikäytännön sisällä on mahdollista valita erilaisia tapoja toimia. Työorientaatiolla hän tarkoittaa konkreettista sosiaalityön prosessia rakentavaa metodista toimintamallia. Ammattikäytäntö tarjoaa vision ja työorientaatio tarkastelee työn kohdetta strategisesta näkökulmasta. (Liukko 2006, 8-13.)

Haastateltujen aikuissosiaalityöntekijöiden mukaan heidän asiakkaistaan suurin osa on yksinasuvia henkilöitä ja perheitä on vähemmän. Aikuissosiaalityöntekijöiden ja yhdennettyä sosiaalityötä tekevän sosiaalityöntekijän mukaan koko perhe kuitenkin huomioidaan asiakkuudessa kun perhe on olemassa. Yleisesti perheellä tarkoitetaan tällöin vanhemmista ja ala-ikäisistä lapsista koostuvaa ruokakuntaa, mutta myös täysi-ikäisten, esimerkiksi jälkihuollossa olevien tai tukiasunnossa asuvien nuorten vanhempien kanssa työskennellään mietittäessä esimerkiksi nuoren taloudellisen tuen tarvetta tai muita tukitoimia.

Aikuissosiaalityössä tavoiteltiin haastateltavien sosiaalityöntekijöiden mukaan muutosta asiakkaan olosuhteissa, mm. arjen parantumista taloudellisesti, työelämässä ja muutenkin, vastuunottoa omasta elämästä ja itsenäistä suoriutumista, omillaan pärjäämistä.

Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa työstään aikuisten asiakkaiden kanssa viitattiin myös sisäiseen elämänhallintaan, voimaantumiseen mutta ulkoinen elämänhallinta, itsenäinen pärjääminen tavoitteena korostui. Kuten lastensuojelussakin, tavoitteena myös aikuissosiaalityössä nähtiin asiakkuuden päättyminen:

” No varmaan se, että saa itsensä tarpeettomaksi jossain vaiheessa. Että se asiakas kykenee suoriutumaan asioistaan yksin tai itsenäisesti. Ja on ottanut vastuun siitä omasta elämästään. Ja kyllähän joidenkin kanssa siihen... saavutetaankin, nopeastikin . Mutta sitten toisten kanssa ei, mutta siihen tietysti vaikuttaa niin paljon ne taustat...ja eihän tässä...kuitenkin asiakasmäärät on niin suuria niin eihän se...hirveän tarpeettomaksi voi itseänsä yrittää laittaa.”(Aikuissosiaalityö8, kunta C)

Kaksi aikuissosiaalityön haastateltavaa näki sosiaalityön yhdeksi tavoitteeksi yhteiskunnallisen turvallisuuden säilyttämisen ja hyvinvoinnin edistämisen. Toinen esitti asian näin:

” Ei täällä ole kauheasti rettelöitsijöitä tai mellakoita ja kapinoita ja ei tarvitse kauheasti ihmisten pelätä. Kyllähän moni meidän asiakkaista kokee tulleen väärin kohdelluksi, mutta ei ole niinkun mitään sellaista yhtä asiaa, missä ihmiset liittoutuisivat yhteen ja nousisivat sitten vastaan. Että kyllä ihmiset aika hyvin on hoidettu ja apua on tarjolla. En mä keksi mitään semmoista ihmistä kohtaavaa yllättävää epäonnea, missä ei autettaisi.”(Aikuissosiaalityöntekijä7, kunta D)

Aikuissosiaalityön asiakkaaksi hakeutumisen lähes yksinomaisena syynä näytti olevan taloudelliset ongelmat. Keskeisimpänä toimeentulotukiasiakkuuden syynä on työttömyys. Yhdennettyä sosiaalityötä tekevän sosiaalityöntekijän asiakkaat pienessä 2400 asukkaan kunnassa ovat usein keski-ikäisiä pitkäaikaistyöttömiä miehiä. Myös suuremmissa kunnissa tai sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistoiminta-alueilla työttömyydellä on suuri osuus toimeentulotukiasiakkuudessa. Johtava sosiaalityöntekijä kertoi heillä toimeentulotuessa asiakkaina olevista ruokakunnista 2/3 olevan niitä, joissa oli työttömyyttä. Hänen näkymänsä oli, että toimeentulotukimenot kasvavat, ruokakuntien määrä laskee, mutta toimeentulotuen tarve on pitempikestoinen. Nuoret eivät työllisty ja toisaalta on enemmän ja enemmän aikuisia jotka menettävät oikeutensa työmarkkinatukeen.

Niin yhdenntyn sosiaalityön haastateltava kuin osa aikuissosiaalityön edustajistakin kuvaavat kohderyhmää vielä kuitenkin melko laaja-alaisena. Asiakkaita on kaikenlaisia yli 18-vuotiaita lastensuojelun jälkihuollossa olevista eläkeläisiin, jotka ovat jonkinlaisessa hankalassa elämäntilanteessa. Näissä kunnissa aikuissosiaalityötä ei vielä ollut kovin pitkälle jaettu pienempiin osa-alueisiin. Osassa kuntia taas aikuissosiaalityön sisäinen erikoistuminen eri asiakasryhmiin oli pidemmällä. Yksi malli muodostui kolmesta tiimistä, jotka yksinkertaisesti ilmaistuna keskittyivät työttömien, lapsiperheiden ja muiden asiakkaiden kanssa työskentelyyn. Ominaista kaikkien haastateltujen aikuissosiaalityöntekijöiden työorganisaatioille oli että erikoistuminen eri asiakasryhmiin etenee jollakin tavalla; sitä on aloitettu ja kehitetään edelleen.

Suuntaus on kohti yhä selvempää huollollisen sosiaalityön ja muutossosiaalityön jakoa. Huollollisella sosiaalityöllä tarkoitetaan tässä asiakkaan auttamista tilanteessa, jossa hänellä ei ole voimia tai mahdollisuuksia omaehtoiseen selviytymiseen tai elämäntilanteensa kohentamiseen - työn tavoitteena on ensisijaisesti varmistaa ihmisarvoinen elämä (Liukko 2006, 13, Särkelä 2004, 40,41). Muutostyö taas tukee asiakasta saamaan aikaan toivotun parannuksen elämäntilanteeseensa ja työskentely on suunnitelmallista ja tavoitteellista Liukko 2006, 13). Haastattelemieni aikuissosiaalityöntekijöiden organisaatioissa tavoitteena oli esimerkiksi, että toimeentulotukityötä tehdään pääasiassa etuuskäsittelijöiden toimesta niiden asiakkaiden kanssa, jotka eivät joko tarvitse tai ”halua” muuta sosiaalityötä ja kuntouttavaa sosiaalityötä tehdään niiden kanssa, joiden ajatellaan hyötyvän muutossosiaalityöstä. Käytännössä jako näkyy eri asiakasryhmiin painottuvina tiimeinä. Toisaalta kuvaukset omasta käytännön työstä asiakkaisten kanssa kertovat sosiaalityöstä, jossa raja-aitoja ei aina voida eikä haluta noudattaa. Organisaatioiden resurssiongelmien vuoksi sosiaalityöntekijät tekevät myös ajoittain pelkkää perustoimeentulotukityötä ja asiakaskäynneillä, kotikäynneillä ja palaverissa sosiaalityöntekijän on tarkoituksenmukaista joustavasti ottaa hoitaakseen myös asiakkaiden toimeentulotukiasioita. Raja-aitaa lastensuojeluun madaltaa esimerkiksi lapsiperheiden kanssa työskentelevä aikuissosiaalityön tiimi, joka tarvittaessa tekee yhteistyötä lastensuojelun kanssa.

Tyypillistä aikuissosiaalityöntekijän työtä on asiakkaan tilanteen kartoittaminen, verkoston kartoittaminen ja yhteistyö, eteenpäin pääsyn mahdollisuuksien kartoittaminen, ohjaus muihin palveluihin, motivointi ja kannattelu. Tavoitteena on asiakassuunnitelmien

tekeminen ja säännöllinen tarkistaminen, mihin ei kuitenkaan kattavasti ole resurssien puuttumisen vuoksi päästy.

Sosiaalityöntekijöiden ja sosiaaliohjaajien työnjaolliset tarkistukset ovat vaikuttaneet siihen, miten sosiaalityöntekijät ovat alkaneet määrittää uudella tavalla omaa työtään ja kenties myös perustehtävänsä (Liukko 2006, 27). Erityisesti nykyistä käytännön aikuissosiaalityötä ja siinä toimeentulotukityötä näyttää määrittävän toimeentulotukilain säännös toimeentulotukihakemusten käsittelyajoista kiireellisissä tapauksissa samana tai viimeistään seuraavana arkipäivänä hakemuksen saamisesta ja muissa tapauksissa viimeistään seitsämäntenä arkipäivänä hakemuksen saapumisesta.

Haastatellun aikuissosiaalityön johtavan sosiaalityöntekijän mukaan määräaikojen vuoksi toimeentulotukityö on priorisoitava ja vaikka etuuskäsittelijöitä on palkattu lisää, tekevät kiireisinä aikoina myös sosiaalityöntekijät etuuskäsittelytyötä. Haastateltujen aikuissosiaalityöntekijöiden luonnehdinta asiakkaistaan ja työskentelystään heidän kanssa kertoo kuitenkin siitä, että työssä halutaan painottaa erityisesti aikuissosiaalityön kuntouttavaa työtä, vaikka työhön edelleen sisältyy vahvasti myös toimeentulokysymykset.

5.3 Toimeentulotuesta etuuskäsittelyyn

Toimeentulotukityön osuus sosiaalityöntekijöiden työstä on vähentynyt, mutta ainakin tässä tutkimuksessa tehtyjen haastattelujen perusteella juuri toimeentulotukityö on aikuissosiaalityön eniten henkilöresursseja vaativa osa-alue. Suurin osa perustoimeentulotuesta on siirtynyt kirjallisesti haettavaksi ja etuuskäsittelijöiden ja sosiaaliohjaajien tehtäväksi ja heidän määräänsä on kunnissa lisätty. Toimeentulotukityön käsitteen rinnalla on yleistynyt puhe etuuskäsittelytyöstä. Etuuskäsittelijät myöntävät tavallisesti perustoimeentulotuen ja sosiaalityöntekijät ehkäisevän toimeentulotuen.

Erään haastatellun sosiaalityöntekijän kunnassa aikuissosiaalityö jaoteltiin etuuskäsittelyn tiimiin, muutossosiaalityön tiimiin ja vastaanottotiimiin. Etuuskäsittelyssä toimosihteerit käsittelevät perus- ja täydentävän toimeentulotuen ja ohjasivat ehkäisevän toimeentulotuen hakemukset sosiaalityöntekijöille. Toimosihteerit hoitivat 70 % kaikista toimeentulotukipäätöksistä. Vastaanottotiimi otti vastaan uusia asiakkaita ja hoiti akuutteja

asioita kuten esimerkiksi hädät. Muutossosiaalityö tarkoitti kuntouttavaa työtoimintaa ja aktivointia, työskentelyä pitkäaikaistyöttömien tai työmarkkinoiden ulkopuolella olevien kanssa.

Linjauksista huolimatta sosiaalityöntekijöiden painopistealueeksi määritelty kuntouttava työtoiminta ja aktivointi eli muutossosiaalityö jäi käytännössä vähemmälle. Syynä oli toisaalta paineet pysyä toimeentulotuen lakisääteisissä käsittelyajaoissa ja toisaalta sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus ja rekrytointiongelmien. Seitsemän arkivuorokauden enimmäisaika toimeentulotukihakemuksen käsittelyssä on johtanut siihen, että työntekijäresursseja eli virkoja on lisätty nimenomaan etuuskäsittelyyn.

Muutosprosessi alkoi 1990-luvulla, jolloin taloudellinen lama ja kasvavat toimeentulotuen asiakasmäärät ruuhkauttivat sosiaalityöntekijöiden työtilannetta. Kun valtakunnallinen kokeilu toimeentulotuen myöntämisen siirtämisestä Kelan tehtäväksi ei toteutunut, jouduttiin miettimään muita ratkaisuja toimeentulotuen myöntämiskäytäntöihin. (Liukko 2008, 26.) Kyösti Raunio paikantaa muutoksen samalle vuosikymmenelle, josta alkaen on voimistunut epäily myös tarveharkintaisen tuen ja sosiaalityön tiiviin kytkennän tarkoituksenmukaisuudesta, erityisesti työntekijöiden ammatillisen kehittymisen kannalta. (Raunio 2000, 114.)

Yksi haastatteluista havaittava olennainen ilmiö on tällä hetkellä toimeentulotukityön kahtalainen asema. Perustoimeentulotuki on suurimmaksi osaksi jo siirtynyt toimistosiheteereiden tai etuuskäsittelijöiden tehtäväksi asiakkaiden kirjallisten hakemusten perusteella ja sitä kehitystä pyritään jatkamaan ja eriyttää sitä aikuissosiaalityöstä edelleen. Toisaalta haastatteluissa sosiaalityöntekijät näkevät toimeentulotuen myös tärkeäksi sosiaalityön väyläksi, työvälineeksi ja kannustimeksi, jonka avulla asiakkaan kanssa päästään puheisiin myös muista, toimeentulovaikkeuksien takana olevista asioista. Sosiaalityöntekijän kokemuksen mukaan harva asiakas itse hakeutuu sosiaalityöntekijän luokse ilman toimeentulotukiasiaa. Sosiaalityöntekijän tehtävä on laajentaa työtä muuhun kuin rahan jakamiseen. Aikuissosiaalityössä nähdään toimeentulotuki tärkeäksi keinoksi saada asiakkaat tulemaan ylipäätään sosiaalitoimistoon.

Toimeentulotuen normitetun osan siirtäminen Kelalle ei toteutunut, vaikkakin vuosina 1993-1997 kaikkiaan 33 kunnassa toteutettu kokeilu osoitti, että tehtävä soveltuisi kansaneläkelaitoksen hoidettavaksi. Asiaa koskevassa hallituksen esityksessä eduskunnalle

todetaan muun muassa, että kokeilu on saanut myönteisen vastaanoton kokeilukunnissa niin tuen saajilta kuin viranomaisiltakin. Todettiin, että huomattava osa toimeentulotuen saajista oli ainoastaan tai ensisijaisesti taloudellisissa vaikeuksissa. Huomioon on kuitenkin otettava myös esityksen toteutus siitä, että työttömyyden pitkittyminen aiheuttaa muitakin ongelmia ja lisää siten sosiaalityön tarvetta niissäkin tapauksissa, joissa alun perin on ollut kysymys vain taloudellisesta vaikeudesta. Toimeentulotuen kokeilussa on kuitenkin kehitetty kunnan sosiaalityötä ja on samalla voitu merkittävästi uudistaa toimintamalleja. Lopuksi esityksessä todettiin kuitenkin tehtävän siirron loppullisten yksiselitteisten kustannusvaikutusten puuttuvan. Myös suurten kuntien puuttuminen kokeilusta on vaikeuttanut seurausvaikutusten arviointia. [HE 217/1997.]

Aikuissosiaalityöntekijä pohti, mitä toimeentulotuen siirto Kelan hoidettavaksi olisi merkinnyt:

” ... tosta toimeentulotuesta, kun siitä on mietitty jossain vaiheessa, että se olisi sinne Kelan hoidettavaksi mennyt, niin miten tärkeitä se on sille aikuissosiaalityölle... Minun olisi vaikeata nähdä, miten muuten ne asiakkaat ohjautuisivat tai joillekin se on se motivaatio tulla sosiaalityöntekijän luokse. Jos se vaan tietäisi, että siellä jutellaan diibadaabaa tai se yrittää udella sinun yksityiselämästäsi asioita, niin kyllähän joillain on niin vahvat ennakkoluulot, etteivät ne tulisi eikä koe tarvitsevänsä sosiaalityötä. Mutta kun ne saa sen toimeentulotuen avulla tulemaan paikalle, niin sittenhän ne muut asiat menee siinä samassa, eikä se ole ollenkaan niin paha asia kun se työntekijä naputtelee siinä ja jutustelee sun kanssa. Kuin että se menisi vartavasten jututtelemaan sen kanssa... Harva menee etsimään sitä sosiaalityötä, niin sitten voi kertoa. Ihminen, joka on vaikeassa tilanteessa, niin eihän se jaksa etsiä sitä apua.” (Aikuissosiaalityöntekijä7, kunta D)

Toimistosihtereillä, jotka käsittelevät suurimman osan toimeentulotukihakemuksista ja järjestelmällä kokonaisuudessaan onkin haaste tunnistaa ja saada sosiaalityön apua tarvitsevat henkilöt muun avun piiriin. Tähän ratkaisun voi tuoda asiakkaiden kanssa työskentelevät minitiimit, jotka muodostuvat toimistosihteristä, sosiaalineuvojasta ja sosiaalityöntekijästä, ja joiden sisällä yhteistyön voi ajatella edesauttavan oikean avun tarjoamista asiakkaille. Tällaista minitiimityöskentelyä suunnitellaan ainakin yhden haastatellun sosiaalityöntekijän kunnassa.

Myös yhdennettyä sosiaalityötä tekevä haastateltava korostaa toimeentulotuen olevan väylä muuhun sosiaalityöhön. Toimeentulotuki toimii myös muuta työtä mahdollistavana kenttänä, jossa myös muita tarpeita havaitaan ja otetaan puheeksi:

”...minun mielestäni toimeentulotukiasiakas on asiakas, jolla on monta ongelmaa, joihin minäkin pystyn tai yritän vaikuttaa. Ja se raha on vaan pieni osa siitä. Että kun se asiakas tulee siihen, okei sillä on toimeentulotukiongelma, mutta se on ihan pieni... sillä on muutakin ongelmaa siinä. Ja minä yritän niihin päästä sisälle, jos se asiakas vaan haluaa. Yleensä ne haluaa ja rupean selvittämään sitä muuta. Paitsi jos asiakas sanoo, että hän ei halua mitään muuta kun nämä rahat, vähän niinkun pankkiryöstössä, niin okei...niin sitte ei halua mitään muuta. Se on sillä selvä. Niitä asiakkaita minulla ei kyllä kovin montaa ole. Että se tulee tavallaan sen rahan takia, mutta saa myös muuta palvelua ja sitten se, että miten sen muun palvelun saa riippuu tavallaan, että ne ottaa sen vastaan. Niin siihen tarvitaan juuri sitä vuorovaikutusta. Ja sitten kun ne huomaa, että heistä ollaan todella kiinnostuneita ja heitä halutaan jollain tapaa tukea ja muuta, niin aina se on vaan...se luottamus kasvaa ja ne avautuu siitä enemmän. Ihan oikeasti, ...haluan olla siinä muutakin kun vaan sen 461 euroa.”(Yhdennetty sosiaalityö2, kunta B)

5.4 Lastensuojelun ja aikuissosiaalityön yhteiskunnallinen konteksti

Yhteiskunta näyttäytyi näissä sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa ikään kuin annettuna kontekstina, jossa sosiaalityö toimii ja sosiaalityön yhteiskunnallista vaikuttamista ei kovin paljoa pohdittu. Sosiaalityön tekemisessä vaikuttaakin varsin voimakkaana sen yksilökeskeinen perinne ja sosiaalityön ammattilaisten yhteiskunnallista vaikuttamista haittaavina kulttuurisina tekijöinä on mainittu muun muassa taloudellisten seikkojen keskeisyyden korostuminen sosiaalipalveluja järjestettäessä (Tapola-Haapala 2011, 149). Yksi lastensuojelun haastatelluista sosiaalityöntekijöistä – puhuessaan sosiaalityön arvostuksesta ja julkisuuskuvasta - näki lehtikirjoitukset ja muun yhteiskunnallisen vaikuttamisen kuuluvan sosiaalityöntekijöille. Yhteiskunnallisten ja kulttuuristen ilmiöiden nähtiin kuitenkin selkeästi vaikuttavan asiakkaiden ongelmia lisäävästi.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden pohdinta sijoittuu tiiviisti asiakkaan, siis lapsen ja perheen, ja sosiaalityöntekijän ja muiden perhettä tukevien tahojen muodostamalle akselille. Lapsen yksilöllinen etu on tärkein työtä määrittävä tekijä, johon sosiaalityöntekijä pyrkii pitkälti perheen kanssa tehtävällä yhteistyöllä. Lastensuojeluun

vaikuttavasta muusta toimintaympäristöstä näkyy sosiaalityöntekijöiden pohdinnoissa tässä tutkimuksessa ennenkaikkea aikuissosiaalityö ja siinä toimeentulotuki. Muu ympäröivä yhteiskunta näkyy lastensuojelun sosiaalityöntekijöitten haastatteluissa lähinnä heidän pohtiessaan asiakkaiden ongelmien monimutkaistumista. Muuttoliike kasvukeskuksiin aiheuttaa verkostojen puutetta ja vanhempien uupumista. Toisaalta harvanevalla maaseudulla lapset voivat olla yksinäisiä harrastusmahdollisuuksien ja kavereiden puuttuessa. Avioeroista, uusperheistä ja urakeskeisyydestä johtuvien perheiden ongelmien koetaan lisääntyneen. Internetin ja sosiaalisen median vaikutus näkyy lasten ongelmissa. Yhteiskunnan jakautuminen näyttäytyy sosiaalityöntekijöille: on pärjääviä ja ei-pärjääviä. Osa heikompiosaisista ei osaa kulkea yhteiskunnan portaissa ja hakea apua.

Yhteiskunta näyttäytyi lastensuojelussa siten työlle haasteita lisäävänä tekijänä; lastensuojelulla ei suoranaisesti näy näissä puheenvuoroissa olevan yhteiskunnassa tai yhteiskuntaan vaikuttavia reunaehtoja tai tavoitteita. Tosin lastensuojeluakin voidaan perusteella yhteiskunnan edulla puhuttaessa nk. sosiaalisesta investoinnista: sijoitukset lasten kasvun ja hyvinvoinnin tukemiseen turvaavat tuottavuutta pitkällä aikavälillä (Bardy 2009, 28) ja välillisesti yhteiskunnan etu tulikin haastatteluissa esille. Sosiaalityöntekijät korostivat ennaltaehkäisevän työn säästävän pitkällä tähtäyksellä yhteiskunnan varoja. Yhteiskunnan etuun liittyen kielteisenä asiana nähtiin myös sijaishuollon liukuminen yksityisten yhtiöiden haltuun:

”Että tulee mieleen just nämä pörssiyhtiöt ja kaikki tämmöset isot ketjut, jotka ostaa laitokset laitoksen perään. Ja silloin kun raha puhuu, niin silloin ei katsota sitä henkilökunnan rakennetta, mitä halvemmalla saadaan, sitä parempi voitto.” (Lastensuojelu3, kunta C)

Myös aikuissosiaalityössä asiakaskeskeisyys näkyy vahvasti, mutta rinnalla kulkevat joidenkin työntekijöiden pohdinnoissa selvästi myös sosiaalityötä rajoittavat yhteiskunnalliset reunaehdot. Yksilölliset olosuhteet voidaan huomioida vain tiettyyn rajaan asti. Työttömyys ja työn puute nähdään isona yhteiskunnallisena tekijänä asiakkaiden ongelmissa ja toisaalta asiakkaita pyritään kuntouttamaan työhön, mikä on myös yhteiskunnan etu.

Aikuissosiaalityöntekijöiden kertomuksissa ympäröivä yhteiskunta tulee esille myös siten, että jotkut työntekijät pohtivat sitä, miksi tietyt reunaehdot palvelujen tarjoamisessa on olemassa ja sitä, mitä vaikutuksia työllä on koko yhteiskuntaan. Sosiaalityötä pohditaan myös yhteiskunnallisen turvallisuuden yhtenä takaajana. Jos syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien ihmisten asioita hoidetaan huonosti, vaikuttaa se sekä yhteiskuntarauhaan että yhteiskunnalle koituvia kustannuksia lisäävästi.

Toimintaympäristön tarkastelu laajenee myös sosiaalitoimiston ulkopuolelle.

Lainsäädäntö määrittelee sosiaalihuoltoon liittyviä toimintoja ja myös lainsäädännössä voidaan nähdä jonkun verran eroa siinä, miten nykyinen lastensuojelu ja aikuissosiaalityö asemoituvat yhteiskuntaan. Toimeentulotukilaki pohjautuu sekä jokaisen kansalaisen oikeuteen saada muiden tulojen puuttuessa vähimmäistoimeentuloturva että velvollisuuteen ensisijaisesti omalla työllään turvata elantonsa. Laki kuntouttavasta työtoiminnasta säättää toimeentulotuen varassa olevan työttömän oikeuksista ja velvollisuuksista työllistymisedellytystensä parantamiseksi. Taustalla on sosiaalipoliittiset ja työvoimapolitiittiset näkökohdat ja perustana on tietysti ajatus siitä, että voidakseen toimia, yhteiskunta edellyttää jäsentensä osallistuvan tuottavaan toimintaan.

Perussosiaalityön sisältöä on haluttu muuttaa nk. aktiivisen sosiaalipoliitiikan tavoitteiden mukaisesti ja edistää juuri työhön menemistä, työssä pysymistä ja työhön paluuta (Liukko 2008, 23). Sosiaalityötä on määritellyt perinteisesti yksilökohtaisuus ja tarpeenmukaisuus (Mäntysaari 1991, 16). Aktiivisen sosiaalipoliitiikan myötä kyseiset määreet näyttävät aikuissosiaalityössä korostuvan vähemmän. Lastensuojelulaissa ei niinkään puhuta asiakkaan velvollisuuksista vaan lapsen tarpeista ja oikeudesta kasvaa ja kehitystä tukeviin ja turvaaviin olosuhteisiin ja yhteiskunnan velvollisuuten auttaa niiden järjestämisessä. Voisiko jopa päätellä, että määreet yksilökohtaisuus ja tarpeenmukaisuus liittyvät tällä hetkellä vahvemmin lastensuojelutyöhön?

6. YHDISTÄVIÄ ELEMENTTEJÄ

Sosiaalialan työn kansainvälisessä määritelmässä todetaan muun muassa: ”Sosiaalialan työn tavoitteena on ihmisten hyvinvoinnin lisääminen. Keinoina ovat tätä tukevan sosiaalisen muutoksen, ihmissuhdeongelmien ratkaisujen ja itsenäisen elämänhallinnan edistäminen. Työn kohteena on vuorovaikutus ihmisen ja hänen ympäristönsä välillä. Välineenä käytetään sosiaali- ja käyttäytymisteoreettista sekä yhteiskunnan järjestelmiä koskevaa tietoa ja näiden soveltamiseen tarvittavaa taitoa. Sosiaalialan työ perustuu ihmisoikeuksien ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden periaatteisiin, jotka on kirjattu kansainvälisiin yleissopimuksiin” (Talentia 2005,7). Määritelmässä on yhdellä tavalla kiteytetty sosiaalityön ydintä. Omassa tutkimuksessani olen sosiaalityöntekijöiden haastatteluista pyrkinyt nostamaan esille heidän käsityksiään sosiaalityön ytimeistä. Niitä on tarkasteltu edellisessä luvussa ohjelmateorian *muutosmallin* avulla. Tässä luvussa pyrin vertailemaan lastensuojelun ja aikuissosiaalityön ydintä siten kuin se haastatteluissa ilmeni ja löytämään niitä yhdistäviä elementtejä.

6.1 Asiakkaana perhe, jossa ongelmat kietoutuvat toisiinsa

Kun sosiaalityötä tarkastellaan ohjelmateorian käsittein interventiona, olennaisia toimijoita tai sidosryhmiä ovat intervention toteuttajat eli sosiaalityöntekijät ja kohderyhmät eli asiakkaat. Lisäksi sidosryhmiksi voidaan suomalaisen sosiaalityön yhteydessä lukea esimerkiksi veronmaksajat, lainsäätäjät, luottamushenkilöt ja yhteistyökumppanit. Yksilökohtaisen sosiaalityön tärkeimpänä sidosryhmänä voidaan pitää kohderyhmää eli asiakkaita. Ilman asiakkaiksi määriteltyjä henkilöitä ei olisi myöskään nykymuotoista sosiaalityötä, jossa työskennellään enimmäkseen tapauskohtaisen sosiaalityön perinteen mukaisesti yksilön tai perheen kanssa. Asiakas on sosiaalityön ytimessä.

Yhteisenä piirteenä lastensuojelulle ja aikuissosiaalityölle näyttää haastattelujen perusteella olevan se, että molemmissa työskennellään koko perheen kanssa, silloin kun ei ole kysymys yksinasuvasta ihmisestä. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden puheessa perheen ja vanhempien kanssa työskentely korostui kuitenkin jonkun verran enemmän kuin aikuissosiaalityöntekijöiden puheessa. Lastensuojelu itsessään on perinteisesti ollut perhekeskeistä. Lisäksi kaikki tässä tutkimuksessa mukana olleet lastensuojelun sosiaalityöntekijät ovat aiemmin, ennen siirtymistä eriyettyyn sosiaalityöhön, ehtineet

työskennellä myös yhdennetyssä sosiaalityössä, minkä voi ajatella olevan yhtenä tekijänä heidän kokonaisvaltaiseen näkemykseensä. Myös aikuissosiaalityön käytäntö näyttää jatkavan yhdennetyn sosiaalityön perinnettä kokonaisvaltaisesta perhekohtaisesta sosiaalityöstä.

Sitä, mitä perheiden kanssa työskentely ja perheiden auttaminen tarkemmin ottaen sisältää, eivät haasateltavat määritelleet tarkemmin. Perhekeskeisyyttä ja yhteistyömuotoja perheen kanssa selvittäneen tutkimuksen mukaan keskeisimmiksi yhteistyömuodoiksi sosiaalityöntekijät nimesivät perhetyön ja vanhempainohjauksen (Rantala 2002, 173).

Aikuissosiaalityössä perheiden kanssa työskentely näkyi lähinnä esimerkeissä, joiden mukaan pyritään taloudellisesti tukemaan perheiden, erityisesti lasten mahdollisuuksia harrastamiseen ja opiskelijoiden tukemista ammatinhankintaan. Erään aikuissosiaalityöntekijän mukaan perheellisyys sinänsä on usein harkinnanvaraisen toimeentulotuen myöntämisen taustalla eli jos harkinnanvaraista tukea myönnetään, se myönnetään nimenomaan perhesyiden vuoksi. Lisäksi perheenjäseniä pyydetään asiakaskäynnille mukaan, lapsista kysellään ja yhdessä sosiaalitoimistossa aikuissosiaalityön kolmesta tiimistä yksi oli nimenomaan lapsiperhetiimi. Seuraavien aikuissosiaalityöntekijöiden sitaateissa näkyy, kuinka perhe tulee esille työssä:

”No kyllähän se tulee ja kyllä minä sitten aina kutsun, että jos on perheellinen, että toisitko seuraavalla keralla vaimosi, miehesi, lapsesi, jos on siis uusia asiakkaita. Kyllä minä pyydän aina, jos se on mahdollista. Jossain vaiheessa pyydän, että olisi kiva nähdä perhettä ja varsinkin jos on pariskunta, niin sitten jutellaan yhdessä siitä tilanteesta. Ja ainahan tietysti lapsista kyselen ja niistä puhutaan.”(Aikuissosiaalityöntekijä7, kunta D)

”Aika usein se, kun se aikuinen asioi, no tietysti suurin osahan meillä on tämmösiä lapsettomia. Jos ajatellaan, että siellä taloudessa ei asu lapsia. Mutta tietysti perheiden kohdalla, niin ainahan ne lapset eivät täällä toimistolla ole, paitsi ihan pienet, ne kulkee paremminkin siinä mukana, vauvat ja tällaiset. Mutta se vaara on, että ne lapset hukkuu hankeen, unhoittuu niinkun jouluna lauletaan... se on se vaara... että tarvitaan semmosta aktiivisempaa otetta ja näkökulmaa, että sitä lasta saataisiin näkyväksi ja siihen liittyen kysellään asioita. Joskus tietysti kotikäynti jos tehdään, niin se voi olla avartava.”
(Aikuissosiaalityö9, kunta D)

Toisena yhteisenä piirteenä lastensuojelun ja aikuissosiaalityön asiakkuuksille näyttäytyy sosiaalityöntekijöiden vastauksien perusteella sosiaalisten ongelmien kietoutuminen toisiinsa. Sosiaalityöntekijät pohtivat myös ongelmien ketjuttumista ja syy-seuraussuhteita. Työttömyys yhtenä ensisijaisena ongelmana tuli selvästi esille pohdinnoissa, aikuissosiaalityöntekijöillä vielä enemmän kuin lastensuojelun sosiaalityöntekijillä. Taloudelliset vaikeudet seurasivat työttömyyttä ja uupumus, päihdeongelmat, mielenterveysongelmat ja lastensuojeluongelmat seurasivat toisiaan pohdinnoissa.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijä kuvaa kuinka asiakasperheiden vaikeudet limittyvät toisiinsa:

”Monetkinhan noista limittyy toisiinsa, mutta jos ajattelee, että pitäisi ne suurimmat, niin varmaan ne on nämä mitkä on pitkään perinteisesti olleet. Päihdeongelmat ja mielenterveysongelmat. Mutta toisaalta voi ajatella, että jos on uupunut, niin sitä voi sitä uupumusta yrittää lievittää päihteillä. Ja sitten päihde- ja mielenterveysongelmat usein kytkeytyy vielä toisiinsa.” (Lastensuojelu1, kunta A)

Taloudellisen tilanteen osuudesta lastensuojeluasiakkuuden taustalla sosiaalityöntekijä pohtii näin:

” No, usein se on ... aika keskeinenkin juttu. Kun ajattelee, että onhan aika monilla niitä taloudellisia vaikeuksia vaikka olisi työelämässäkin. Niin niitä taloudellisia vaikeuksia voi olla paljon ja ne ovat voineet olla omalta osaltaan vaikuttamassa kovastikin siihen, että on tullut lastensuojeluasiakkuus. Että kun ne ongelmat ovat päässeet niin suuriksi, niin on voinut tietysti tulla näitä ... psykyen kanssa jotakin ja sitä kautta on voinut tulla päihdeongelmia ja väsymystä ja kaikkea tällaista. Niin kyllä taloudellisilla ongelmilla, vaikeuksilla on suuri vaikutus sitten siihen...että tulee lastensuojeluasiakkuus.” (Lastensuojelu1, kunta A)

Samoin kuin lastensuojelun sosiaalityöntekijät, myös aikuissosiaalityön puolella asiakkaiden mielenterveys- ja päihdeongelmien nähtiin liittyvän myös muihin ongelmiin, etenkin pitkäaikaistyöttömyyteen. Johtava sosiaalityöntekijä aikuissosiaalityössä:

” Siis, sanosin, että se päihdeproblematiikka ja nämä mielenterveysongelmat kulkevat tietyllä tavalla käsikädessä sen työttömyyden kanssa. ” (Aikuissosiaalityö6, kunta A)

Vanhempien epävakaa työmarkkina-asema kietoutuu lastensuojeluperheissä usein yhteen taloudellisten vaikeuksien sekä erilaisten lastensuojelutoimenpiteiden tarvetta aiheuttavien ongelmien kanssa (Lämsä 2009, 219). Taloudellisten vaikeuksien ja suoranaisen köyhyyden vaikutukset voivat heijastua perheisiin ja erityisesti lapsiin kokonaisvaltaisesti materiaalisena puutteena, sosiaalisena eristämisenä ja erilaisuuden ja leimautumisen vuoksi syntyvinä häpeän, surun ja pelon tunteina. Lapset voivat myös kantaa huolta perheen toimeentulosta. Köyhyys asettaa jokapäiväiselle vanhemmuudelle suuria haasteita. (Ridge 2009, 92.)

Tarja Heinon mukaan lastensuojelun asiakkaina olevien lasten ja perheiden elämäntilanne oli muun muassa työssäkäynnin osalta erilainen suhteessa koko väestön lasten ja perheiden elämäntilanteeseen. Esimerkiksi lastensuojelun asiakkaaksi tulleista perheistä 43 % prosenttia oli sellaisia, jossa jommallakummalla tai kummallakaan vanhemmalla ei ollut työhistoriaa. Vastaavasti 40 % asiakkaaksi tulleiden perheiden vanhemmista kävi töissä kun koko väestön kohdalla luku oli yli kaksinkertainen. (Heino 2009a, 206-207.)

6.2 Työtapana asiakaslähtöisyys ja tavoitteena muutos

6.2.1 Työtavat

Haastatteluissa olen kartoittanut sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä työskentelytavoista, joilla parhaiten voidaan sosiaalityössä vaikuttaa asiakkaan tilanteen parantumiseen. Työtapojen lisäksi voidaan puhua myös työtaidoista. Yhden määritelmän mukaan työtaidot rakentavat ammatillisen työasenteen ja ovat sellaisia välttämättömiä osaamisen alueita, joita sosiaalityöntekijältä vaaditaan ja jotka ovat kokonaisvaltaisia ja työprosessin läpäiseviä, jopa sisäistyneiksi kyvyiksi kehittyneitä ammatillisuuden perusjuonteita. Esimerkkinä työtaidoista voi mainita asiakkaan tunnereaktioiden huomioon ottamisen ja kyvyn sitoutua pitkäjännitteiseen työskentelyyn. (Liukko 2006, 12, 15-16.) Työtaidon tai vaihtoehtoisesti työtavan käsitteen alle liitän omasta tutkimusaineistostani myös sosiaalityöntekijöiden käsityksiä siitä, millaisia ominaisuuksia tai taitoja sosiaalityöntekijällä olisi oltava ja millaisella työtavalla sosiaalityötä tulisi tehdä.

Kaikkien sosiaalityöntekijöiden käsityksissä sosiaalityössä tarvittavista työtaidoista erottuvat toisaalta asiakkaan kohtaamiseen liittyvät taidot ja toisaalta työn hallinnassa tarvittavat taidot. Kohtaamisessa tarvitaan haastateltujen sosiaalityöntekijöiden mukaan

seuraavia vuorovaikutukseen liittyviä taitoja: asiakaslähtöisyyttä ja kunnioitusta asiakasta kohtaan, kuuntelutaitoa, keskustelutaitoja, haastattelutaitoja, rehellisyyttä, avoimuutta ja suoruutta, luottamuksellisuutta, empatiataitoa ja tasavertaisuutta asiakkaan kanssa.

Erityisesti asiakaslähtöisyys korostui ja se nousi yhdistäväksi tekijäksi kaikkien sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa. Asiakaslähtöisyydeksi tulkitsen muun muassa esille tulleet asiakkaan kunnioittamista, tarpeiden korostamista, vaihtoehtojen tarjoamista, yhdessä tekemistä, rinnalla kulkemista, motivointia, valinnan vapautta ja voimavarojen huomioonottamista koskevat maininnat.

Yhtenä vaikuttavan sosiaalityön kulmakivenä pidetään juuri asiakkaan kokemusta, voimavaroja ja hänen kanssaan tehtävää yhteistyötä (O'Hare 2007, 17). Myös lainsäädännössä korostetaan asiakaslähtöisyyttä, esimerkiksi hallintolaissa [6.6.2003/434] ja laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista [22.9.2000/812].

Jälkimmäisessä ei määritellä asiakaslähtöisyyttä, mutta manitaan lain tarkoitukseksi muun muassa asiakaslähtöisyyden edistämisen. Keskeisesti asiakaslähtöisyyteen kyseisessä laissa viitataan esimerkiksi säännöksissä asiakkaan oikeudesta saada selvitys toimenpidevaihtoehdoista (5§), itsemääräämisoikeudesta ja osallistumisesta (8§).

Asiakaskeskeisyydestä, asiakaslähtöisyydestä ja asiakastyytyväisyydestä puhutaan monenlaisissa yhteyksissä. Kunnat ovat ottaneet asiakaslähtöisyyden parantamisen keskeiseksi tavoitteekseen. Pääasiallinen peruste nykyistä vahvemmalle asiakaslähtöisyydelle on Kettusen ja Möttösen mukaan nykyaikaisen valtion luonne, se ei ole pakkovaltaan perustuva vaan kansalaisten hyväksyntään perustuvaa vallankäyttöä. Kansalaisilla on siten oikeus vaikuttaa myös suoraan saamiinsa palveluihin. Yksi näkökulma asiakaslähtöisyyteen on siten asiakkaat palvelun laadun ja toimivuuden arvioijina. (Kettunen & Möttönen 2011, 61-62.)

Asiakaslähtöisyyttä kuvaa esimerkiksi se, että monet haluavat työssä korostaa asiakkaan omaa halua ja suunnitelmat nähdään järkeväksi tehdä sen mukaan mihin asiakas kykenee ja haluaa. Aikuissosiaalityöntekijä pohti:

”...tehdään suunnitelmaa sillä tavalla, miten se asiakas kykenee ja mihin se on halukas. Eikä niin, että sanoo itse, että pitää tehdä, vaan mitkä on sen asiakkaan voimavarat ja mihin se pystyy. Ja jos tarvitsee, niin sitten yhdessä tekien.” (Aikuissosiaalityö7, kunta D)

Kysymys on osittain asiakkaan itsemääräämisoikeudesta. Asiakkaalle halutaan ennenkaikkea esittää vaihtoehtoja ja kuulla hänen tarpeitaan ja toiveitaan. Toisaalta työssä näkyy myös ristiriitä. Varsinkin nuorten aikuisten kanssa työskentelevä sosiaalityöntekijä kertoo keinottomuudesta auttaa ja motivoida nuorta, jonka hän näkee olevan syrjäytymässä. Nuoren asiakkaan jäämistä koulu- tai työpaikkojen ulkopuolelle ei välttämättä nähdä nuoren haluttomuuteen liittyväksi ominaisuudeksi, mutta ympäristön vaikuttavat tekijät ovat estämässä muutosta nuoren elämäntilanteesta:

”Kyllähän tietysti ja kyllä niillä se oma motivaatio on ja tietyissä mielessä haluaisivatkin päästä eteenpäin ja tietystä kaveripiiristä eroon, kun niitä yksitellen tässä tapailee ja näin. Niin on hyvinkin motivoitunut, mutta sitten kun ne kaverit on ja pysyy siinä kuitenkin, niin sitten ne saa, se veto on niin kova, niin sitten ne lähtee taas. Ja kimpassa ne sitten tekee kaikkia tyhmyyksiä. Eivätkä välttämättä sitoudu sitten. Jos kouluunkin pääsee, niin sitten on poissaoloja ja sitoutuminen ei ole parasta mahdollista.” (Aikuissosiaalityö8, kunta C)

Toinen esimerkki asiakaslähtöisyydestä on lastensuojelun sosiaalityöntekijän pohdinta:

”...kyllä vanhemmat tuntee oman perheensä ja mielestäni siitä pitää lähteä, että ne ...lastensuojelun sosiaalityöntekijä ei ole niinkuin sormea osoittamassa, että nyt toimitte näin vaan yhdessä pohtien mikä voisi auttaa. Työntekijä on siinä mukana tukemassa, mutta se että ...ensinnäkin sitä vanhempien kasvatusvastuuta ei voi millään ottaa pois, sitä pitää tukea eli...perheen tukena siinä rinnallakulkijana. Näin minä jotenkin näkisin, että se on tuloksellisinta työtä.”(Lastensuojelu5, kunta C)

Puheenvuorosta on kuultavissa, että sosiaalityöntekijä ei näe tarkoituksenmukaiseksi määrittellä normeja, joiden mukaan perheen tulisi elää. Hannele Forsbergin mukaan kaikkialla länsimaissa ovat perhettä koskevat arvot ovat liberalisoituneet ja moninaistuneet ja yhteiskunnassa on läsnä samanaikaisesti monia, keskenään kilpailevia ja ristiriitaisia perhesuhteita määrittäviä normeja. Perhesuhteiden moraalikoodisto rakentuu yhä enemmän ihmisten henkilökohtaisina käytäntöinä ja ratkaisuina. Edelleen vanhemman ja lapsen suhdetta kuitenkin säädellään yhteiskunnan asettamien ulkoisten normien, kuten lainsäädännön avulla. Joka tapauksessa tällaiset yhteiskunnalliset muutossuunnat johtavat uudelleen ajattelun tarpeeseen sosiaalityössä. (Forsberg 2011, 270.)

Asiakaslähtöisyyden lisäksi työssä tarvitaan sosiaalityöntekijöiden mukaan halua auttaa ja sosiaalityön arvojen muistamista. Asiakkaan asiaan myös halutaan perehtyä ja paneutua,

mitä kuitenkin kiire vaikeuttaa. Työntekijän halutaan olevan asiakkaan elämässä voimavara eikä vihollinen. Kontrollin halutaan näkyvän vain vähän. Työn hallintaan liittyviin taitoihin liitän sosiaalityöntekijöiden esilletuomat organisointitaidon, stressinsietokyvyn, yhteistyökyvyn, vaikeiden asioiden esilleottamisen kyvyn, kyvyn vetää rajoja, huolellisuuden, koulutuksen, teorian hyödyntämisen, lain tuntemuksen ja atk-taidot.

Aikuissosiaalityöntekijät ja lastensuojelun sosiaalityöntekijät toivat esille lähes samanlaisia henkilökohtaisia ominaisuuksia ja taitoja, joita tarvitaan asiakkaan kohtaamisessa: tarvitaan muun muassa kärsivällisyyttä, rauhallisuutta, vuorovaikutustaitoja, uteliaisuutta ihmistä kohtaan, empatiakykyä, luotettavuutta ja ystävällisyyttä.

Yksi kokenut sosiaalityöntekijä näki, että kysymys ei ole stereotyyppisestä sosiaalityöntekijästä, vaan että eri työntekijöillä on erilaisia vahvuuksia. Asiakkaan ja työntekijän välinen henkilökemia on asia, joka vaikuttaa myös työskentelyyn. Työtä tehdään omalla persoonalla, mutta kokemuksen myötä kehitytään:

” Että jollakin on joku tietty ominaisuus vahvempana ja toisella toinen ja tekee sen oman personaan mukaan. Se on toisaalta kauhea rikkaus ja kai se työelämä opettaa samalla lailla kuin koko elämäkin opettaa ja hioo niissä.” (Lastensuojelu1, kunta A)

Sosiaalityön yliopistotasoisien koulutuksen nähtiin vaikuttavan kykyyn hahmottaa kokonaisuuksia ja peilata työssä havaittuja ongelmia yhteiskuntaan. Johtava sosiaalityöntekijä aikuissosiaalityössä näki sosiaalityöntekijän roolin olevan muuttumassa jatkossa yhä enemmän tiimin vastuuhenkilöksi, jossa roolissa riittävän laaja koulutus on kokemuksen ohella tärkeää. Yksi haasatelluista lastensuojelun sosiaalityöntekijöistä kertoi soveltavansa tietoisesti teoretietoa jokapäiväiseen käytännöntyöhön:

”... lasten kohdalla mietin aina tätä lasten kiintymyssuhdeteoriaa, että mitä kautta se on lähtenyt pyörimään se lasten semmoinen...että missä kohdassa ne on siinä omassa elämässään...”(Lastensuojelu3, kunta C)

Yhdennettyä sosiaalityötä tekevä sosiaalityöntekijä korosti työntekijän ja asiakkaan tasa-arvoisuutta, luottamuksen rakentamista asiakkaaseen, vuorovaikutusta ja asiakkaan kunnioittamista eli pitkälti samoja työtaitoja kuin muutkin sosiaalityöntekijät. Hän näkee kiireettömyyden ja kokonaisvaltaisen työtavan edistävän luottamuksen rakentamista.

Jokainen halukas asiakas pääsee hänen vastaanotolleen henkilökohtaiseen tapaamiseen. Asiakkaille, jotka ovat muutaman kuukauden ajan asioineet vain kirjallisesti, hän saattaa soittaa ja kutsua tapaamiseen. Yhdennetyn sosiaalityön paremmat mahdollisuudet kononaisvaltaisuuteen aikuisten asiakkaiden kanssa työskenneltäessä

6.2.2 Tavoitteena muutos

Selkeä yhteinen tavoite sekä lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä että aikuissosiaalityöntekijöillä oli muutoksen saaminen asiakkaan tilanteeseen.

Lastensuojelutyöllä pyrittiin lapsen ja perheen tilanteen parantamiseen, lastensuojelullisen huolen vähentymiseen ja lopulta asiakkuuden lopettamiseen. Aikuissosiaalityössä käytettiin myös nimitystä muutossosiaalityö, jolla tarkoitettiin erityisesti työskentelyä pitkäaikaistyöttömien tai työmarkkinoiden ulkopuolella olevien kanssa kuntouttavan työtoiminnan avulla. Myös aikuissosiaalityössä tavoiteltiin tilannetta, jossa asiakas pärjää ilman sosiaalityön apua.

E erityisen haastavaksi aikuissosiaalityöntekijä kokee muutokseen tähtäävän työskentelyn motivaationsa menettäneiden pitkäaikaisten asiakkaiden kanssa:

”...tuntuu, että on semmoisia elämäntapatyöttömiä, jotka vaan niinkuin haluaa olla, ei ne edes halua, ei niitä kiinnosta mikään. Ne niinkuin haluaa olla vuodesta toiseen työttömiä. Monesti saattaa olla semmoisia, kenellä se päihdeongelma on suuri. Sitten se, että onko se päihdeongelma sen työttömyyden myötä tullut vai onko se ollut aikaisemmin, siinäkin voi olla eroavaisuuksia. Varmaan työttömyys, pidempiaikainen sellainen. Kuitenkin sitten tulee nämä muutkin ongelmat mukaan.”(Aikuissosiaalityö8, kunta C)

Muutostyöstä puhuttaessa on hyvä pohtia tarkemmin sen sisältöä. Kyösti Raunion (2000, 31) mukaan muutostyön tulee suuntautua sekä ihmisten ulkoisten puitteiden korjaamiseen että ihmisen ajattelu- ja toimintatapojen muuttamiseen. Hän on syrjäytymiskeskustelusta puhuessaan todennut, että siihen sisältyy vahva yhteiskuntakriittinen paatos ja että halutaan korostaa yhteiskunnan vastuuta syrjäytyneiden ihmisten toimeentulosta ja selviytymisestä. Tällä hekellä näkisin kuitenkin tuohon keskusteluun yhä enemmän tulleen myös ihmisten omaa vastuuta painottavaa sävyä, mitä myös haastatteleman sosiaalityöntekijät toivat esille. Sosiaalityötä haluttaisiin – mikä varsinkin aikuissosiaalityössä tuli esille - kohdentaa yhä enemmän muutostyön jälkimmäiseen haasteeseen.

Näennäisesti edellä käsitelty sosiaalityön asiakaslähtöisyys ja toisaalta tavoite muutokseen asiakkaan elämässä voivat näyttää joissakin tapauksissa olevan myös vastakkaisia intessejä, joiden välisestä tasapainoilusta sosiaalityössä paljolti on kysymys. Samanlaisen ristiriidan ja tasapainon kanssa työskennellään myös lastensuojelussa. Yhteiskunnan ja sosiaalityön tavoitteiden kannalta katsottuna voidaan sanoa, että pitkäaikaistyöttömälle ei riitä tarjous työpaikasta, vaan tarvitaan lisää keinoja, joilla tuetaan myös asiakkaan sisäisen elämänhallinnan vahvistamista. Asiakkaiden ongelmien vaikeutuessa ja pitkittyessä sosiaalityössä tarvitaan uusia työvälineitä, joita johtavan aikuissosiaalityöntekijän mukaan on viime aikoina luotu:

”Siihenhän on rakennettu työkaluja. Osalla on tämä pajatoiminta. Tämä eläkeselvittely on osa.... Pitkäaikaistyöttömille on terveystarkastus, mikä on käynnistetty. Sitä kautta saadaan asiakkaat ikään kuin terveydenhuollon palvelujen piiriin. Se painottuu tietysti tutkimuksiin, mutta myöskin tällaiseen terveysneuvontaan. Ja annetaan lähetteitä esimerkiksi hammashoitoon. Pyritään hampaiden kuntoa parantamaan. Se on hyvin semmoinen laaja kokonaisuus. Tietyllä tavalla työlle on luotu työkaluja enemmän viime aikoina. Nyt toivotaan, että meillä on työntekijöitä, jotka pystyy niitä työkaluja käyttämään, että päästään vielä parempiin tuloksiin.” (Aikuissosiaalityö6, kunta A)

7. ERIYTUNYT SOSIAALITYÖ JA YHTEISET ASIAKKAAT

7.1 Suhtautuminen eriytymiseen

Organisaatiossa tapahtuvat jatkuvat muutokset koetaan sosiaalityöntekijöiden piirissä tähän aikaan kuuluvina. Siirtyminen yhdennetystä sosiaalityöstä eriytettyyn on monessa kunnassa tapahtunut nopeasti ja jo muutamia vuosia sitten, mutta sekä lastensuojelussa että aikuissosiaalityössä käytännön työssä näyttäisi olevan meneillään jatkuva työn sisällön ja organisoinnin kehittäminen. Eriytyminen on tuonut uusia haasteita nimenomaan yhteistyölle. Haastatellut sosiaalityöntekijät toivat esille sen, että eriytyminen on lisäännyt tarvetta panostaa aiempaa enemmän ennaltaehkäisevään työhön.

Sekä lastensuojelussa että aikuissosiaalityössä sisäinen eriytyminen jatkuu.

Lastensuojelussa on jakauduttu esimerkiksi alkuarvioinnin, avohuollon ja sijaishuollon tiimeihin ja aikuissosiaalityössä yhdessä kunnassa asiakkaat jaettiin työttömien, perheellisten ja muiden asiakasryhmien kanssa työskenteleviin tiimeihin. Haastateltujen sosiaalityöntekijöiden kunnissa tiimijakoa tunnutaan tarkennettavan ja kehitettävän koko ajan.

Pääsääntöisesti haastatellut sosiaalityöntekijät suhtautuivat myönteisesti eriytymiseen ja edelleen jatkuvaan erikoistumiseen. Kuusi yhdeksästä sosiaalityöntekijästä oli aiemmin tehnyt myös yhdennettyä sosiaalityötä. Haastateltavista useimmat totesivat eriytymisen olevan etenkin työntekijän kannalta hyvä asia. Päästessään keskittymään yhteen asiaan sosiaalityöntekijät kokivat ammattitaitonsa kasvavan ja pystyvänsä tekemään asiakkaidensa kanssa pitkäjänteisempää työtä. Eräs kokenut ja aiemmin myös yhdennettyä työtä tehnyt sosiaalityöntekijä piti yhdennettyä mallia kuitenkin selkeästi parempana ja piti mahdollisena hallita sekä lastensuojelun että aikuissosiaalityön silloin, kun sosiaalityöntekijällä on sopiva määrä asiakkaita. Muutkin vastaajista näkivät yhdennetyn sosiaalityön edelleen toimivan pienissä kunnissa.

Asiakkaiden kannalta nähtiin jonkin veran eriytymisen mukanaan tuomia heikennyksiä aikaisempaan tilanteeseen: luukulta luukulle juoksemisen, samojen asioiden toistamisen monessa paikassa ja asioinnin monimutkaistumisen. Lastensuojelun sisäisen erikoistumisen myötä tulleiden rajojen epäkohtia oli myös havaittu ja niiden

lieventämiseen pyrittiin. Esimerkkinä raja lastensuojelun alkuarvioinnin ja avohuollon väliltä:

” ...on siinä alkuarvioinnissa, että ne ei ole saanut vielä antaa niitä tukitoimenpiteitä. Ja kun ollut vaikea tilanne ja tarvittaisiin heti niitä tukitoimenpiteitä...on tuollaiset linjaukset... ja tänään juuri puhuttiin siitä, että siinä on ajatuksena ollut, että ensin halutaan tehdä se selvitys kunnolla, että mitä tukia se tarvitsee. Mutta siinä on sekin ongelma, että jos selkeästi näkee ja niitä tukitoimia ei voi vielä, kun se on avo- ja sijaishuollon tiimi, joka antaa ne. Mutta nyt siinä on pikkuisen sitä linjausta, että että se ei olisi ihan niin ehdotonta se kielto.”(LastensuojeluI, kunta A)

Sosiaalityöntekijät kuvasivat myös asiakkaiden suhtautumista lastensuojelun ja aikuissosiaalityön eriytymiseen. Haastattelujen mukaan asiakkaat eivät enää kovin voimakkaasti ole ottaneet kantaa muutokseen. Jonkin verran pitkäaikaiset lastensuojelun asiakkaat ovat tyytymättömiä siihen, että toimeentulotuki, joka ennen hoidettiin lastensuojeluasioiden yhteydessä, on siirtynyt aikuissosiaalityön puolelle, jossa vaaditaan monimutkaisia hakemukset monine liitteineen ja jossa päätöksen saaminen kestää kauemmin. He olivat tottuneet tutun työntekijän kanssa asioidessa vähempään paperityöhön ja päätöksen saamiseen samantien asioidessaan sosiaalitoimistossa. Pääsääntöisesti sosiaalityöntekijät totesivat asiakkaiden kuitenkin tottuneen jo asioimaan kahdessa paikassa.

7.2 Yhteiset asiakkaat ja yhteistyö

Aikuissosiaalityön ja lastensuojelun yhteisissä asiakkaissa kyse ei ole marginaalisesta asiakasryhmästä ja varsinkin kunnissa, joissa lastensuojeluperheiden toimeentulotukiasiat hoidetaan aikuissosiaalityön piirissä, aihe on relevantti. Erään yhdeksää kuntaa koskevan tutkimuksen mukaan arvioitiin, että 45 % lastensuojelun asiakkaana olevista lapsista asui perheessä, joka on saanut tai saa edelleen toimeentulotukea (Heino 2007, 37). Huostaanotetuista lapsista 54 % otettiin huostaan perheistä, jotka saivat tai olivat saaneet toimeentulotukea (Heino 2009b, 63).

Haastattelussa kysyin kaikilta yhdeksältä haastatelluilta sosiaalityöntekijöiltä heidän käsitystään siitä, kuinka moni lastensuojelun asiakasperhe on asiakkaan myös aikuissosiaalityössä. Neljä sosiaalityöntekijää arvioi, että noin puolet lastensuojelun

asiakkaista asioi myös aikuissosiaalityön puolella. Viisi sosiaalityöntekijöistä ei osannut arvioida määrää. Yksi heistä arvioi määrän melko suureksi. ja yhden aikuissosiaalityöntekijän mukaan hänen luonaan asioi päivittäin asiakkaita, joilla on asiakkuus myös lastensuojelussa. Kaikkien tiedossa olevien yhteisten asiakkaiden asioissa ei yhteistyötä tehdä, vaan vain tarvittaessa. Se kuinka hyvin sosiaalityöntekijät arvioivat yhteistyön sujuvan, vaihteli työntekijöittäin. Pääsääntöisesti sosiaalityöntekijät arvioivat yhteistyön sujuvan hyvin.

Yleensä asiakkaan asiointi ”toisella puolella” selviää asiakkuuden kuluessa, ainakin lastensuojelussa, jossa asiakkaat useimmiten ottavat puheeksi taloudelliset vaikeutensa kun mietitään esimerkiksi lapsen harrastusmahdollisuuksia. Myös poikkeuksia on, eikä lastensuojelun sosiaalityöntekijä aina tiedä asiakkuudesta aikuissosiaalityössä. Aikuissosiaalityön puolella on vielä vähemmän tietoa asiakkaan lastensuojelullisista ongelmista.

Tiedon siirtyminen riippuu pitkälti siitä, kertooko asiakas, johon taas vaikuttaa muun muassa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen vuorovaikutus ja luottamus. Tieto voi tulla esiin vasta myöhäisemmässä vaiheessa, kun lapsi on esimerkiksi huostaanotettu, eikä sisälly enää perheen toimeentulotukilaskelmaan. Aikuissosiaalityössä kaivattiinkin varhaisempaa tietoa perheen ongelmista, jotta ne pystyttäisiin huomioimaan myös aikuissosiaalityössä. Mitään systemaattista tapaa kysyä asiakkaalta suoraan `toisen puolen asiakkuutta` tai katsoa sitä tietojärjestelmästä kummankaan puolen sosiaalityöntekijöillä ei ollut. Myöskään tilastoja yhteisistä asiakkuuksista ei ollut kenenkään vastaajan tiedossa.

Kysyttäessä aikuissosiaalityön ja lastensuojelun yhteistyöstä asiakasperheen asioissa yksi lastensuojelun sosiaalityöntekijöistä pohti vaikeuksia näin:

” Ja sitten varsinkin siinä, että kun toimeentulotukipuolella ensin pääsääntöisesti etuuskäsittelijät tekee ne hakemukset ja tekevät norminmukaiset laskelmat, niin sitten välillä on hankala mennä neuvottelemaan (harkinnanvaraisesta tuesta), jos tällä perheellä ei olekaan sosiaalityöntekijää (aikuissosiaalityön puolella). Sitten tuleekin uusi sosiaalityöntekijä, kuka ei sillä tavalla sitä perheen tilannetta tiedä. Jossain tapauksissa se on ongelmallista.”(Lastensuojelu4, kunta A)

Melko tyypillinen aikuissosiaalityön ja lastensuojelun näkökulmaero asiakkaan tarpeisiin konkretisoituu harkinnanvaraisen toimeentulotuen myöntämisessä.

Aikuissosiaalityöntekijä pohti näin:

”No tulee esimerkiksi sellainen, että perheellä ei edes ole tarvetta, ei ole asiakkuutta ja sitten kuitenkin niitten vuokrat pitäisi maksaa joka kuukausi. Että se, että ne (lastensuojelun työntekijät) on tietysti arvioinut sen tilanteen siten, mutta...kun täällä tekee laskelman ja siinä huomioi vuokrat ja kaikki menoksi ja se ei mene miinukselle yhtään ja sitten pitäisi vuokrat maksaa siitä kuitenkin. Tietysti se herättelee sitten täällä kysymyksiä, että miksi moinen. Ja sitten kun pitää olla lähtökohtana...olla tasa-arvoinen, että jos jollekin annetaan se pyykinpesukone tietyin perustein, niin sitten pitäisi kaikille muillekin antaa. Että ei voi olla eriarvoisessa asemassa...sinä saat ja sinä et. Mutta tietysti harkintaa saa käyttää yksilöllisesti ja pitääkin mutta...” (Aikuissosiaalityö8, kunta C)

Lastensuojelun sosiaalityöntekijä pitää aikuissosiaalityön kuntouttavaa työtettä tärkeänä työmuotona myös lastensuojelun asiakkaana olevalle vanhemmalle. Hän uskoo, että siihen pyritään, mutta se kohdistuu pääasiassa nuoriin:

”...ei se niin hyvin toteudu aikuisten ihmisten kohdalla. Nuoret, niitä yritetään...mutta aikuispuolella se kuntouttava...en näe, että se kovin hyvin toimisi kuitenkaan...se olisi tärkeätä, koska kyllähän lastensuojelussa mietitään paljon sitä. Että vanhemmilla on ne omat jutut. Jos lastensuojelun pitäisi vielä lähteä miettimään sitä vanhemman, mitä se tekee päivällä ja kaikkea, niin ihan liian laaja kenttä. Ehdottomasti siinä olisi tärkeätä, että enemmän puututtaisiin näiden vanhempien...ja siellä olisi joku, joka miettii näitä asioita... ..” (Lastensuojelu5, kunta C)

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän haastatteluista ilmenee epäily ja epätietoisuus siitä, työskennelläänkö aikuissosiaalityön yhteisten asiakasperheiden vanhempien kanssa muun kuin toimeentulotuen merkeissä. Ongelmaksi nähdään aikuissosiaalityöntekijöiden vähäinen määrä etuuskäsittelijöihin verrattuna. Toisen kunnan aikuissosiaalityöntekijällä on optimistisempi näkemys aikuissosiaalityön mahdollisuuksista:

”Voisin nähdä sen edun, että vanhemmat saa silloin oman työntekijän, joka keskittyy niiden vanhempien asioihin ja koska sitten helposti ne lastensuojelu...nehän miettii siitä

näkökulmasta, mikä sille lapselle on parasta. Mutta aikuissosiaalityöntekijän pitää miettiä sille ...myös niinkun lähteä työskentelemään niitten aikuisten kanssa. Puolin ja toisin on niinkuin voimavara minun mielestäni toisillensa. Voisin nyt kuvitella, että tiukassa tilanteessa, missä ei resursseja ole, niin en usko, että lastensuojelu kauheasti niitten aikuisten kanssa, siis niitten aikuisten omia asioita ...lähtee työstämään.”
(Aikuissosiaalityö7, kunta D)

Se, kuinka paljon aikuissosiaalityö tai lastensuojelu tosiasiassa pystyy työskentelemään vanhempien kuntouttamiseksi nähdään riippuvaiseksi resursseista. Sekä aikuisosiaalityöntekijöiden että lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden pohdinnoissa nähtiin eriytyemisessä yhtenä positiivisena asiana se, että jos toisella puolella asioista syntyy kiistaa, voi toisella puolella asiointi olla sitten positiivisempaa tai ainakin neutraalimpaa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijä näki sen helpottavan työskentelyä:

” Ja toisaalta ei ole semmoisessa ristiriidassa, että jos ajattelee, että hoitaa toimeentulotukeakin ja joutuu tekemään kielteisen päätöksen, niin sitten saattaa olla, että se vaikeuttaa sitä yhteistyötä sen perheen kanssa. Niin sitten ei tarvitse ainakaan niistä raha-asioista tavallaan riidellä.” (Lastensuojelu1, kunta A)

Myös aikuissosiaalityöntekijä toi esille samaa ristiriitaa mutta myös toisin päin:

” Siis toiset kokevat helpottavaksi sen, että on , että tavallaan ne asiat ovat erikseen. Joskus se lastensuojelun puoli voi herättää voimakkaitakin tunteita, niin sitten jostain syystä tämä on vähän neutraalimpi asia kuitenkin. Sitten saa ne asiat sujumaan, jos on siellä. Tai toisinkin päin, että jos on jommankumman kanssa, työntekijän kanssa, vaikeata, niin sitten edes toisessa paikassa sujuu.”(Aikuissosiaalityö7, kunta D)

Sosiaalityöntekijät tarkastelevat siten asiakkaita ja heidän tarpeitaan monipuolisesti sekä oman erityisalan kannalta että toisten toimijoiden, tässä tapauksessa toisen sosiaalityön toimijan kannalta. Toisen toimijan päätöksiä tai arviointeja ei tuomittu, mutta useissa tapauksissa haluttiin tietää lisää, miksi oli päädytty mihinkin ratkaisuun. Näyttää siltä, että sosiaalityöntekijät ovat valmiita tekemään yhteistyötä asiakkaan kannalta parhaan mahdollisen ratkaisun saamiseksi, mutta tämän yhteistyön tekemiselle on olemassa tiettyjä

rajoittavia tekijöitä. Näitä rajoittavia mutta myös mahdollistavia tekijöitä tarkastellaan seuraavassa kappaleessa.

8. YHTEISTYÖTÄ EDISTÄVIÄ JA RAJOITTAVIA TEKIJÖITÄ

8.1 Organisaatioon liittyvät tekijät

Asiakkaiden avuntarpeet eivät useinkaan kohdistu vain yhteen sosiaalityön osa-alueeseen. Haastateltavani arvioivat, että lastensuojeluasiakasperheistä noin puolet asioi myös aikuissosiaalityössä, lähinnä toimeentulotuen asiakkaina. Jotta asiakas saa kokonaisvaltaista palvelua, on eri linjojen sosiaalityöntekijöiden usein tarpeen tehdä yhteistyötä asiakkaan asioissa. Kahdessa edellisessä kappaleessa on pohdittu sekä lastensuojelun että aikuissosiaalityön ydinosa-alueita ja niissä havaittavia yhdistäviä piirteitä sekä työskentelyä yhteisten asiakkaiden kanssa. Tässä luvussa tarkastellaan ohjelmateorian *toimintamallin* avulla niitä tekijöitä, jotka näyttäisivät vaikuttavan siihen, kuinka yhteistyötä voidaan tehdä.

Organisaatio, missä sosiaalityöntekijä työskentelee on yksi olennainen työtä määrittelevä elementti. Toimeenpaneva organisaatio on myös yksi ohjelmateorian toimintamallin osatekijöistä arvioitaessa interventiota. Se on osa sitä kontekstia, joka voi ehkäistä tai edistää intervention vaikutusta. Myös tässä tutkimuksessa organisaatio –käsitteen alle sijoitettavat tekijät nousivat selvästi esille yhteistyöhön vaikuttavina tekijöinä. Näitä tekijöitä olivat johtaminen ja yhteistyörakenteet, työntekijöiden vaihtuvuus ja työyhteisöjen fyysinen sijainti.

Esimieheltä ja johdolta yleensäkin toivotaan arvostusta ja ymmärrystä työn luonteeseen ja tukea jokapäiväiseen työhön. Itse esimiesasemassa olevat lastensuojelun ja aikuissosiaalityön haastateltavat painottivat sosiaalityön organisointiin ja työprosessiin liittyviä tulevaisuudessa tarvittavia muutoksia, joiden avulla asiakasta voitaisiin palvella ja tukea kokonaisvaltaisesti, rajoja ylittäen. Myös muut sosiaalityöntekijät pohtivat organisaation rakenteiden merkitystä lastensuojelun ja aikuissosiaalityön yhteistyölle. Esimiehellä ja johdolla koettiin olevan suuri merkitys sille, minkälaisiksi yhteistyökuviot yhteisten asiakkaiden kanssa työskenneltäessä muodostuvat

Tutkimuksessani havaitsin, että organisaatiossa, jossa lastensuojelun ja aikuissosiaalityön johtavat sosiaalityöntekijät palaveerasivat yhdessä viikottain, oli myös muilla

sosiaalityöntekijöillä mutkaton tapa tehdä yhteistyötä asiakasasioissa. Johtavat sosiaalityöntekijät loivat linjaukset yhteistyölle. Tässä organisaatiossa otettiin yhteyttä toisen puolen sosiaalityöntekijään puolin ja toisin ja pidettiin yhteisiä asiakaspalavereita. Asiaa edisti myös se, että molemmat toimistot sijaitsivat samassa rakennuksessa. Toisessa työyhteisössä ei ollut aikuissosiaalityön ja lastensuojelun välillä samanlaisia yhteistyön rakenteita ja sosiaalityöntekijä koki sen vaikuttavan käytännön yhteistyötä vähentävänä tekijänä. Aikuissosiaalityöntekijä näki kaikilla työntekijöillä olevan vastuuta yhteistyöstä, mutta painotti erityisesti johdon aktiivisuuden yhteistyökysymyksissä viitoittavan koko työyhteisön toimintaa. Kun resurssit ovat vähäisiä ja työ kyseisen haastateltavan mukaan ”hallittua kaaosta”, tarvitaan yhteistyön tekemiseen myös virallisia tukevia rakenteita.

Johdon merkitystä yhteistyölle pohdittiin myös ruotsalaisessa tutkimuksessa, jossa vertailtiin eriytyneellä, yhdennetyllä ja sekamallilla järjestettyä kunnallista sosiaalityötä. Eriytyneen mallin mukaisessa organisaatiossa sosiaalityöntekijät pyrkivät lohkojen väliseen yhteistyöhön mutta olivat tyytymättömiä siihen, että yhteistyö ei toiminut johtotasolla. Eri toimintojen välisen yhteistyön johtaminen ja rutiinit puuttuivat. (Mören ym. 2010, 198, 205).

Esimerkkinä organisaation rakenteen tasolla paremmin mahdollistuvasta yhteistyöstä tuli esille malli, jossa aikuissosiaalityön taloudellisen tuen ja aktivoinnin tiimi jakaantuisi pienempiin minitiimeihin, joista yksi työskentelisi lapsiperheiden kanssa. Tämän aikuissosiaalityön minitiimin työntekijät erikoistuisivat perheiden kanssa työskentelyyn ja yhteistyökumppanit, esimerkiksi lastensuojelu, tietäisivät kenen puoleen kääntyä yhteistyökysymyksissä.

Työkavereiden tuki, asioiden jakaminen ja yleensä hyvä työilmapiiri koettiin tärkeiksi tekijöiksi organisaatiossa. Yleisestikin rasitteena ja myös yhteistyötä vaikeuttavana tekijänä koettiin työntekijöiden suuri vaihtuvuus. Työntekijöiden vaihtumisen vuoksi työyhteisö muuttuu koko ajan ja työntekijöiden täytyy jatkuvasti oman työnsä ohella opastaa uusia tulijoita työhön. Kun työntekijät yhteistyötahoilla vaihtuvat, ei yhteydenottoa uusiin yhteistyökumppaneihin enää ole niin helppoa tehdä.

Lastensuojelun toimiminen fyysisesti lähellä aikuissosiaalityötä koettiin merkittäväksi tekijäksi yhteistyön sujumiselle. Sosiaalityöntekijät kertoivat epävirallisesta yhteistyöstä, jossa piipahdetaan toisen puolen työntekijän luona selvittämässä jotain asiakasasiaa. Kun

ollaan samassa talossa, yhteydenpito on tavallisempaa kuin organisaatiossa, jossa lastensuojelu ja aikuissosiaalityö toimivat fyysisestikin eri paikoissa. Tilanteessa, jossa varsinaisia virallisen yhteistyön rakenteita ei ollut luotu ja jossa tapahtui sekä henkilöstömuutoksia että aikuissosiaalityön ja lastensuojelun toimistojen erilleen muutto, väheni sosiaalityöntekijöiden yhteistyö haastatellun sosiaalityöntekijän mukaan lähes olemattomiin.

Yhteistyö ei kuitenkaan ole pelkästään organisaatiosta riippuvaista. Kokenut ja monenlaisissa työyhteisöissä työskennellyt lastensuojelun sosiaalityöntekijä korosti oman aktiivisuuden merkitystä yhteydenotoissa toisiin toimijoihin. Myös asiakkaan etu vaatii hänen mielestään sosiaalityöntekijän apua ja aktiivisuutta asiakkaan tarvitessa esimerkiksi aikuissosiaalityön tukea. Asiakasta ei pidä jättää yksin vaan sosiaalityöntekijä voi informoida toista työntekijää etukäteen asiakkaan asiasta tai asiakkaan kanssa voi mennä yhdessä toiseen viranomaiseen. Moni sosiaalityöntekijä korosti asiakkaan heikkoa asemaa suhteessa asiointiin viranomaisten kanssa. Asiakas, jolla on ongelmia, ei ehkä jaksakaan hakea itse apua ja ihmisellä voi olla häpeäntunteita sosiaalitoimen asiakkuudesta ja tämä häpeäntunne omalta osaltaan kuluttaa ihmisen voimavaroja.

8.2 Ohjeistus

Ohjeistus tässä yhteydessä viittaa ohjelmateorian toimintamallin yhteen osatekijään: intervention toteutuksen *ohjeistukseen* (protocol) (ks. kaavio 1. Sivulla 12).

Tutkimusaineistossa ohjeistus -käsite konkretisoitui toimeentulotuen myöntämistä säätelevänä ohjeistuksena. Lastensuojelun ja aikuissosiaalityön yhteistyön tavallisin kompastuskivi oli se, että lastensuojelun sosiaalityöntekijät toivoivat aikuissosiaalityöltä enemmän joustavuutta toimeentulotuen myöntämisessä. Aikuissosiaalityöntekijät totesivat kuitenkin ohjeistuksen pitkälti määrittävän toimeentulotuen myöntämistä ja harkintaa ei aina voi käyttää vaikka haluaisikin. Jotkut lastensuojelun sosiaalityöntekijät toivoivat, että lastensuojelun työntekijän arvio tuen tarpeesta riittäisi, ilman ”lippuja ja lappuja” ja raskaaksi koettua hakuprosessia. Myös aikuisosiaalityöntekijät toivoivat voivansa useammin myöntää harkinnanvaraista tukea, silloin kun arvioivat, että raha voisi asiakkaan tilannetta korjata. Harkinnanvaraisen tuen myöntäminen ei kuitenkaan työntekijöiden mukaan ole useinkaan mahdollista lautakunnan tai johdon antamien tiukkojen myöntämishojien vuoksi. Harkinnanvaraiset toimeentulotuet myös käsitellään tiimissä, joissa pyritään yhdenmukaisiin ja asiakkaita tasa-arvoisina kohteleviin

myöntämiskäytäntöihin. Aikuissosiaalityöntekijä totesi, että viime kädessä sosiaalityöntekijä itse päättää, mutta:

”...ei aina voi myöntää semmoisia asioita, mitä haluaisi myöntää, siis taloudellista tukea...esimerkiksi johonkin lasten harrastustoimintaan tai johonkin tämmöiseen. On tiukkoja sääntöjä kuitenkin. Tavallaan, jos joskus haluais poiketa niistä, tai joskus tulee semmoinen tilanne, että ei välttämättä...tai ainahan on niitä, joita ei voi rahalla auttaa vaikka kuinka paljon syydetäisiin rahaa, ne ongelmat ei muutu miksikään. Mutta joskus tulee vastaan semmoisia tilanteita, että rahalla voisi tilanteen korjata. Niin silloin mielellään haluaisi myöntää, mutta aina ei pysty...siis täällähän on lautakunta hyväksynyt tietyt ohjeet. Onhan meillä semmoinen tiimi, missä näitä harkinnanvaraisia avustuksia, että onhan meillä se mahdollisuus...on mutta...No helposti siellä tulee `eitä`, mutta joskus sitten...ja kai se nyt sitten on viime kädessä jokaisen työntekijän itse, että mitä...(Aikuissosiaalityö7, kunta D)

Mikko Mäntysaari (1991) puhuu väitöskirjassaan ”taloudellisen avustamisen hallinnollisesta proeduurista”. Avustaminen tapahtuu tietyn normin mukaisesti ja hallintokoneiston edustajana työntekijän tehtävänä on pelkistää yksilöllinen asiakas tapaukseksi ja pelkistettyä asiakasta voidaan sen jälkeen avustaa kaavamaisesti. Hallinnollinen proseduri on kyvytön ottamaan huomioon eroja asiakkaiden tarpeissa. (Mäntysaari 1991, 226.)

Perinteisissä määritelmissä sosiaalihuollolle asetettiin kolme kriteeriä: 1)yksilökohtaisuus, 2)viimesijaisuus ja 3)tarpeenmukaisuus. Jos tarpeenmukaisuus käsitetään yhteiskunnan määrittelemien tarpeiden mukaan, täytynevät toimeentulotukityössä edelleen nuo kriteerit. (Mäntysaari 1991, 214-215.) Jos taas tarpeenmukaisuus käsitetään liittyvän asiakkaasta lähteviin tarpeisiin, asia on toinen . Myös yksilökohtaisuudella voi tänä päivänä olla eri vivahte. Nykyisellä asiakaslähtöisen sosiaalityön aikakaudella nuo määreet tuntuvat sopivan paremmin lastensuojeluun ja toimeentulotukea kuvaa paremmin sana norminmukaisuus.

Haastattelujen perusteella näyttäisi siltä, että toimeentulotukityön osalta aikuissosiaalityöntekijöiden harkintavalta on myös tänä päivänä melko suppea. 2000-luvun alusta asti aikuissosiaalityössä työskennellyt johtava sosiaalityöntekijä ei kuitenkaan näe ainakaan tällä aikavälillä kiristymistä harkinnanvaraisen toimeentulotuen

myöntämisessä vaan asioiden toteuttamisessa voi hänen mukaansa olla tapahtunut muutoksia. Asiasta on yksittäiselläkin sosiaalityöntekijällä ristiriitaisia näkemyksiä: toisaalta harkintavallan puuttumista harmittellaan ja toisaalta se nähdään asiakkaiden tasa-arvoisuutta lisäävänä. Jotkut työntekijöistä näkivät nimenomaan suurissa yksiköissä yhtenäiset käytännöt perustelluiksi. Muutokset työn itsenäisyydessä näyttivät liittyvän ainakin osittain kuntaorganisaatioissa tapahtuviin muutoksiin; pienissä yksiköissä toiminta oli joustavampaa kuin suurissa.

8.3 Toimintaympäristön muutos

Kuntien yhdistyessä tai tehdessä sosiaali- ja terveydenhuollon kuntayhteistyötä sosiaalitoimistoja keskitetään suuremmiksi yksiköiksi ja sosiaalityöntekijöiden työtä yhdenmukaistetaan. Aikuissosiaalityöntekijä pohti tätä yhdenmukaistumista niin työntekijän kuin järjestelmänkin kannalta:

”Tai sanotaan, että kun oli erillään muista, niin olihan sitä helppo tehdä oman mielen mukaan tai miten itse asian näki, tai esimiehen luvalla, mutta tietysti kun on kaikki yhdessä, niin ...kun olin siis siellä ainut sosiaalityöntekijä ja oli vaan tällöinen pieni kolmen hengen tiimi, etuuskäsittelijä, sosiaaliohjaaja ja sosiaalityöntekijä. Niin sitten kun on muita, niin tottakai kaikkien täytyy sitten jonkinnäköiseen yhteisymmärrykseen siellä päästä.” (Aikuissosiaalityö7, kunta D).

Pienen kunnan pienessä yksikössä työ oli aikuissosiaalityöntekijän mukaan itsenäistä, mutta kuntien yhtenäistyttyä yhtenäiset käytännöt tuntuivat hänestä itsestäänkin välttämättömiltä. Yhdennettyä sosiaalityötä pienessä kunnassa tekevä sosiaalityöntekijä arvosti työssään itsenäisyyttä, sitä vastuuta mutta myöskin valtaa mikä hänelle oli annettu.

ParaSos-tutkimuksessa kehitys on havaittu laajemminkin, sillä tutkimustulosten mukaan pienten kuntien käytännöistä on siirrytty isojen yksiköiden käytäntöihin ja epämuodolliset ja asiakkaiden mukaan joustavat, henkilökohtaiseen tuntemukseen perustuvat käytännöt ovat väistyneet. Palvelutason yhtenäistymisen kustannuksella asiakaslähtöisyys on vähentynyt. Suuremmat organisaatiot ovat merkinneet yksiköiden yhdistämistä ja palvelukriteereiden yhtenäistämistä, joka on tapahtunut tiukempien palvelukriteereiden mukaisesti. (Virkki ym. 2011, 130, 137-138.)

Eriytymisen kehittyminen edelleen kulkee yhtämatkaa työympäristössä tapahtuvien kuntaliitosten myötä. Kuntien yhdistyessä palvelujen ja henkilöstön keskittäminen suuren kunnan keskukseen mahdollistaa työntekijäresurssin jakamisen pienempiin yksiköihin. Aikuissosiaalityöntekijöiden haastattelujen perusteella työn tekemistä määrittää jatkuva työn organisoinnissa tapahtuva muutos. Aikuissosiaalityö näyttäytyy haastattelujen perusteella työnä, jonka sisältöjä ja painopistealueita kehitetään jatkuvasti.

Myös lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden puheenvuoroissa näkyi jatkuva työn organisoinnin kehittämisen tarve. Kehittämistarve liittyi juuri organisaation sisäiseen työnjakoon, yhteistyöhön toisten toimijoiden kanssa ja asiakkuuksien rajapintoihin. Hallinnollisen näkökulman lisäksi johtava sosiaalityöntekijä näki kehittämisen tavoitteena myös sen, että se selkiyttäisi myös asiakkaan asiointia sosiaalityössä.

Tarpeeseen aikuissosiaalityön ja lastensuojelun yhteistyön kehittämiseen näytetään olevan havahduttu ja yhteistyön kehittäminen oli sosiaalityöntekijöiden työpaikoilla joko alkanut tai tavoitteena. Sosiaalityön eriytyminen on toisaalta luonut tarpeen yhteistyömuotojen kehittämiselle ja toisaalta jatkuva muutos on myös virittänyt jatkuvaan kehittämiseen ajatukseen. Kokeneen aikuissosiaalityön johtavan sosiaalityöntekijän näkemys oli tämä:

” Aika näyttää sitten mennäänkö oikeaan suuntaan vai pitääkö sitten miettiä. ...Jollain tavalla kun ne sujuu, tulee uudet muutokset, jotka aiheuttaa taas, että pitää miettiä uusiksi. Mut tätähän se on. Taitaa olla vähän joka kunnassa se epävarmuus, mitä tapahtuu...Eikä se tähän jää...”(Aikuissosiaalityö6, kunta A)

9. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tutkimustehtävänä oli selvittää, miten sosiaalityön eriytyminen vaikuttaa sellaisten asiakasperheiden kanssa työskentelyyn, jotka ovat asiakkaana sekä aikuissosiaalityössä että lastensuojelussa. Tutkimuksessa halusin saada esille erityisesti sosiaalityöntekijöiden ajatuksia ”implisiittisistä ohjelmateorioista” työnsä taustalla ja vertailla niitä toisiinsa. Sosiaalityöntekijöiden vastauksia käytännön sosiaalityöstä on tarkasteltu ohjelmateorian kahden mallin avulla. *Muutosmalli* sisältää kausaalisuuteen perustuvia olettamuksia sosiaalisista ongelmista ja niiden syistä sekä olettamuksia toimivista interventioista ja niiden mekanismeista. *Toimintamalli* sisältää olettamuksia tarpeellisista käytännön toimenpiteistä.

Julkisen sektorin interventiot tai ohjelmat eivät ole vain yhden sidosryhmän näkemyksistä ja tavoitteista koostuvia, vaan ne ovat muodostuneet historian kuluessa useiden sidosryhmien intressejä eri aikoina erilaisilla painottaviksi toiminnoiksi. Sosiaalityön osaluoteita ja siten myös sosiaalityöntekijöiden käsityksiä sosiaalityöstä ovat muovanneet aikojen kuluessa erityisesti valtion ja kuntien tarpeet ja näkemykset sosiaalityön tavoitteista ja keinoista. Globalisoituminen, Euroopan yhdyntyminen ja markkinoistaminen ovat yhä enemmän vaikuttaneet käsityksiin siitä, miten vaikuttavaa sosiaalityötä tehdään ja toisaalta luovat reunaehdoja toiminnalle. Sosiaalityön tutkimus muokkaa sosiaalityön käytäntöjä. Asiakkaat oleellisena sidosryhmänä on noussut aiempaa merkittävämpään asemaan.

Lainsäädäntö ja organisaatioiden omat toimintakäytännöt vaikuttavat vahvasti niihin näkemyksiin, mitä sosiaalityöntekijöillä on vaikuttavasta sosiaalityöstä. Niinpä sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa kietoutui tiiviisti yhteen toisaalta heidän käsityksensä siitä, mikä toimii ja toisaalta kuvaukset tosiasiallisesta toimintaympäristöstä ja sosiaalityön arjesta niin, että niiden erottaminen toisistaan oli välillä vaikeaa. Se on kuitenkin tutkimuksentekoon ja tutkijaan liittyvä haaste ja juontaa juurensa haastattelurungon muotoiluun, haastattelutekniikkaan ja lopulta haastatteluaineiston analysointiin ja jäsenyykseen.

Jotta arvioinnin avulla voidaan kehittää ja parantaa hyvinvointia edistäviä ohjelmia tai interventioita, tulee ohjelmien olla arvioitavissa eli ohjelman kohderyhmät, toimenpiteet ja

tavoitteet olla selkeästi määritellyt. Niinkin laajojen osa-alueiden kuin sosiaalityön, aikuissosiaalityön tai lastensuojelun arviointi kokonaisuuksina on mahdotonta. Varsinainen arviointitutkimus kohdistetaan yleensä tietyn konkreettiseen ohjelmaan tietyssä kontekstissa ja arvioita tehdään mahdollisimman kokonaisvaltaisesti, eri sidosryhmiä kuulemalla ja monenlaista aineistoa hyödyntämällä.

Ohjelmateorian luomisen avulla intervention, esimerkiksi lastensuojelun, kohderyhmät, tavoitteet ja toimenpiteet sekä niiden osatekijät voidaan kuitenkin esittää systemaattisella tavalla ja osoittaa mitä tulisi tutkia tarkemmin. Tässä tutkimuksessa olen lähestynyt aikuissosiaalityötä ja lastensuojelua edellä mainitulla tavalla, purkamalla sosiaalityöntekijöiden haastatteluaineistoa, vaikkakin suhteellisen yleisellä tasolla, osatekijöihin ja hakemalla näistä osatekijöistä erityisesti yhteisten asiakkaiden kanssa työskentelyyn liittyvää materiaalia.

Aikuissosiaalityöntekijöiden ja lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden käsityksiä sosiaalityöstä, sosiaalityön ytimeistä tai ideasta, yhdisti useampi asia kuin erotti. Yllättävän vähän näitä ohjelmateorian *muutosmallin* avulla tarkasteltuja käsityksiä määritteli se, työskentelikö sosiaalityöntekijä aikuissosiaalityössä vai lastensuojelussa. Yhdistäviä tekijöitä olivat näkemys yksilö- ja perhekohtaisesta ja asiakaslähtöisestä sosiaalityöstä, jonka tavoitteena oli muutos asiakkaan tilanteessa. Yhteistä oli myös kokemus tyypillisestä asiakkaasta, jonka vaikeudet eivät rajoitu vain toimeentulon vaikeuksiin tai lastensuojelullisiin huoliin vaan ongelmat kietoutuvat toisiinsa. Selvin erottava tekijä tässä tutkimuksessa oli lastensuojelun työntekijöiden yksilö- tai asiakaskeskeisempi tapa tarkastella työtään aikuissosiaalityöntekijöiden kuvatessa laajemmin työnsä yhteiskunnallista kontekstia.

Ohjelmateorian *toimintamallin* avulla tarkasteltuna tutkimusaineistosta nousi kolme aihealuetta, jotka tämän hetken käytännön sosiaalityön toteuttamisessa näyttäisivät erityisesti vaikuttavan aikuissosiaalityön ja lastensuojelun yhteistyöhön yhteisten asiakkaiden kanssa työskentelyyn. Nämä aihealueet olivat organisaatioon liittyvät tekijät, työtä määrittävä ohjeistus ja toimintaympäristön jatkuva muutos.

Yhteisten asiakasperheiden tiimoilta toiset sosiaalityöntekijät kaipasivat nykyistä enemmän yhteistyötä, toisilla yhteistyökäytännöt olivat jo olemassa. Erot riippuivat siitä minkälaisia toiminnallisia ja rakenteellisia puitteita yhteistyölle oli organisaatiossa luotu.

Jos yhteistyö esimiestasolla oli satunnaista, vähensi se myös työntekijöiden välistä yhteistyötä. Yhteistyö ei synny itsestään, vaan sosiaalityöntekijöiden mukaan tarvitaan ensisijaisesti esimiestason tukea virallisten yhteistyörakenteiden muodostamiseksi. Mitä kiireisempää sosiaalityöntekijöiden työ on, sitä vähemmän heillä on mahdollisuuksia aikaa vaativaan yhteistyön rakenteiden suunnitteluun. Kuitenkin myös sosiaalityöntekijöiden oma aktiivisuus vaikutti yhteistyön määrään. Yhteistyön tekemistä helpotti myös toimijoiden fyysinen sijainti lähellä toisiaan ja henkilöstö, joka ei vaihdu koko ajan.

Toimeentulotukityö on se sosiaalityön osa-alue, jonka merkeissä yhteisten asiakkaiden kanssa pääasiassa työskennellään ja harkinnanvaraisen toimeentulotuen myöntämiskäytännöt tiukkoine myöntämisohjeineen koettiin molempien sosiaalityön alueilla jonkun verran haasteellisiksi yhteistyötä tehtäessä. Aikuissosiaalityössä etenkin toimeentulotuen osalta korostuu työn *norminmukaisuus* kun taas nykyiseen lastensuojelutyöhön voinee liittää määreet *yksilöllisyys ja tarpeenmukaisuus*. Tämänkaltaisen aikuissosiaalityön ja lastensuojelun välinen ristiriita näyttäisi selvimmin vaikeuttavan yhteistyötä.

Oman pohdintansa ansaitsisi kuitenkin se, kuinka asiakaslähtöistä tarpeiden määrittely lastensuojelussakaan on. Kuten Mäntysaari toteaa, päihdehuollon, lastensuojelun ja vanhustenshuollon asiakkaiden heikot valtaresurssit tekevät heistä erityisen otollisia kohteita tarpeiden valtiolliselle sääntelylle (Mäntysaari 1991, 220).

Lastensuojeluasiakkuus nähtiin sekä lastensuojelun että aikuissosiaalityön puolella kuitenkin usein erityisperusteeksi harkinnanvaraista toimeentulotukea myönnettäessä. Tarvetta yhteistyölle nähtiin myös kuntouttavan sosiaalityön alueella. Esteenä sen toteutumiselle viitattiin resurssien vähyyteen.

Ylipäätään resurssien vähyys kulki punaisena lankana taustalla lähes kaikissa haastatteluissa ja se mainittiin esteeksi tavoitteellisempaan ja suunnitelmallisempaan työhön ja yhteistyöhön pyrittäessä. Resurssien vähyyttä pidettiin kuitenkin ikään kuin itsestään selvyytenä. Haastatteluista syntyi kuva, että resurssikeskusteluun ei enää jakseta lähteä eikä kenties uskota tilanteen juurikaan muuttuvan.

Erikoistumisen idea ja sen edelleen eteneminen sisältyy vahvana sekä aikuissosiaalityön että lastensuojelun sosiaalityöhön. Varsinkin johtavien sosiaalityöntekijöiden näkemyksissä nousee vahvasti esille - ymmärrettävästi - hallinnollinen ajattelu, jossa

jatkuvasti pohditaan eri asiakasryhmiä ja työn organisointia niiden mukaan. Tätä edistää toimintaympäristössä tapahtuvat jatkuvat muutokset kohti suurempia kunta- ja sosiaali- ja terveystoimen yksiköitä. Vaikka jatkuvat muutokset ja kehittäminen ovat yhteistyökuvioiden kannalta myös haasteellisia, syntyi tämän tutkimusaineiston perusteella kuitenkin itselleni näkemys siitä, että muutokset luovat tarvetta ja myös halukkuutta oman työn, yhteistyön ja rajapintojen jatkuvaan arviointiin ja että myös sosiaalityöntekijät ovat kiireestä huolimatta halukkaita siihen osallistumaan johdon tuella.

Eriytymisestä huolimatta sosiaalityön kohteen, tavoitteiden ja keinojen muodostama ydin näyttää lastensuojelussa ja aikuissosiaalityössä pitkälle samalta. Pääsääntöisesti sosiaalityöntekijät pitivät eriytynyttä työskentelymallia yhdenmukaista parempana. Tällöin he katsoivat asiaa erityisesti työntekijän ammattiosaamisen syventämisen ja työn hallinnan kannalta. Asiakkaiden kannalta eriytyneessä mallissa nähtiin myös puutteita.

Eriytyminen lisää yhteistyön tarvetta. Tutkimukseni mukaan esteet yhteistyölle eivät muodostu sosiaalityöntekijöiden erilaisista näkemyksistä sosiaalityöstä, vaan käytännön toiminnan konteksteista. Yhteistyötä kuitenkin tehdään, mutta haluttaisiin tehdä vielä enemmän.

KIRJALLISUUS

- Bardy, Marjatta (2009) Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, sivut 17-46.
- Blomberg, Helena, Kallio, Johanna & Kroll, Christian (2010) Sosiaalityöntekijöiden mielipiteet köyhyyden syistä. Yhteiskuntapolitiikka 75 (2010):6, sivut 589-602.
- Chen, Huey-Tsyh (1990) Theory-Driven Evaluations. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Chen, Huey-Tsyh (2005) Practical Program Evaluation: Assessing and Improving Planning, Implementation, and effectiveness. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Chen, Huey-Tsyh & Turner, Nannette C. (2012) Formal Theory Versus Stakeholder Theory: New Insights From a Tobacco-Focused Prevention Program Evaluation. American Journal of Evaluation vol. 33 no. 3 (September 2012), sivut 395-413.
- Corby, Brian (2006) The role of child care social work in supporting families with children in need and providing protective services – past, present and future. Child Abuse Review, may/Jun 2006, Vol. 15 Issue 3, sivut 159-177.
- Dahler-Larsen, Peter (2005) Vaikuttavuuden arviointi. FinSoc Arviointiraportteja 3/2005. Helsinki: Stakes.
- Denvall, Verner & Johansson, Kerstin (2012) Kejsarens nya kläder – implementering av evidensbaserad praktik i socialt arbete. Socialvetenskaplig tidskrift nr 1/2012, sivut 26-48.
- Filppa, Virpi (2002) Kansalaisten tarpeista sosiaalialan erityisosaamiseen. Osaamisen monimuotoisuutta jäsentämässä. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2002:9. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Forsberg, Hannele (2011) Kiistanalainen perhe ja moraalinen järkeily sosiaalityössä. Janus vol. 19 (3), sivut 269-274.
- Heino, Tarja (2007) Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Stakesin työpapereita 30. Helsinki: Stakes.
- Heino, Tarja (2009a) Lastensuojelu – kehityskulkuja ja paikannuksia. Teoksessa Lammi-Taskula, Johanna, Karvonen, Sakari & Ahlström, Salme (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, sivut 198-213.
- Heino, Tarja (2009b) Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, sivut 52-75.
- Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Universitatis Lapponiensis 60. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Högnabba, Stina (2008) Muutaako asiakkaan puhe työkäytäntöjä? Tutkimus Bikva-arviointimenetelmän vaikutuksista. Stakesin raportteja 34/2008. Helsinki: Stakes.

Johnson, Eva C. (2011) California foster Care: Recruitment, training, and retention of foster care homes. A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirement for the degree of Doctor of Public Administration. University of La Verne, California.

Juhila Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tekijät ja paikat. Tampere:Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2008a) Aikuisuus sosiaalityössä. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere:Vastapaino, sivut 82-108.

Juhila, Kirsi (2008b) Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere:Vastapaino., sivut 14-47.

Kazi, Mansoor (2003) Realist Evaluation in Practice Health and Social Work. London: Sage Publications.

<http://site.ebrary.com.ezproxy.jyu.fi/lib/jyvaskyla/docDetail.action?docID=10080938>.

Viitattu 14.2.2013

Kemppainen, Tarja, Kostamo-Pääkkö, Kaisa, Niskala, Asta, Ojaniemi, Pekka & Vesterinen, Kerttu (2010) Sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin ensiaskeleet Lapissa. Tutkimus sosiaalitoimistojen työn vaikuttavuudesta. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja 32. Rovaniemi.

Kettunen, Pekka (2012) Arvioinnin perusteet. Luentomoniste. Evaluaatiotutkimus –kurssi 15.3.2012. Jyväskylän yliopisto.

Kettunen, Pekka & Möttönen, Sakari (2011) Asiakkuuden rajat ja mahdollisuudet sosiaali- ja terveystalveissa. Kansalaisyhteiskunta-lehti 1/2011, sivut 57-68.

<http://kans.jyu.fi/lehti/2011-1>. Viitattu. 15.2.2013.

Kivipelto, Minna (2006) Sosiaalityön kriittinen arviointi. Sosiaalityön kriittisen arvioinnin perustelut, teoriat ja menetelmät. Julkaisusarja A. Tutkimuksia 3. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulu.

Komminaho, Alpo (2012) Päihde- ja mielenterveysstrategian ohjausvaikutukset – onko niitä? Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Pori. Sosiaalityön pro gradu –tutkielma.

Kotiranta, Tuija (2008) Aktivoinnin paradoksit. Jyväskylä studies in education, psychology and social science 335. Jyväskylän yliopisto.

Liukko, Eeva (2006) Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. Helsinki: SOCCA:n ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja 9.

Leeuw, Frans L. (2003) Reconstructing Program Theories: Methods Available and Problems to be Solved. American Journal of Evaluation, Vol. 24, No. 1, 2003, sivut 5-20.

Lämsä, Annaliisa (2009) Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa. Acta Universitatis Ouluensis. E 102. Oulun yliopisto.

McGhee, J. (2011) Locked Out of Prevention? The Identity of Child and Family-Oriented Social Work in Scottish PostDevolution Policy. *British Journal of Social Work* (2011) 41, sivut 1088-1104.

Manalo, Victor & Meezan, William (2000) Toward Building a Typology for Evaluation of Services in Family Support Programs. *Child Welfare Vol LXXIX, #4 July/August*, sivut 405-429.

Móren, Stefan, Blom, Björn, Lundgren, Minna & Perlinski, Marek (2010) Specialisering eller integration? En studie av socialarbetares syn på arbetsvillkor och insatser i tre organisationsformer. *Socialvetenskaplig tidskrift nr 2/2010*, sivut 189-209.

Mäntysaari, Mikko (1991) Sosiaalibyrokratia asiakkaiden valvojana. Byrokraatiyö, sosiaalinen kontrolli ja tarpeitten sääntely sosiaalitoimistoissa. *Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 51*. Tampere: Vastapaino.

Mäntysaari, Mikko (1999) Millaista asiantuntijuutta arviointitutkimus antaa? Teoksessa Eräsaari, Risto; Lindqvist, Tuija; Mäntysaari, Mikko & Rajavaara, Marketta (toim.) *Arviointi ja asiantuntijuus*. Helsinki: Gaudeamus, sivut 7-13.

O'Hare, Thomas (2009) *Essential Skills of Social Work Practice. Assessment, Intervention and Evaluation*. Chicago: Lyceum Books.

Parton, Nigel (2009) From Seebohm to Think Family: reflections on 40 years of policy change of statutory children's social work in England. *Child and Family Social Work* 2009, 12, sivut 68-78.

Patton, Michael Quinn (2003) *Qualitative Evaluation Checklist*.

http://dmeforpeace.org/sites/default/files/Patton_Qualitative%20Evaluation%20Checklist.pdf. Viitattu 20.10.2012.

Patton, Michael Quinn (1994) *Developmental Evaluation*. *Evaluation Practice*, Vol 15, No. 3, 1994. sivut 311-319.

Pawson, Ray (2003) Nothing as Practical as a Good Theory. *Evaluation* 2003 Vol 9(4), sivut 471-490.

Pawson, Ray & Manzano-Santaella, Ana (2012) A realist diagnostic workshop. *Evaluation* 2012 18:2, sivut 176-191.

Pawson, Ray & Tilley, Nick (1997) *Realistic Evaluation*. London: Sage Publications.

Piironen, Hannu (2005) Epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet. Suomalainen sosiaalityö 1990-luvulla sosiaalityöntekijöiden tulkinoissa. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 264. Jyväskylän yliopisto.

Rantala, Anja (2002) Perhekeskeisyys – puhetta vai todellisuutta. Työntekijöiden käsitykset yhteistyöstä erityistä tukea tarvitsevan lapsen kanssa. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 198. Jyväskylän yliopisto.

Rajavaara, Marketta (2007) Vaikuttavuusyhteiskunta – Sosiaalisten olojen arvostelusta vaikutusten todentamiseen. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 84. Kelan tutkimusosasto. Helsinki:Kela.

Raunio Kyösti (2000) Sosiaalityö murroksessa. Helsinki: Gaudeamus.

Ridge, Tess (2009) Living with poverty. A review of the literature on children's and families' experiences of poverty. Research Report No 594. London: Department of Work and Pensions.

Roivainen, Irene (2008) Yhteisölähtöisen otteen paikka aikuissosiaalityössä. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino.

Rostila, Ilmari, Mäntysaari, Mikko, Suominen, Tarja & Asikainen, Paula (2011) Sosiaalityön professionaalisuuden erot kuntaorganisaatiossa – Organisaatiokulttuurien ja organisaatioilmapiirien kirjo. Janus vol. 19 (2) 2011, sivut 143-157.

Saaranen-Kauppinen, Anita, Puusniekka, Anna (2006) KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkajulkaisu]. Tampere:Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. < <http://www.fsd.uta.fi/menetelmäopetus/>>. (viitattu 10.3.2013)

Scriven, Michael (2001) Evaluation: Future Tense. American Journal of Evaluation. Vol. 22, No. 3, 2001, sivut 301-307.

Sinko, Päivi (2005) Laki ja lastensuojelu. Juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä. Helsinki: Palmenia-kustannus.

Sipilä, Anita (2011) Sosiaalityön asiantuntijuden ulottuvuudet – Tiedot, taidot ja etiikkatyöntekijöiden näkökulmasta kunnallisessa sosiaalityössä. Väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta.

Spratt, Trevor (2011) Families with multiple problems. Journal of Social Work 11(4) Oct 2011, sivut 343-357 abstract.

Talentia (2005) Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Ammattieettinen lautakunta.

Tapola-Haapala Maria (2011) Sosiaalityön ammattilaiset refleksiivisinä toimijoina. Tutkimus erikoistumiskoulutuksesta Margaret Acherin teorian valossa. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2011:4. Sosiaalityö. Helsingin yliopisto.

Toikko, Timo (2005) Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Vastapaino.

Toimiva lastensuojelu (2012) Selvitys kuntien perhetyön, lastensuojelun toimintatapojen sekä lastensuojelulain toimivuuden kehittämistä. Väiliraportti. Raportteja ja muistioita 28. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Vedung, Evert (2004) Evaluation Models and the Welfare Sector. Teoksessa Julkunen, Ilse (ed.) Perspectives, models and methods in evaluating the welfare sector – a Nordic approach. Helsinki: Stakes, sivut 13-39.

Vedung, Evert (2009) Utvärdering i politik och förvaltning. Lund: Studentlitteratur AB.

Virkki, Tuija, Vartiainen, Anssi, Kettunen, Pekka & Heinämäki, Liisa (2011) Sosiaalipalvelut muutoksessa. Kuntalaisten ja henkilöstön näkemyksiä Paras-uudistuksesta. Raportti 56. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Vuorensyrjä, Matti, Borgman, Merja, Kemppainen, Tarja, Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli (2006) Sosiaalialan osaajat 2015. Sosiaalialan osaamis-, työvoima- ja koulutustarpeiden ennakointihanke (SOTENNA): loppuraportti. Sosiaalityön julkaisusarja 4. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto.

Hallintolaki 6.6.2003/434.

HE 217/1997. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi toimeentulotuesta sekä laiksi sosiaalihuoltolain ja –asetuksen eräiden säännösten kumoamisesta.

Laki kunta- ja palvelurakennemuutuksesta 9.2.2007/169.

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2.3.2001/189.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeudesta 22.9.2000/812.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.

Päihdehuoltolaki 17.1.1986/41.

Toimeentulotukilaki 30.12.1997/1412.

LIITE 1

Haastattelurunko ja apukysymykset

1. Taustatiedot
 - työtehtävä, kuinka kauan toiminut sosiaalityöntekijänä ja missä tehtävissä, koulutus?
2. Sosiaalityön ydin aikuissosiaalityössä/lastensuojelussa/yhdennetyssä sosiaalityössä (vastaajan työstä riippuen)?
 - ketkä mielletään tai määritellään asiakkaiksi? Perhe, aikuinen, lapsi?
 - asiakkaitten ongelmalliset elämäntilanteet, joihin pyritään vaikuttamaan?
 - tekijät näiden ongelmallisten tilanteiden taustalla?
 - miten ongelmiin pyritään vaikuttamaan sosiaalityön avulla?
 - minkälainen organisaatio mahdollistaa vaikuttavan sosiaalityön tekemisen?
 - minkälaisia ominaisuuksia tai taitoja vaaditaan sosiaalityöntekijältä?
 - minkälaiset arvot ohjaavat mielestäsi sosiaalityötä?
 - tekijät , jotka tukevat sosiaalityöntekijöiden työtä?
 - tekijät, jotka rajoittavat työtä?
 - sosiaalityön tavoite?
3. Yhdennetystä sosiaalityöstä eriytettyyn sosiaalityöhön
 - mitä etuja näet siinä, että lastensuojelu ja aikuissosiaalityö ovat monessa kunnassa eriytyneet? Mitä vaikeuksia siinä voi olla?
 - mitä hyvää näet yhdennetyssä sosiaalityössä? Mitä huonoa?
 - eriytyminen on jatkunut monissa kunnissa myös lastensuojelun ja aikuissosiaalityön sisällä. Mitä etuja tai haittoja siitä voi olla oman työsi yhteydessä?
 -
4. Lastensuojelun ja aikuissosiaalityön yhteiset asiakkaat
 - käsityksesi niiden asiakkaiden määrästä, jotka asioivat sekä lastensuojelussa että aikuissosiaalityössä?
 - miten asiakkuus myös ”toisella puolella” tulee sosiaalityöntekijän tietoon?
 - miten näet asiakkaan aseman ja kokemuksen tilanteesta?
 - missä tilanteissa aikuissosiaalityön asiakas kääntyy tai ohjataan lastensuojelun puolelle?
 - onko aikuissosiaalityön ja lastensuojelun työntekijöiden kesken erimielisyyttä työskentelystä?
 - miten työnjaosta sovitaan?
 - miten yhteistyö toimii?
 - mikä on toimeentulotukityön asema sosiaalityössä?